

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

1. Subcommentary on the First Fifty Discourses (1. Mūlapaṇṇāsa-
tīkā)

5. The Shorter Chapter on Pairs (5. Cūḷayamakavaggo)



PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

1. Subcommentary on the First Fifty Discourses

5. Cūḷayamakavaggo

1. Sāleyyakasuttavaṇṇanā

439. Mahājanakāye sannipatiteti keci “pahaṃsanavidhiṃ dassetvā rājakumāraṃ hāsessāmā”ti, keci “taṃ kīḷanaṃ passissāmā”ti evaṃ mahājanasamūhe sannipatite. Devanaṇṭanti dibbagandhabbaṃ. Kusalaṃ kusalanti vacanaṃ upādāyāti “kacci kusalaṃ? Āma kusala”nti vacanapaṭivacanavasena pavattakusalavāditāya te manussā ādito kusalāti samaññaṃ labhiṃsu. Tesaṃ kusalānaṃ issarāti rājakumārā kosalā. Kosale jātā. Tesaṃ nivāsoti sabbam pubbe vuttanayameva. Tenāha “so padeso kosalāti vuccatī”ti.

Cārikaṃ caramānoti sāmāññavacanampi “mahatā...pe... tadavasārī”ti vacanato visesaṃ niviṭṭhamevāti āha “aturitacārikaṃ caramāno”ti. Mahatāti guṇamahattenapi saṅkhyāmahattenapi mahatā. Tasmiñhi bhikkhusamūhe keci adhisīlasikkhāvasena sīlasampannā, tathā keci sīlasamādhisampannā, keci sīlasamādhipaññāsampannāti guṇamahattenapi so bhikkhusamūho mahāti. Taṃ anāmasitvā saṅkhyāmahattameva dassento “sataṃ vā”tiādimāha. Aññagāmapaṭibaddhajīvikāvasena samosaranti etthāti samosaraṇaṃ, gāmo nivāsagāmo. Nti sālaṃ brāhmaṇagāmaṃ. Vihāroti bhagavato viharaṇaṭṭhānaṃ. Etthāti etasmiṃ sāleyyakasutte. Aniyamitoti asukasmiṃ ārame pabbate rukkhamaṇḍale vāti na niyamito, sarūpaggaṇavasena na niyamitvā vutto. Tasmāti aniyamitattā. Atthāpattisiddhamatthaṃ parikappanavasena dassento “vanasaṇḍo bhavissatī”ti āha, addhā bhaveyyāti attho.

Upalabhiṃsūti savanavasena upalabhiṃsūti imamatthaṃ dassento “sotadvāra...pe... jāniṃsū”ti āha. Avadhāraṇaphalattā sabbampi vākyaṃ antogadhāvadadhāraṇanti āha “padapūraṇamatte vā nipāto”ti. Avadhāraṇattheti pana iminā iṭṭhatthāvadadhāraṇatthaṃ kho-saddaggahaṇanti dasseti. “Assosu”nti padaṃ kho-sadde gahite tena phullitamaṇḍitavibhūsitam viya hontaṃ pūritam nāma hoti, tena ca purimacchimapaḍāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmim aggahiteti āha “padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattamevā”ti. Matta-saddo visesanivattiattho. Tenassa anattahantaradīpanataṃ dasseti, eva-saddena pana byañjanasiliṭṭhatāya ekantikataṃ. Sālāyaṃ jātā saṃvaḍḍhakā sāleyyakā yathā “katteyyakā ubbheyyakā”ti.

Samitapāpattāti accantaṃ anavasesato savāsanaṃ samitapāpattā. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato bhagavato pāpasamanaṃ visesitaṃ hoti. Anekatthattā nipātānaṃ idha anussavattho adhippetoti āha “khalūti anussavanatthe nipāto”ti. Ālapanamattanti piyālāpavacanaṃ. Piyasamudāhārā hete “bho”ti vā “āvuso”ti vā “devānaṃpiyā”ti vā. Gottavasenāti ettha taṃ tāyatīti gottam. Gotamoti hi pavattamānaṃ abhidhānaṃ buddhiñca ekamsikavisayatāya tāyati rakkhatīti gotamagottam. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na

vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so tāni tāyati rakkhatīti vuccati. So pana atthato aññakulaparamparāsādhāraṇaṃ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṃ taṃkulapariyāpannasādhāraṇaṃ sāmāññarūpanti daṭṭhabbaṃ. Uccākulaparidīpanaṃ uditoditavipulakhattiyakulavibhāvanato. Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asambhinnaṃ ulāratamaṃ sakyarājakulaṃ. Kenaci pārijuññenāti ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenacipi pārijuññena parihāniyā anabhibhūto anajjhotthaṭo. Tathā hi kadācipi tassa kulassa tādisapārijuññābhāvo, abhinikkhamanakāle ca tato samiddhatamabhāvo loke pākaṭo paññātoti. Sakyakulā pabbajitoti idaṃ vacanaṃ bhagavato saddhāpabbajitabhāvadīpanaṃ vuttaṃ mahantaṃ ñātiparivaṭṭaṃ mahantañca bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitabhāvadīpanato. Ettha ca samaṇoti iminā parikkhakajanehi bhagavato bahumatabhāvo dassito samitapāpatādīpanato, gotamoti iminā lokiyaJanehi ulāratamakulīnatādīpanato.

Abbhuggatoti ettha abhi-saddo itthambhūtākhyāne, taṃyogato pana “bhavantaṃ gotama”nti upayogavacanaṃ sāmīatthepe samānaṃ itthambhūtayogadīpanato “itthambhūtākhyānatthe”ti vuttaṃ. Tenāha “tassa kho pana bho gotamassāti attho”ti. Kalyāṇoti bhaddako. Sā cassa kalyāṇatā ulāraVisayatāyāti āha “kalyāṇaguṇasamannāgato”ti. Taṃvisayatā hettha samannāgamo. Seṭṭhoti etthāpi eseVa nayo yathā “bhagavāti vacanaṃ seṭṭha”nti. “Bhagavā araha”ntiādinā guṇānaṃ saṃkittanato saṃsaddanato ca kittisaddo vaṇṇoti āha “kittiyevā”ti. Kittipariyāyopi hi sadda-saddo yathā taṃ “ulārasaddā isayo guṇavanto tapassino”ti. Thutighosoti abhitthavudāhāro. Ajjhottharitvāti paṭipakkhābhāvena anaññasādhāraṇatāya ca abhibhavitvā.

So bhagavāti yo so samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho devānaṃ atidevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi bhagavāti laddhanāmo, so bhagavā. “Bhagavā”ti hi idaṃ satthu nāmakittanaṃ. Tathā hi vuttaṃ “bhagavāti netāṃ nāmaṃ mātaraṃ kata”ntiādi. Parato pana “bhagavā”ti guṇakittanameva. Evaṃ “araha”ntiādihi padehi ye sadevake loke ativiya paññātā buddhaguṇā, te nānappakārato vibhāvitāti dassetuṃ paccekaṃ itipi-saddo yojetabboti āha “itipi arahaṃ, itipi sammāsambuddho...pe... itipi bhagavā”ti. “Itipetaṃ bhūtaṃ, itipetaṃ taccha”ntiādīsu viya hi idha iti-saddo āsannapaccakkhakāraṇattho, pi-saddo sampiṇḍanattho tena tesaṃ guṇānaṃ bahubhāvadīpanato. Tāni guṇasallakkhaṇakāraṇāni saddhāsampannānaṃ viññujātikānaṃ paccakkhāni evāti dassento “iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti”tiādi. Tato visuddhimaggato. Tesanti “araha”ntiādīnaṃ. Vitthāro atthaniddeso gahetabbo. Tato eva taṃsaṃvaṇṇanāyaṃ vutto “ārakāti arahaṃ suvidūrabhāvato, ārakāti arahaṃ āsannabhāvato, rahitabbassa abhāvato, sayañca arahitabbato, natthi etassa rahogamaṇaṃ gatīsu paccājāti, pāsaṃsabhāvato vā araha”ntiādinā “araha”ntiādīnaṃ padānaṃ attho vitthārato veditabbo.

Bhavanti cettha -

“Sammā nappaṭipajjanti, ye nihīnāsayaṃ narā;
Ārakā tehi bhagavā, dūre tenārahaṃ mato.

Ye sammā paṭipajjanti, suppaṇītādhimuttikā;
Bhagavā tehi āsanno, tenāpi arahaṃ jino.

Pāpadhammā rahā nāma, sādhihi rahitabbato;
Tesaṃ suṭṭhu pahīnattā, bhagavā arahaṃ mato.

Ye sacchikatasaddhammā, ariyā suddhagocarā;
Na tehi rahito hoti, nātho tenārahaṃ mato.

Raho vā gamanaṃ yassa, saṃsāre natthi sabbaso;
Pahīnajātimaraṇo, arahaṃ sugato mato.

Guṇehi sadiso natthi, yasmā loke sadevake;
Tasmā pāsaṃsiyattāpi, arahaṃ dvipaduttamo.

Ārakā mandabuddhīnaṃ, āsannā ca vijānataṃ;
Rahānaṃ suppahīnattā, vidūnamaraheyyato;
Bhavesu ca rahābhāvā, pāsaṃsā arahaṃ jino'ti.

Sundaranti bhaddakaṃ. Tañca passantassa hitasukhāvahabhāvena veditabbanti āha “atthāvahaṃ sukhāvaha”nti. Tattha atthāvahanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthasañhitahitāvahaṃ. Sukhāvahanti tappariyāpannatividhasukhāvahaṃ. Tathārūpānanti tādisānaṃ. Yādisehi pana guṇehi bhagavā samannāgato, tehi catupparamāṇikassa lokassa sabbathāpi accantāya pasādanīyoti dassetuṃ “anekehipi”tiādi vuttaṃ. Tattha yathābhūta...pe... arahatanti iminā dhammappamāṇānaṃ lūkhappamāṇānaṃ sattānaṃ bhagavato pasādāvahatamāha, itarena itaresaṃ. Dassanamattampi sādhu hotīti ettha kosiyaakuṇassa vatthu kathetabbaṃ. Ekaṃ padampi sotuṃ labhissāma, sādhutaraṃyeva bhavissatīti ettha maṇḍūkadevaputtavatthu kathetabbaṃ.

Iminā nayena agārikapucchā āgatāti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Yebhuyyena hi agārikā evaṃ pucchanti. Anagārikapucchāyapi eseva nayo. Yathā na sakkonti...pe... vissajjentoti iminā satthu tesaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ niggaṇhanavidhiṃ dasseti. Tesañhi saṃkhittarucitāya saṅkhepadesanā, tāya atthaṃ ajānantā vitthāradesanaṃ āyācanti, sā ca nesaṃ saṃkhittarucitā paṇḍitamānitāya, so ca māno yathādesitassa atthassa ajānante appatiṭṭho hoti, iti bhagavā tesaṃ mānaniggahavidhiṃ cintetvā saṅkhepeneva pañhaṃ vissajjesi, na sabbaso desanāya asallakkhaṇatthaṃ. Tenāha “paṇḍitamānikā hī”tiādi. Yasmā maṃ tumhe yācatha, saṃkhittena vuttamatthaṃ na jānitthāti adhippāyo.

440. “Ekavidhena ñāṇavatthu”ntiādīsu viya koṭṭhāsatto vidha-saddo, so ca vibhattivacanavipallāsaṃ katvā paccatte karaṇavacanavasena “tividha”nti vutto. Attho pana karaṇaputhuvacanavasena daṭṭhabboti āha “tividhanti tīhi koṭṭhāsehī”ti. Pakārattho vā vidha-saddo, pakāratthattāyeva labbhamānaṃ adhammacariyāvisamacariyābhāvasāmaññaṃ, kāyadvārikabhāvasāmaññaṃ vā upādāya ekattaṃ netvā “tividha”nti vuttaṃ. Pakārabhede pana apekkhite “tividhā”icceva vuttaṃ hoti. Kāyenāti ettha kāyoti copanakāyo adhippeto, so ca adhammacariyāya dvārabhūto tena vinā tassā appavattanato. Kāyenāti ca hetumhi karaṇavacanaṃ. Kiñcāpi hi adhammacariyāsaṅkhātacetanāsamutṭhānā sā viññatti, na ca sā paṭṭhāne āgatesu catuvīsatiyā paccayesu ekenapi paccayena cetanāya paccayo hoti, tassā pana tathāpavattamānāya kāyakammasaṅgītiyā cetanāya pavatti hotīti tena dvārena lakkhitabbabhāvato tassā kāraṇaṃ viya ca sabbahāramattaṃ hoti. Kāyadvārenāti vā kāyena dvārabhūtena kāyadvārabhūtenāti

taṃ itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṃ. Adhammaṃ carati etāyāti adhammacariyā, tathāpavattā cetanā. Adhammoti pana taṃsamutṭhāno payogo daṭṭhabbo. Dhammato anapetāti dhammā, na dhammāti adhammā, adhammā ca sā cariyā cāti adhammacariyā. Paccaṇīkasamanaṭṭhena samaṃ, samānaṃ sadisaṃ yuttanti vā samaṃ, sucariṭaṃ. Samato vigataṃ, viruddhaṃ vā tassāti visamaṃ, ducariṭaṃ. Sā eva visamā cariyāti visamacariyā. Sabbesu kaṇhasukkapadesūti “catubbidhaṃ vācāya adhammacariyāvisamacariyā hotī”tiādinā uddesaniddesavasena āgatesu sabbesu kaṇhapadesu - “tividhaṃ kho gahapatayo kāyena dhammacariyāsamacariyā hotī”tiādinā uddesaniddesavasena āgatesu sabbesu sukkapadesu ca.

Rodeti kurūrakammantatāya parapaṭibaddhe satte assūni mocetīti ruddo, so eva luddo ra-kārassa la-kāraṃ katvā. Kakkhaḷoti luddo. Dāruṇoti pharusō. Sāhasikoti sāhassakārī. Sacepi na lippanti. Tathāvidho paresaṃ ghātanasīlo lohitapāṇīṭveva vuccati yathā dānasīlo paresaṃ dānatthaṃ adhotahatthopi “payatapāṇī”tveva vuccati. Paharaṇaṃ pahāradānamattaṃ hataṃ, pavuddhaṃ paharaṇaṃ parassa māraṇaṃ pahatanti dassento “hate”tiādimāha. Tattha nivīṭṭhoti abhinivīṭṭho pasuto.

Yassa vasena “parassā”ti sāmīniddeso, taṃ sāpateyyaṃ. Yañhi sāmāññato gahitaṃ, taṃ teneva sāmīniddesena pakāsītanti āha “parassa santaka”nti. Parassaparavittūpakaraṇanti vā ekamevetāṃ samāsapadaṃ, yaṃ kiñci parasantakaṃ visesato parassa vittūpakaraṇaṃ vāti attho. Tehi parehīti yesaṃ santakaṃ, tehi. Yassa vasena puriso “theno”ti vuccati, taṃ theyyanti āha “avaharaṇacittassetāṃ adhivacana”nti. Theyyasaṅkhātena, na vissāsātāvakālikādivasenāti attho.

Mate vāti vā-saddo avuttavikappattho. Tena pabbajitādibhāvaṃ saṅgaṇhāti. Etenupāyenāti yaṃ mātari matāya, naṭṭhāya vā pitā rakkhati, sā piturakkhitā. Yaṃ ubhosu asantesu bhātā rakkhati, sā bhāturakkhitāti evamādiṃ sandhāyāha. Sabhāgakuḷānīti āvāhakiriyāya sabhāgāni kuḷāni. Dassukavidhiṃ vā uddissa ṭhapitadaṇḍārājādīhi. Sammādiṭṭhisutte “asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikamacetanā”ti evaṃ vuttamicchācāralakkhaṇavasena.

Hatthapādādihetūti hatthapādādibhedanahetu. Dhanahetūti dhanassa lābhahetu jānihetu ca. Lābhoti ghāsacchādanāni labbhatīti lābho. Kiñcikkhanti kiñcimattakaṃ āmisajātaṃ. Tenāha “yaṃ vā”tiādi. Jānantoyevāti musābhāvaṃ tassa vatthuno atthi, taṃ jānanto eva.

Aṇḍakāti vuccati rukkhe aṇḍasadisā gaṇṭhiyo. Yathā thaddhā visamā dubbinīti ca honti, evamevaṃ khamṣanavambhanavasena pavattavācāpi hi “aṇḍakā”ti vuttā. Tenāha “yathā sadosa rukkhe”tiādi. Kakkasāti pharusā eva, so panassā kakkasabhāvo byāpādanimitatāya tato pūtikāti. Tenāha “yathā nāmā”tiādi. Kaṭukāti aniṭṭhā. Amanāpāti na manavaḍḍhanī, tato eva dosajananī, cittasandosuppattikārikā. Mammesūti ghaṭṭanena dukkhuppattito mammasadisesu jātiādīsu. Lagganakārīti evaṃ vadantassa evaṃ vadāmīti atthādhippāyena lagganakārī, na byañjanavasena. Kodhassa āsannā tassa kāraṇabhāvato. Sadosavācāyāti attano samutṭhāpakadosassa vasena sadosavācāya vevacanāni.

Akālenāti ayuttakālena. Akāraṇanissitanti nipphalaṃ. Phalañhi kāraṇanissitaṃ nāma tadavinābhāvato. Akāraṇanissitaṃ nipphalaṃ, samphanti attho. Asabhāvavattāti

attano sampādanassa kassaci avasaro eva natthi tattha tattheva ucchijjanatoti āha “ye imañca...pe... pavedentī”ti. Ettāvatāti “natthi dinna”ntiādinā byapadesena. Dasavatthukāti paṭikkhipitabbāni dasa vatthūni etissāti dasavatthukā.

441. Anabhijjhādayo heṭṭhā atthato pakāsītattā uttānatthāyeva.

442. Saha byayati gacchatīti sahabyo, sahavattanako, tassa bhāvo sahabyatā, sahapavattīti āha “sahabhāvaṃ upagaccheyya”nti. Brahmānaṃ kāyo samūhoti brahmakāyo, tappariyāpannatāya tattha gatāti brahmakāyikā. Kāmaṃ cetāya sabbassapi brahmanikāyassa samaññāya bhavitabbaṃ, “ābhāna”ntiādinā pana dutiyajjhānabhūmikādīnaṃ upari gahitattā gobalībaddaṇāyena tadavasesānaṃ ayaṃ samaññāti āha “brahmakāyikānaṃ devānanti paṭhamajjhānabhūmidevāna”nti. Ābhā nāma visuṃ devā natthi, parittābhādīnaṃyeva pana ābhāvantatāsāmaññena ekajjhaṃ gahetvā pavattaṃ etaṃ adhivacanaṃ, yadidaṃ “ābhā”ti yathā “brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmānaṃ brahmakāyikā”ti. Parittābhānantiādi panāti ādi-saddena appamaññābhānaṃ devānaṃ ābhassarānaṃ devānanti imaṃ pāḷiṃ saṅgaṇhāti. Ekato aggahetvāti ābhāti vā, ekattakāyanānattasaññāti vā ekato aggahetvā. Tesamāyevāti ābhāti vuttadevānaṃyeva. Bhedato gahaṇanti kāraṇassa hīnādibhedabhinnatādassanavasena parittābhādiggahaṇaṃ. Iti bhagavā āsavakkhayaṃ dassetvāti evaṃ bhagavā dhammacariyaṃ, samacariyaṃ, vaṭṭanissitaṃ sugatigāmipaṭipadaṃ, vivaṭṭanissitaṃ āsavakkhayaḡāmpaṭipadaṃ katvā tibhavabhañjanato āsavakkhayaṃ dassetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.

Idha ṭhatvāti imasmiṃ dhammacariyāsamacariyāya niddese ṭhatvā. Devalokā samānetabbāti chabbīsatiṭi devalokā samodhānetabbā. Vīsati brahmalokāti taṃtaṃbhavapariyāpannanikāyavasena vīsati brahmalokā, vīsati brahmanikāyāti attho. Dasakusalakammapathehīti yathārahaṃ dasakusalakammapathehi kammūpanissayapaccayabhūtehi kevalaṃ upanissayabhūtehi ca nibbatti dassitā.

Tiṇṇaṃ sucaritānanti tiṇṇaṃ kāmāvacarasucaritānaṃ. Kāmāvacaraggahaṇaṇcetttha manosucaritāpekkhāya. Vipākenevāti iminā vipākuppādeneva nibbatti hoti, na upanissayatāmattenāti dasseti. “Upanissayavasenā”ti vuttamatthaṃ vivarituṃ “dasa kusalakammapatthā hī”tiādi vuttaṃ. Dutiyādīni bhāvetvātiādisupi “sīle paṭiṭṭhāyā”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Kasmā panettha “upanissayavasenā”ti vuttaṃ, nanu paṭisambhidāmagge - “paṭhamena jhānena nīvaraṇānaṃ pahānaṃ sīlaṃ, veramaṇi sīlaṃ, cetanā sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīla”ntiādinā sabbesupi jhānesu sīlaṃ uddhaṭanti tassa vasena uparidevalokānampi vipākena nibbatti vattabbāti? Na, tassa pariññāya desanattā, pariññāya desanatā cassa “yattha ca pahāna”ntiādinā visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyañca pakāsītā eva. Tathā hi idhāpi “dasa kusalakammapatthā hī sīla”ntiādinā sīlassa rūpārūpabhavānaṃ upanissayatā vibhāvitā, na nibbattakatāya. Kasmā panettha bhāvanālakkhaṇāya dhammacariyāya bhavavisesse vibhajiyamāne asaṇṇabhavo na gahitoti āha “asaṇṇabhavo pana...pe... na niddiṭṭho”ti. Bāhirakā hi ayathābhūtaḡassitāya asaṇṇabhavaṃ bhavavippamokkhaṃ maññamānā tadupagajjhānaṃ bhāvetvā asaṇṇesu nibbattanti. Ayamettha saṅkhepo, yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ brahmajālaṭṭhakathāyaṃ taṃsaṃvaṇṇanāyañca vuttanayeneva veditabbaṃ.

Sāleyyakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Verañjakasuttavaṇṇanā

444. Verañjavāsinoti verañjagāmaṁvāsino. Keci pana “vividharaṭṭhavāsino verañjakā”ti etamatthaṁ vadanti, tesam matena “verajjakā”ti pāliya bhavitabbanti. Aniyamitakiccenāti “iminā nāmā”ti evaṁ na niyamitena kiccena. Ayaṁ visesoti ayaṁ puggalādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānakato imesu dvīsu suttesu desanāya viseso, attho pana desanānayo ca majjhe bhinnasuvaṇṇaṁ viya avasiṭṭhoti dasseti. Kasmā pana bhagavā katthaci puggalādhiṭṭhānadesanaṁ deseti, katthaci dhammādhiṭṭhānanti? Desanāvilāsato veneyyajjhāsayato ca. Desanāvilāsappattā hi buddhā bhagavanto, te yathārucci katthaci puggalādhiṭṭhānaṁ katvā, katthaci dhammādhiṭṭhānaṁ katvā dhammaṁ desenti. Ye pana veneyyā sāsanaṁkamaṁ anotiṇṇā, tesam puggalādhiṭṭhānadesanaṁ desenti. Ye otiṇṇā, tesam dhammādhiṭṭhānaṁ. Sammutisaccavisayā puggalādhiṭṭhānā, itarā paramatthasaccavisayā. Purimā karuṇānukūlā, itarā paññānukūlā. Saddhānusārīgottānaṁ vā purimā. Te hi puggalappamāṇā, pacchimā dhammānusārīnaṁ. Saddhācaritatāya vā lokādhipatīnaṁ vasena puggalādhiṭṭhānā, paññācaritatāya dhammādhipatīnaṁ vasena dhammādhiṭṭhānā. Purimā ca neyyatthā, pacchimā nītatthā. Iti bhagavā taṁ taṁ visesaṁ avekkhitvā tattha tattha duvidhaṁ desanaṁ deseti veditabbaṁ.

Verañjakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahāvedallasuttavaṇṇanā

449. Garubhāvo gāraṁ, pāsāṇacchattaṁ viya garukaraṇīyatā. Saha gāravenāti sagāraṁ, garuṇā kismiṁci vutte gāravavasena patissavanaṁ patissavo, saha patissavena sappatissavo, patissavabhūtaṁ taṁsabhāgaṁca yaṁ kiṁci garukaraṇaṁ. Sagāraṁ sappatissavacanaṁ sagāravasappatissavacanaṁ. Garukaraṇaṁ vā gāraṁ, sagāravassa sappatissavacanaṁ sagāravasappatissavacanaṁ. Etena sabhāveneva sagāravassa tathāpavattaṁ vacananti dasseti. Aññattha du-saddo garahatthopi hoti “dukkhaṁ dupputto”tiādīsu viya, idha pana so na sambhavati kucchitāya paññāya abhāvatoti āha “paññāya duṭṭhaṁ nāma natthi”ti. “Dussīlo”tiādīsu viya abhāvattho du-saddoti vuttaṁ “appañño nippaṇṇoti attho”ti. Kittakenāti kena parimāṇena. Taṁ pana parimāṇaṁ yasmā parimeyyassa atthassa paricchindanaṁ hoti, nu-saddo ca pucchāya jotako, tasmā “kittāvatā nu khoti kāraṇaparicchedapucchā”ti vatvā “kittakena nu kho evaṁ vuccatīti attho”ti āha. “Kāraṇaparicchedapucchā”ti iminā “kittāvatā”ti sāmāññato pucchābhāvo dassito, na visesato, tassa pucchāvisesabhāvañāpanatthaṁ mahāniddese āgatā sabbāva pucchā atthuddhāranayena dasseti “pucchā ca nāmā”tiādīna. Aditṭhaṁ jotiyati etāyāti aditṭhajotanā, pucchā. Diṭṭhasaṁsandanaṁ sākacchāvasena vinicchayakaraṇaṁ. Vimati chijjati etāyāti vimaticchedanā. Anumatiyā pucchā anumati pucchā. “Taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave”tiādipucchāya hi “kiṁ tumhākaṁ anumati”ti anumati pucchitā hoti. Kathetuṁ kamyatāya pucchā kathetukamyatāpucchā.

Lakkaṇanti ñātuṁ icchito yo koci sabhāvo. Aññātanti yena kenaci ñāṇena aññātabhāvaṁ āha. Aditṭhanti dassanabhūtena paccakkaṁ viya aditṭhataṁ. Atulitanti “ettakaṁ ida”nti tulanabhūtena atulitataṁ. Atīritanti tīraṇabhūtena akataññakiriyāsamāpanataṁ. Avibhūtanti ñāṇassa apākaṭabhāvaṁ. Avibhāvitanti ñāṇena apākaṭikatabhāvaṁ. Idha diṭṭhasaṁsandanaṁpucchā adhippetā, na aditṭhajotanā vimaticchedanā cāti.

Kathamayaṃ attho viññāyatīti āha “thero hī”tiādi. Sayam vinicchinantoti sayameva tesam pañhānaṃ atthaṃ visesena nicchinanto. Idam suttanti idam pañcavīsati pañhapaṭimaṇḍitasuttaṃ, na yaṃ kiñci anavaseseneva matthakaṃ pāpesīti. “Sayameva pañhaṃ samuṭṭhāpetvā sayam vinicchinantoti”ti ettha catukkoṭikaṃ bhavatīti dassento “ekacco hī”tiādimāha. Pañhaṃ samuṭṭhāpetumyeva sakkotīti pucchanavidhiṃyeva jānāti. Na nicchetunti nicchetum na sakkoti, vissajjanavidhiṃ na jānātīti attho. Visesaṭṭhānanti aññehi asadisatṭhānaṃ. Therena sadisoti therena sadiso sāvako natthi.

Saṃsanditvāti saṃyojetvā samānaṃ katvā, yathā tattha sabbaññutaññānaṃ pavattaṃ, tathā taṃ avilometvāti attho. Līlāyantoti līlaṃ karonto. Dhammakathikatāya aggabhāvappattiyā tattha appaṭihataññatāya buddhalīlāya viya catunnaṃ parisānaṃ gamanaṃ gaṇhanto dhammakathaṃ katheti.

Ito vā etto vā anukkamitvāti uggahitakathāmaggaṃ yattha katthaci īsakampi anukkamitvā uggahitanīyāmenevāti attho. Tenāha “yaṭṭhikoṭi”ntiādi. Ekapadikanti ekapadanikkhepamattaṃ. Daṇḍakasetunti ekadaṇḍakamayaṃ setum. Heṭṭhā ca upari ca suttapadānaṃ āharaṇena tepītaṃ buddhavacanaṃ heṭṭhupariyaṃ karonto. Jātassarasadisañca gāthaṃ, suttapadaṃ vā nikkhipitvā tattha nānūpamākāraṇāni āharanto tāni ca tehi suttapadehi bodhento samuṭṭhāpento “jātassare pañcavaṇṇāni kusumāni phullāpento viya sinerumatthake vaṭṭisahassaṃ jālento viyā”ti vutto.

Ekapaduddhāreti ekasmiṃ paduddhāraṇakkhaṇe. Padavasena saṭṭhi padasatasahassāni gāthāvasena pannarasa gāthāsahassāni. Ākaḍḍhitvā gaṇhanto viyāti paccekaṃ pupphāni anocinitvā vallimeva ākaḍḍhitvā ekajjhaṃ pupphāni katvā gaṇhanto viya. Tenāha “ekappahārenevā”ti. Gatimantānanti atisaṃyāya ñāṇagatiyā yuttānaṃ. Dhitimantānanti dhāraṇabalena yuttānaṃ.

Anantanayussadanti paccayuppannabhāsitatthanibbānavipākakiriyādivasena anantapabhede visaye pavattiyā anantanayehi ussannaṃ upacitaṃ. Caturoghanittharaṇatthikānaṃ titthe ṭhapitanāvā viyāti yojanā. Sahassayuttaājāññarathoti vejayantarathaṃ sandhāya vadati.

Yasmā pucchāyaṃ byāpanicchānayaena “duppañño duppañño”ti āmeḍitavasena vuttaṃ, tasmā dhammasenāpati pucchitamattaṃ vissajjento pucchāsabhāgena “nappajānāti nappajānāti”ti āmeḍitavasenevāha. Tattha iti-saddo kāraṇatthoti dassento “yasmā nappajānāti, tasmā duppaññoti vuccatī”ti āha. Idam dukkhanti idam upādānakkhandhapañcakaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ. Tañca kho ruppanaṃ vediyaṃ sañjānaṃ abhisankharaṇaṃ vijānanti saṅkhepato ettakaṃ. Ito uddhaṃ kiñci dhammajātaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ nāma natthīti yāthāvasarasalakkhaṇato pavattikkamato ceva pīlanaśaṅkhatasantaṭṭhapaṇiparīṇāmalakkhaṇato ca yathābhūtaṃ ariyamaggapaññāya nappajānāti. Avasesapaccayasamāgame udayati uppajjati, svāyaṃ samudayo saṃsārapavattibhāvenāti āha “pavattidukkhapabhāvikā”ti, dukkhasaccassa uppādikāti attho. Yāthāvasarasalakkhaṇatoti yathābhūtaṃ anupacchedakaraṇarasato ceva sampiṇḍananidānaṃyogapalibodhalakkhaṇato ca.

Idam nāma ṭhānaṃ patvāti idam nāma appavattikāraṇaṃ āgamma. Nirujjhatīti anuppādanirodhavasena nirujjhati, tenāha “ubhinnaṃ appavattī”ti. Yāthāvasarasalakkhaṇatoti yathābhūtaṃ accutirasato ceva

nissaraṇavivekāsaṅkhatāmatalakkhaṇato ca. Ayaṃ paṭipadāti ayaṃ sammādiṭṭhiādikā samodhānalakkhaṇā paṭipajjati etāyāti paṭipadā. Dukkhanirodhaṃ gacchatīti dukkhanirodhaṃ nibbānaṃ sacchikiriyaḥbhisamayavasena gacchati ārabba pavattati. Yāthāvasarasalakkhaṇatoti yathābhūtaṃ kilesappahānakaraṇasarasato ceva niyyānahetudassanādhipeyyalakkhaṇato ca nappajānāti. Anantaravāreti dutiyavāre. Imināva nayanāti “idaṃ dukkhaṃ, etthaṃ dukkha”ntiādinā paṭhamavāre vuttanayena. Tattha hi duppaññaniddesattā pajānanapaṭikkhepavasena desanā āgatā, idha paññavantaniiddesattā pajānanavasenāti ayameva viseso. Etthāti dutiyavāre.

Savanatoti kammaṭṭhānassa savanato uggaṇhāti. Ganthasavanamukhena hi tadatthassa uggaṇaṃ. Thapetvā taṇhantiādi tassa uggaṇākāranidassanaṃ. Abhinivisatīti vipassanābhinivesavasena abhinivisati vipassanākammaṭṭhānaṃ paṭṭhapeti. No vivaṭṭeti vivaṭṭe abhiniveso na hoti avisayattā. Ayanti catusaccakammaṭṭhāniko.

Pañcakkhandhāti pañcupādānakkhandhā. Khandhavasena vipassanābhinivesassa cakkhādivasena vedanādivasena ca satipi anekavidhatte sukaraṃ suviññeyyanti catudhātumukhena taṃ dassetuṃ “dhātukammaṭṭhānavasena otaritvā”ti āha. Rūpanti vavatthapetīti ruppanaṭṭhena rūpanti asaṅkarato paricchindati. Tadārammaṇāti taṃ rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanakā. Nāmanti vedanādicatukkaṃ namanāṭṭhena nāmanti vavatthāpeti. Yamakatālakkhandhaṃ bhindanto viya yamakaṃ bhinditvā “arūpaṃ, rūpañcā”ti dveva ime dhammā, na ettha koci attā vā attaniyaṃ vāti nāmarūpaṃ vavatthapeti paricchindati pariggaṇhāti. Ettāvata diṭṭhivisuddhi dassitā. Taṃ panetaṃ nāmarūpaṃ na ahetukaṃ. Yasmā sabbhaṃ sabbattha sabbadā ca natthi, tasmā sahetukaṃ. Kīdisena hetunā? Na issarādivisamahetunā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ visuddhimaggasaṃvaṇṇanāyaṃ vuttanayena gahetabbaṃ. Sahetukattā eva sapaccayaṃ. Avijjādayoti avijjātaṇhupādānakammāhārādayo. Evanti “taṃ paneta”ntiādinā vuttappakārena avijjādiḥ paccaye ceva rūpavedanādiḥ paccayuppannadhamme ca vavatthapetvā paricchinditvā pariggahetvā. Vuttañhetuṃ “avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhāsamudayā rūpasamudayo”ti. Ettāvata kaṅkhāvitaraṇavisuddhiṃ dasseti.

Hutvāti hetupaccayasamavāye uppajjitvā. Abhāvaṭṭhenāti tadanantameva vinassanaṭṭhena. Aniccāti aniccā addhuvā. Aniccalakkhaṇaṃ āropetīti tesu pañcasu khandhesu aniccatāsaṅkhātāṃ sāmāññalakkhaṇaṃ niropeti. Tatoti aniccalakkhaṇāropanato paraṃ, tato vā aniccabhāvato. Udayabbayaṭṭipīlanākārenāti uppādanirodhehi pati pati abhikkhaṇaṃ pīlanākārena hetunā dukkhā anīṭṭhā, dukkhamā vā. Avasavattanākārenāti kassaci vasena avasavattanākārena. Anattāti na sayaṃ attā, nāpi nesaṃ koci attā atthīti anattāti. Tilakkhaṇaṃ āropetvāti evaṃ aniccassa dukkhabhāvato, dukkhassa ca anattabhāvato khandhapañcake tividhampi sāmāññalakkhaṇaṃ āropetvā. Sammasantoti udayabbayañāṇupattiyā uppanne vipassanupakkilese pahāya maggāmaggaṃ vavatthapetvā udayabbayañāṇādivipassanāpaṭipāṭiyā saṅkhāre sammasanto gotrabhuñāṇantaraṃ lokuttaramaggaṃ pāpuṇāti.

Ekapaṭivedhenāti ekeneva ñāṇena paṭivijjhanena. Paṭivedho paṭighātābhāvena visaye nissāṅgacārasaṅkhātāṃ nibbijjhanāṃ. Abhisamayo avirajjhivā adhigamanasaṅkhāto avabodho. “Idaṃ dukkhaṃ, ettaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti paricchinditvā yāthāvato jānanameva vuttanayena paṭivedhoti pariññāpaṭivedho, idaṃca yathā ñāṇe pavatte pacchā dukkhassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā pavattiṃ gahetvā vuttaṃ, na pana maggañāṇassa “idaṃ dukkha”ntiādinā pavattanato. Tenāha “tasmiṅcassa khaṇe”tiādi. Pahīnassa puna apahātabbatāya pakaṭṭhaṃ hānaṃ cajanāṃ samucchindanaṃ pahānaṃ, pahānameva vuttanayena paṭivedhoti pahānapaṭivedho. Ayampi yena kilesena appahīyamānena maggabhāvanāya na bhavitabbaṃ, asati ca maggabhāvanāya yo uppajjeyya, tassa padaghātāṃ karontassa anuppattidhammataṃ āpādentassa ñāṇassa tathāpavattiyā paṭighātābhāvena nissāṅgacāraṃ upādāya evaṃ vutto. Sacchikiriyā paccakkhakaṇaṃ anussavākāraparivitakkādi ke muñcivāva sarūpato ārammaṇakaraṇaṃ “idaṃ ta”nti yāthāvasabhāvato gahaṇaṃ, sā eva vuttanayena paṭivedhoti sacchikiriyāpaṭivedho. Ayampi yassa āvaraṇassa asamucchindanato ñāṇaṃ nirodhaṃ ālambitva na sakkoti, tassa samucchindanato taṃ sarūpato vibhāvitameva pavattatīti evaṃ vutto.

Bhāvanā uppādanā vaḍḍhanā ca. Tattha paṭhamamagge uppādanaṭṭhena bhāvanā, dutiyādīsu vaḍḍhanaṭṭhena, ubhayatthāpi vā ubhayaṃ veditabbaṃ. Paṭhamamaggopi hi yathārahaṃ vuṭṭhānagāminiyāṃ pavattaṃ parijānanādiṃ vaḍḍhento pavattoti tatthāpi vaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti sakkā viññātva. Dutiyādīsopi appahīnakilesappahānato puggalantarāsādhanaṃ ca uppādanaṭṭhena bhāvanā, sā eva vuttanayena paṭivedhoti bhāvanāpaṭivedho. Ayampi yathā ñāṇe pavatte pacchā maggadhammānaṃ sarūpaparicchede sammoho na hoti, tathā pavattiṃ gahetvā vutto. Tiṭṭhantu tāva yathādhigatā maggadhammā, yathāpavattesu phalesupi ayaṃ yathādhigatasaccadhammesu viya vigatasammohova hoti sekkhopi samāno. Tena vuttaṃ - “diṭṭhadhammo pattadhammo veditadhammo pariyogāḷhadhammo”ti. Yathā cassa dhammā tasmaṃ jotitā yathādhigatasaccadhammāvalambiniyo maggavīthito parato maggaphalapahīnāvasiṭṭhakilesanibbānānaṃ paccavekkhaṇā pavattanti. Dukkhasaccadhammā hi sakkāyadiṭṭhiādayo. Ayaṃca atthavaṇṇanā pariññābhisamayenātiādīsopi vibhāvetabbā. Kiccatoti asammohato. Nirodhaṃ ārammaṇatoti ettha “ārammaṇatopi”ti pi-saddo luttaniddiṭṭho daṭṭhabbo nirodhepi asammohapaṭivedhassa labbhanato. Etassāti catusaccakammaṭṭhānikassa puggalassa.

Paññavāti niddiṭṭho nippariyāyato paññavantatāya idha adhippetattā. Pālītoti dhammato. Atthatoti aṭṭhakathāto. Anusandhitoti tasmīṃ tasmīṃ sutte taṃtaṃanusandhito. Pubbāparatoti pubbenāparassa saṃsandanato. Saṅgītikkamena cettha pubbāparatā veditabbā. Taṃtaṃdesanāyameva vā pubbabhāgena aparabhāgassa saṃsandanato. Viññāṇacaritoti vijānanacarito vīmaṃsanacarito tepiṭake buddhavadāne vicāraṇācāravapullato. Paññavāti na vattabbo maggenāgatāya paññāya abhāvato. Ajja ajjeva arahattanti ittaraṃ atikhippamevāti adhippāyo. Paññavāpakkaṃ bhajati sekkhapariyāyasabbhāvato. Sutte pana paṭivedhova kathito saccābhisamayavasena āgatattā.

Esāti anantare vutto ariyapuggalo. Kammakāracittanti bhāvanākammassa pavattanakacittaṃ. Sukhavedanampi vijānātīti ko vediyati, kassa vedanā, kiṃkāraṇā vedanā, sopi kassaci abhāvaggahaṇamukhena sukhaṃ vedanaṃ sabhāvato

samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato ca yathābhūtaṃ paricchindanto pariggaṇhanto sukhaṃ vedanaṃ vijānāti nāma. Sesapadadvayepi eseṇa nayo. Yaṃsā “satipaṭṭhāne”ti iminā satipaṭṭhānakathaṃ upalakkheti. Tāya hi tadattho veditabbo, tasmā taṃsaṃvaṇṇanāyampi vuttanayena tassattho veditabbo. Kāmañcetaṃ viññāṇaṃ vedanāto aññampi ārammaṇaṃ vijānāti, anantaravāre pana rūpamukhena vipassanābhinivesassa dassitattā idha arūpamukhena dassetuṃ “sukhantiṃ vijānāti”tiādīnā niddiṭṭhaṃ, pucchantassa vā ajjhāsayavasena.

Samṣaṭṭhāti sampayuttā. Tenāha “ekuppādādilakkhaṇena saṃyogaṭṭhenā”ti. Viṣaṃsaṭṭhāti vippayuttā. Bhinditvāti aññabhūmikassa aññabhūmidassaneneva vināsetvā, saṃbhinditvā vā. Saṃsaṭṭhabhāvaṃ pucchati taṃcittuppādapariyāpannānaṃ pañcaviññāṇānaṃ saṃsaṭṭhabhāvaṃ pucchati. Yadi evaṃ kathaṃ pucchāya avasaro viṣaṃsaṭṭhabhāvāsāṅkāya eva abhāvato? Na, cittuppādantaragatānaṃ maggapaññāmaggaṃ viññāṇānaṃ vipassanāpaññāvipassanāviññāṇānaṃ vomissakasamṣaṭṭhabhāvassa labbhamānattā. Vinivaṭṭetvāti aññamaññato vivecetvā. Nānākaraṇaṃ dassetuṃ na sakkāti idaṃ kevalaṃ saṃsaṭṭhabhāvameva sandhāya vuttaṃ, na sabhāvabhedaṃ, sabhāvabhedato pana nānākaraṇaṃ nesaṃ pākaṭameva. Tenāha “ārammaṇato vā vatthuto vā uppādato vā nirodhato vā”ti. Idāni tameva sabhāvabhedaṃ visayabhedaṃ suṭṭhu pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “tesaṃ tesaṃ panā”tiādi vuttaṃ. Visayoti pavattiṭṭhānaṃ issariyabhūmi, yena cittaṃ paññānaṃ tattha tattha pubbaṅgamatā vuccati.

Kāmañca vipassanāpi paññāvaseneva kiccakārī, maggopi viññāṇasahitova, na kevalo, yathā pana lokiyadhammesu cittaṃ padhānaṃ tatthassa dhorayabhāvena pavattisabbhāvato. Tathā hi taṃ “chadvārādhīpati rājā”ti vuccati, evaṃ lokuttaradhammesu paññā padhānā paṭipakkhavidhamanassa visesato tadadhīnattā. Tathā hi maggaḍhamme sammādiṭṭhi eva paṭhamāṃ gahitā. Ayañca nesaṃ visayavasena pavattibhedo, tathā ca paññāpanavidhi na kevalaṃ thereheva dassito, apica kho bhagavatāpi dassitoti vibhāvento “sammāsambuddhopī”tiādimāha. Yattha paññā na labbhati, tattha cittavasena pucchane vattabbameva natthi yathā “kiṃcitto tvaṃ bhikkhū”tiādīsu. Yattha pana paññā labbhati, tatthāpi cittavasena jotānā hoti yathā - “ajjhātameva cittaṃ saṇṭhapeti sannisādeti ekodīṃ karoti samādahati, yasmīṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti”tiādīsu. Atthakathāyaṃ pana lokiyadhammesu cittavasena, lokuttaradhammesu paññāvasena codanaṃ byatirekamukhena dassetuṃ “katamā te bhikkhu paññā adhigatā”tiādi vuttaṃ. Yebhuyyavasena cetaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi katthaci lokiyadhammā paññāsīsenapi niddisīyanti - “paṭhamassa jhānassa lābhino kāmāsaḥagatā saññāmanasikārā samudācaranti hānabhāginī paññā”tiādīsu. Saññāsīsenapi - “uddhumātakasaññāti vā sesarūpārūpasaññāti vā ime dhammā ekatthā, udāhu nānatthā”tiādīsu. Tathā lokuttaradhammāpi katthaci cittasīsenā niddisīyanti - “yasmīṃ samaye lokuttaraṃ cittaṃ bhāveti”ti, tathā phassādisīsenapi - “yasmīṃ samaye lokuttaraṃ phassaṃ bhāveti, vedanaṃ saññaṃ cetanaṃ bhāveti”tiādīsu.

Catūsu sotāpattiyaṅgesūti sappurisasēvanā, saddhammassavanaṃ, yonisomanasikāro, dhammānuddhammapaṭipattīti imesu catūsu sotāpattimaggaṃ kārāṇesu. Kāmaṃ cetesu satiādayopi dhammā icchitabbāva tehi vinā tesaṃ asambhavato, tathāpi cettha saddhā visesato kiccakārīti veditabbā. Saddo eva hi

sappurise payirupāsati, saddhammaṃ suṇāti, yoniso ca manasi karoti, ariyamaggassa ca anudhammaṃ paṭipajjati, tasmā vuttaṃ “ettha saddhindriyaṃ daṭṭhabba”nti. Iminā nayena sesindriyesupi attho daṭṭhabbo. Catūsu sammappadhānesūti catubbidhasammappadhānabhāvanāya. Catūsu satipaṭṭhānesūtiādīsipi eseva nayo. Ettha ca sotāpattiyaṅgesu saddhā viya sammappadhānabhāvanāya vīriyaṃ viya ca satipaṭṭhānabhāvanāya - “satimā vineyya loke abhiijhādomanassa”nti vacanato pubbabhāge kiccato sati adhikā icchitabbā. Evaṃ samādhikammikassa samādhi, “ariyasaccabhāvanā paññābhāvanā”ti katvā tattha paññā pubbabhāge adhikā icchitabbāti pākaṭoyamattho, adhigamakkhaṇe pana samādhipaññānaṃ viya sabbesampi indriyānaṃ saddhādīnaṃ samarasatāva icchitabbā. Tathā hi “ettha saddhindriya”ntiādinā tattha tattha etthaggaṇaṃ kataṃ. Evanti yaṃ ṭhānaṃ, taṃ indriyasamattādiṃ paccāmasati. Savisayasmimyevāti attano attano visaye eva. Lokiyalokuttarā dhammā kathitāti lokiyadhammā lokuttaradhammā ca tena tena pavattivisesena kathitā. Idaṃ vuttaṃ hoti - saddhāpañcomesu indriyesu saha pavattamānesu tattha tattha visaye saddhādīnaṃ kiccādhikatāya tassa tasseva daṭṭhabbatā vuttā, na sabbesaṃ. Evaṃ aññepi lokiyalokuttarā dhammā yathāsakaṃ visaye pavattivisesavasena bodhitāti.

Idāni saddhādīnaṃ indriyānaṃ tattha tattha atirekakiccatam upamāya vibhāvetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tatridaṃ upamāsaṃsandanaṃ rājapañcamā sahāyā viya vimuttipariṇāmanāni pañcindriyāni. Nesaṃ kīlanatthaṃ ekajjhaṃ vīthiotaraṇaṃ viya indriyānaṃ ekajjhaṃ vipassanāvīthiotaraṇaṃ. Sahāyesu paṭhamādīnaṃ yathāsakageheva vicāraṇā viya saddhādīnaṃ sotāpattiyaṅgādīni patvā pubbaṅgamatā. Sahāyesu itaresaṃ tattha tattha tuṇhībhaṇo viya sesindriyānaṃ tattha tattha tadanvayatā. Tassa pubbaṅgamabhūtaṃ indriyassa kiccānugatā. Na hi tadā tesam sasambhārapathavīdīsū āpādīnaṃ viya kiccaṃ pākaṭaṃ hoti, saddhādīnaṃyeva pana kiccaṃ vibhūtaṃ hutvā tiṭṭhati puretaraṃ tathāpaccayehi cittasantānassa abhisankhatattā. Ettha ca vipassanākammikassa bhāvanā visesato paññuttarāti dassanattaṃ rājānaṃ nidassanaṃ katvā paññindriyaṃ vuttaṃ. Itiādi yathādhigatassa atthassa nigamaṃ.

Maggaviññāṇampīti ariyamaggasahagataṃ apacayagāmiṇiññāṇampi. Tattheva taṃ vijānātīti saccadhammaṃ “idaṃ dukkha”ntiādinā nayeneva vijānātīti ekacittuppadapariyāpannattā maggānukūlattā ca. Yaṃ vijānātīti ettha vijānanapajānanāni vipassanācittuppadapariyāpannāni adhippetāni, na “yaṃ pajānātī”ti ettha viya maggacittuppadapariyāpannāti āha “yaṃ saṅkhāragata”ntiādi. Tathevāti “anicca”ntiādinā nayena. Ekacittuppadapariyāpannattā vipassanābhāvato ca samānapaccayehi saha pavattikatā ekuppādatā, tato eva ekajjhaṃ saheva nirujjanaṃ ekanirodhatā, ekaṃyeva vatthuṃ nissāya pavatti ekavatthukatā, ekaṃyeva ārammaṇaṃ ārabha pavatti ekārammaṇatā. Hetumhi cetaṃ karaṇavacanam. Tena ekuppādādītāya saṃsaṭṭhabhāvaṃ sādheti. Anavasesapariyādānañcetaṃ, ito tīhipi sampayuttalakkaṇaṃ hotiyeva.

Maggapaññaṃ sandhāya vuttaṃ, sā hi ekantato bhāvetabbā, na pariññeyyā, paññāya pana bhāvetabbatāya taṃsompayuttadhammāpi taggatikāva hontīti āha “taṃsompayuttaṃ panā”tiādi. Kiñcāpi vipassanāpaññāya bhāvanāvasena pavattanato taṃsompayuttaviññāṇampi tattheva pavattati, tassa pana

pariññeyyabhāvānativattanato pariññeyyatā vuttā. Tenevāha - “yampi taṃ dhammaṭṭhitiññaṃ, tampi khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhamma”nti.

450. Evaṃ santeṭṭi vedanāti evaṃ sāmāññaggahaṇe satipi.

Tebhūmikasammasanacāavedanāvāti bhūmittayapariyāpannā, tato eva sammasanaññaṇassa gocarabhūtā vedanā eva adhippetā sabrahmacārīnaṃ upakārāvahabhāvena desanāya āradhattā. Tathā hi vuttaṃ “caturoghanittharaṇatthikāna”ntiādi. Esa nayo paññāyapi. Idha sukhādisaddā tadārammaṇavisayāti imamatthaṃ suttena sādhetuṃ “rūpañca hī”tiādi vuttaṃ. Ekantadukkhaṇti ekanteneva anitthaṃ, tato eva dukkhamatāya dukkhaṃ. Ārammaṇakaraṇavasena dukkhavedanāya anupatitaṃ, otiṇṇaṇcāti dukkhānupatitaṃ, dukkhāvakkantaṃ. Sukhena anavakkantaṃ abhavissāti yojanā. Nayidanti ettha idanti nipātamattaṃ. Sārajjeyyunti sārāgaṃ uppādeyyuṃ. Sukhaṇti sabhāvato ca itthaṃ. Sārāgā saṃyujjantīti bahalarāgaṇetu yathārahaṃ dasahipi saṃyojanehi saṃyujjanti. Saṃyogā saṃkilissantīti tathā saṃyuttatāya taṇhāsamkilesādivasena saṃkilissanti, vibādhīyanti upatāpīyanti cāti attho. Ārammaṇanti itthaṃ, anitthaṃ, majjhattañca ārammaṇaṃ yathākkamaṃ sukhaṃ, dukkhaṃ, adukkhamasukhaṇti kathitaṃ. Evaṃ avisesena pañcapi khandhe sukhādiārammaṇabhāvena dassetvā idāni vedanā eva sukhādiārammaṇabhāvena dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ.

Pākatikapacurajanavasenāyaṃ kathitāti katvā “purimaṃ sukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ katvā”ti vuttaṃ. Visesaḷābhī pana anāgatampi sukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ karoteva. Vuttametthaṃ satipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ. Vedanāya hi ārammaṇaṃ vediyaṇtiyā taṃsamaṅgīpuggalo vedetīti vohāramattaṃ hoti.

Sabbasaññāyāti sabbāyapi catubhūmikasaññāya. Sabbatthakasaññāyāti sabbasmiṃ cittuppāde pavattanakasaññāya. Vatthe vāti vā-saddena vaṇṇadhātumu saṅgaṇhāti. Pāpentoti bhāvanaṃ upacāraṃ vā appanaṃ vā upanento. Uppajjanakasaññāpīti “nīlaṃ rūpaṃ, rūpārammaṇaṃ nīla”nti uppajjanakasaññāpi.

Asabbasaṅgāhikattāti sabbesaṃ vedanāsaññāviññāṇaṃ asaṅgahitattā. Takkagatanti suttakantanakatakkamhi, suttavattanakatakkamhi vā veṭhanavasena ṭhitaṃ. Parivaṭṭakādigatanti suttaveṭhanaparivaṭṭakādigataṃ. Vissaṭṭhattāva na gahitā, yadaggena paññā viññāṇena saddhiṃ sampayogaṃ labhāpitā, tadaggena vedanāsaññāhipi sampayogaṃ labhāpitā evāti. Tadeva sañjānāti saṃsaṭṭhabhāvato.

Sañjānāti vijānātīti ettha “pajānātī”ti padaṃ ānetvā vattabbaṃ pajānavasenaṇi visesassa vakkhamānattā. Jānātīti ayaṃ saddo ca laddatoyevettha aviseso, atthato pana visesato icchitabbo. Anekatthattā hi dhātūnaṃ tena ākhyātapadena nāmapadena ca vuttamatthaṃ upasaggapadaṃ jotakabhāvena viseseti, na vācakabhāvena. Tenāha “tassapi jānanatthe viseso veditabbo”ti. Etena saññāviññāṇapaññāpadāni antogadhajānanatthe yathāsakaṃ visiṭṭhavisaye ca niṭṭhānīti dasseti. Tenevāha “saññā hī”tiādi. Sañjānanamattamevāti ettha matta-saddena visesanivattiatthena vijānanapajānanākāre nivatteti, eva-saddena kadācīpi imissā te visesā natthevāti avadhāreti. Tenevāha “aniccaṃ dukkha”ntiādi. Tattha viññāṇakiccampi kātuṃ asakkotī saññā kuto paññākiccaṃ kareyyāti “lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpetuṃ na sakkotī”ceva vuttaṃ, na vuttaṃ “maggapātubhāva”nti.

Ārammaṇe pavattamānaṃ viññāṇaṃ na saññā viya nīlapītādimattasañjānanavasena pavattati, atha kho tattha aññampi tādisaṃ visesaṃ jānantameva pavattatīti āha “viññāṇa”ntiādi. Kathaṃ pana viññāṇaṃ lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpetīti? Paññāya dassitamaggena. Lakkhaṇārammaṇikavipassanāya hi anekavāraṃ lakkhaṇāni paṭivijjhivā pavattamānāya paṇḍabhāvato paricayavasena ñāṇavippayuttacittena vipassanā sambhavati, yathā taṃ paṇḍassa ganthassa ajjhayane tattha tattha gatāpi vārā na upadhāriyanti. “Lakkhaṇapaṭivedha”nti ca lakkhaṇānaṃ ārammaṇakaraṇamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na paṭivijjhaṇaṃ. Ussakkitvāti udayabbayaññādiññapaṭipāṭiyā ārabhitvā. Maggapātubhāvaṃ pāpetuṃ na sakkoti asam bodhasabhāvattā. Ārammaṇampi sañjānāti avabujjhanavaseneva, na sañjānanamattena. Tathā lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, na vijānanamattena, attano pana aññāsādhāraṇena ānubhāvena ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

Idāni yathāvuttamatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tattha ajātabuddhīti asañjātabyavahārabuddhi. Upabhogaparibhoganti upabhogaparibhogārahaṃ, upabhogaparibhogavatthūnaṃ paṭilābhayogganti attho. Kūṭoti kahāpaṇapatirūpako tambakaṃsādimayo. Chekoti mahāsāro. Karatoti aḍḍhasāro. Saṇhoti mudujātiko samasāro. Iti-saddo ādiattho. Tena pādasāraparopādasāraaḍḍhasārādīnaṃ saṅgaho. Jānanto ca pana naṃ rūpaṃ disvāpi...pe... asukācariyena katotipi jānāti tathā heraṇṇikaganthassa suggahitattā. Evamevantiādi upamāsaṃsandanaṃ. Saññāvibhāgaṃ akatvā piṇḍavaseneva ārammaṇassa gahaṇato dāraḥkassa kahāpaṇadassanasadisā vuttā. Tathā hi sā yathāupaṭṭhitavisayapadaṭṭhānā vuccati. Viññāṇaṃ ārammaṇe ekaccavisesaggahaṇasamatthabhāvato gāmikapurisakahāpaṇadassanasadisam vuttaṃ. Paññā pana ārammaṇe anavasesāvabodhato heraṇṇikakahāpaṇadassanasadisā vuttā. Nesanti saññāviññāṇapaññānaṃ. Visesoti sabhāvaviseso. Duppaṭivijjho pakatipaññāya. Imināva nesaṃ accantasukhumataṃ dasseti.

Ekārammaṇe pavattamānānanti ekasmiṃyeva ārammaṇe pavattamānānaṃ. Tena abhinnavisayābhinnakālatādassanena avinibbhogavuttitaṃ vibhāvento duppaṭivijjhataṃyeva ulliṅgeti. Vavatthānanti asaṅkarato ṭhapaṇaṃ. Ayaṃ phasso...pe... idaṃ cittanti nidassanamattametaṃ. Iti-saddo vā ādiattho. Tena sesadhammānampi saṅgaho daṭṭhabbo. Idanti arūpīnaṃ dhammānaṃ vavatthānakaraṇaṃ. Tatoti yaṃ vuttaṃ tilatelādiuddharaṇaṃ, tato. Yadi dukkarataraṃ, kathaṃ tanti āha “bhagavā panā”tiādi.

451. Nissaṭenāti nikkhantena atamaṃsambandhena. Pariccattenāti pariccattasadisena paccayabhāvānupagamanena paccayuppannasambandhābhāvato. Nissakkavacanaṃ apādānadīpanato. Karaṇavacanaṃ kattuatthadīpanato. Kāmāvacaramanoviññāṇaṃ na niyamato “idaṃ nāma pañcadvārikāsambandhā”ti sakkā vattuṃ, rūpāvacaraviññāṇaṃ pana na tathāti, tasseva pañcahi indriyehi nissaṭatā vuttāti āha “rūpāvacaracattutthajjhānacittena”ti. Catutthajjhānaggahaṇaṃ tasseva arūpāvacarassa padaṭṭhānabhāvato. Parisuddhenāti visesato asaṃkilesikattāva. Tañhi vigatūpakilesatāya visesato parisuddhaṃ. Tenāha “nirupakkilesenā”ti. Jānitabbaṃ neyyaṃ, saparasantānesu idaṃ atisaṃyamaṃ jānitabbato bujjhitabbaṃ bodhetabbaṃ vāti attho. Neyyanti vā attano santāne netabbaṃ pavattetabbanti attho. Tenāha “nibbattetuṃ sakkā hoti. Ettha ṭhitassa hi sā ijjhatī”ti. Pāṭiyekanti visuṃ visuṃ, anupadadhammavasena attho. Abhinivesābhāvatoti

Hatthagatattattāti hatthagatasadisattā, āsannattāti attho. Yada hi lokanātho bodhimūle aparājitapallaṅke nisinno - “kicchaṃ vatāyaṃ loko āpanno”tiādinā paṭiccasamuppādamukhena vipassanābhinivesaṃ katvā adhigantabbasabbaññutaññāṇanurūpaṃ chaṭṭimsakoṭṭisahassamukhena mahāvajiraññaṃ nāma mahābodhisattasammasanaṃ pavattento anekākārasamāpattidhammasammasane anupadameva nevasaññānāsaññāyatanadhammepi aparāparaṃ sammasi. Tenāha “bhagavā paṇā”tiādi. Paropaññāsāti dvepaññāsaṃ. Kāmañcettha keci dhammā vedanādayo phassapañcamakādīsu vuttāpi jhānaakoṭṭhāsādīsupi saṅgahitā, taṃtaṃpaccayabhāvavisiṭṭhena pana atthavisesena dhammantarāni viya hontīti evaṃ vuttaṃ. Tathā hi lokuttaracittuppādesu navindriyatā vuccati. Aṅguddhārenāti tattha labbhamānajaṇaṅgabojjhaṅgamaggaṅgānaṃ uddharaṇena. Aṅga-saddo vā koṭṭhāsapariyāyo, tasmā aṅguddhārenāti phassapañcamakādikoṭṭhāsānaṃ samuddharaṇena. Yāvatā saññāsamāpattiyoti yattakā saññāsahagatā jhānasamāpattiyo, tāhi vuṭṭhāya adhigandhabbattā tāvatikā veneyyānaṃ aññāpativedho arahattasamadhigamo.

452. Kammassakatā sammādiṭṭhi ca vaṭṭanissitattā idha nādhippetā, vivaṭṭakathā hesāti vuttaṃ “vipassanāsammādiṭṭhiyā ca maggasammādiṭṭhiyā cā”ti. Parato ghosoti parato satthuto, sāvakato vā labbhamāno dhammaghoso. Tenāha “sappāyadhammassavana”nti. Tañhi sammādiṭṭhiyā paccayo bhavituṃ sakkoti, na yo koci paratoghoso. Upāyamanasikāroti yena nāmarūpapariggahādi sijjhati, tādiso

pathamanasikāro. Ayañca sammādiṭṭhiyā paccayoti niyamapakkhiko, na sabbasaṃgāhakoti dassento “paccekabuddhānaṃ paṇā”tiādimāha. Yonisomanasikārasmiṃyevāti avadhāraṇena paratoghosameva nivatteti, na padaṭṭhānavisesaṃ paṭiyogīnivattanatthattā eva-saddassa.

Laddhupakārāti yathārahaṃ nissayādivasena laddhapaccayā. Vipassanāsammādiṭṭhiyā anuggahitabhāvena gahitattā maggasammādiṭṭhīsu ca arahattamaggasammādiṭṭhi, anantarassa hi vidhi, paṭisedho vā. Aggaphalasamādhimhi tapparikkhāradhammesuyeva ca kevalo cetopariyāyo niruḷhoti sammādiṭṭhīti arahattamaggasammādiṭṭhi. Phalakkhaṇeti anantare kālantare cāti duvidhe phalakkhaṇe. Paṭippassaddhivasena sabbasaṃkilesehi ceto vimuccati etāyāti cetovimutti, aggaphalapaññaṃ ṭhapetvā avasesā phaladhammā. Tenāha “cetovimutti phalaṃ assāti. Cetovimuttisaṅkhātāṃ phalaṃ ānisaṃso”ti, sabbasaṃkilesehi cetaso vimuccanasāṅkhātāṃ paṭippassambhanasaññaṃ pahānaṃ phalaṃ ānisaṃso cāti yojanā. Idha ca cetovimutti-saddena pahānamattaṃ gahitaṃ, pubbe pahāyakadhammā, aññathā phaladhammā eva ānisaṃsoti gayhamāne punavacanaṃ niratthakaṃ siyā.

Paññāvimutti phalānisaṃsāti etthāpi evameva attho veditabbo. Sammāvācākamantājīvā sīlasabhāvattā visesato samādhissa upakārā, tathā sammāsaṅkappo jhānasabhāvattā. Tathā hi so “appanā”ti niddiṭṭho. Sammāsatisammāvāyāmā pana samādhipakkhiyā evāti āha “avasesā dhammā cetovimuttīti veditabbā”ti. Catupārisuddhisīlanti ariyamaggādhigamassa padaṭṭhānabhūtaṃ catupārisuddhisīlaṃ. Sutādisupi ese va nayo. Attano cittappavattiārocanavasena saha kathaṃ saṃkathā, saṃkathāva sākacchā. Idha pana kammaṭṭhānapaṭibaddhāti āha “kammaṭṭhāne...pe... kathā”ti. Tattha kammaṭṭhānassa ekavāraṃ vīthiyā appaṭipajjanaṃ khalanaṃ, anekavāraṃ pakkhalanaṃ, tadubhayassa vicchedanīkathā khalanapakkhalanachedanakathā. Pūrentassāti vivaṭṭanissitaṃ katvā pārentassa brūhentassa ca. Suṇantassāti “yathāuggahitakammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatī”ti evaṃ suṇantassa. Teneva hi “sappāyadhammassavana”nti vuttaṃ. Kammaṃ karontassāti bhāvanānuyogakammaṃ karontassa.

Pañcasupi ṭhānesu anta-saddo hetuatthajotano daṭṭhabbo. Evañhi “yathā hī”tiādinā vuccamānā ambupamā ca yujjeyya. Uda kakaṭṭhakanti ālavālaṃ. Thiraṃ katvā bandhatīti asithilaṃ daḷhaṃ nātimahantaṃ nātikhuddakaṃ katvā yojeti. Thiraṃ karotīti udakasiñcanakāle tato tato vissarivā udakassa anikkhamanattaṃ ālavālaṃ thirataṃ karoti. Sukkhadaṇḍakoti tasseva ambagacchakassa sukkho sākāsīsako. Kipillikapuṭoti tambakipillikakuṭajaṃ. Khaṇittinti kudālaṃ. Koṭṭhakabandhanaṃ viya sīlaṃ sammādiṭṭhiyā vaḍḍhanupāyassa mūlabhāvato. Uda kasiñcanaṃ viya dhammassavanaṃ bhāvanāya paribrūhanato. Mariyādāya thirabhāvakaraṇaṃ viya samatho yathāvuttabhāvanādiṭṭhānāya sīlamariyādāya daḷhabhāvāpādanato. Samāhitassa hi sīlaṃ thirataṃ hoti. Samīpe valliādīnaṃ haraṇaṃ viya kammaṭṭhāne khalanapakkhalanacchedanaṃ ijñhitabbabhāvanāya vibandhāpanayanato. Mūlakhaṇaṃ viya sattannaṃ anupassanānaṃ bhāvanā tassā vibandhassa mūlakānaṃ taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ palikhaṇaṃ. Ettha ca yasmā supārisuddhasīlassa kammaṭṭhānaṃ anuyuñjantassa sappāyadhammassavanaṃ icchitabbaṃ, tato yathāsute atthe sākacchāsamāpajjanaṃ, tato kammaṭṭhānavisodhanena samathanipphatti, tato samāhitassa āraddhavipassakassa

vipassanāpāripūri. Paripuṇṇavipassano maggasammādiṭṭhiṃ paribrūhetīti evametesam aṅgānaṃ paramparāya sammukhā ca anuggaṇhanato ayamānupubbī kathitāti veditabbaṃ.

453. Idha kiṃ pucchatīti idha evaṃ arahattaphalaṃ pāpitāya desanāya “kati panāvuso, bhavā”ti bhavaṃ pucchanto kīdisaṃ anusandhiṃ upādāya pucchatīti attho. Teneva hi “mūlameva gato anusandhī”ti vatvā adhippāyaṃ pakāsento “duppañño”tiādimāha. Duppañño hi idha appaṭividdhasacco adhippeto, na jaḷo eva. Kāmabhavotiādisu kammopapattibhedato duvidhopi bhavo adhippetoti dassento “kāmaḥbhavūpagaṃ kamma”ntiādimāha. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge taṃsaṃvaṇṇanāyaṃ vuttanayena veditabbaṃ. Punabbhavassāti punappunaṃ aparāparaṃ bhavanato jāyanato punabbhavoti laddhanāmassa vaṭṭapabandhassa. Tenāha “idha vaṭṭaṃ pucchissāmi”ti. Abhinibbattīti bhavayonigatiādivasena nibbatti. Tahiṃ tahiṃ tasmim tasmim bhavādike. Abhinandanāti taṇhāabhinandanahetu. Gamanāgamaṇaṃ hotītiādinā bhavādīsu sattānaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhiyo dasseti. Khayanirodhenāti accantakhayasāṅkhātena anuppādanirodhena. Ubhayametaṃ na vattabbaṃ pahānābhisaṃmayabhāvanābhisaṃmayānaṃ accāsannakālattā. Vattabbaṃ taṃ hetuphaladhammūpacārasena. Yathā hi padīpujjalanahetuko andhakāravigamo, evaṃ vijjuppādahetuko avijjānirodho, hetuphaladhammā ca samānakālāpi pubbāparakālā viya voharīyanti yathā - “cakkhuṇca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇa”nti paccayapaccayuppannakiriyā. Gamaṇaṃ upacchijjati idha kāmabhava parinibbānena. Āgamaṇaṃ upacchijjati tattha rūpārūpesu parinibbānena. Gamanāgamaṇaṃ upacchijjati sabbaso aparāparupattiyā abhāvato.

454. Vivaṭṭakathāya parato jotitaṃ paṭhamam jhānaṃ vivaṭṭaṃ patvā tṭitassa ukkaṭṭhaniddesena ubhatobhāgavimuttassa nirodhasādhakaṃ vibhāvitum yuttanti āha “katamaṃ panāvusoti idha kiṃ pucchatī”tiādi. Tathā hi anantaraṃ nirodhasamāpajjanakena bhikkhunā jānitabbāni paṭhamassa jhānassa sampayogapahānaṅgāni pucchitāni. Aṅgavavatthānanti jhānaṅgavavatthānaṃ. Koṭṭhāsaparicchedoti tattha labbhamānaphassapañcamakādidhammakotṭhāsaparicchedo jānitabbo. Imasmim jhāne ettakā dhammā saṃvijjanti, ettakā nirodhitāti jānitabbaṃ. Upakārānupakārāni aṅgānīti nirodhasamāpattiyā upakārāni ca anupakārāni ca aṅgāni. Nirodhasamāpattiyā hi soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi ca pattaḥbattā taṃtaṃñāṇassa samādhicariyāhi samatikkamitabbā dhammā anupakārakaṅgāni, samatikkamakā upakārakaṅgāni. Tesañhi vasena yathānupubbaṃ upasantupasantaolārikabhāvāya bhavaggasamāpattiyā saṅkhārāvasesasukhumataṃ pattā cittacetāsikā yathāparicchinnaṃ kālaṃ nirujjhanti, appavattiṃ gacchanti. Tassāti nirodhassa. Anantarapaccayanti anantarapaccayasadisam. Na hi nirodhassa koci dhammo anantarapaccayo nāma atthi. Yañhi tadā cittacetāsikānaṃ tathā nirujjhaṇaṃ, taṃ yathāvuttapubbābhisaṅkhārahetukāya nevasaññānāsaññāyatanaṃsamāpattiyā ahoṣīti sā tassa anantarapaccayo viya hotīti taṃ vuttaṃ. Cha samāpattiyoti suttantaṇayena vuttasuttantaṭṭakasaṃvaṇṇanāti katvā. “Satta samāpattiyo”ti pana vattabbaṃ, aññathā idaṃ “caturaṅgika”nti na vattabbaṃ siyā. Nayaṃ vā dassetvāti ādiantadassanavasena nayadassanaṃ katvā.

455. Evaṃ nirodhassa pāḍakam vibhāvetvā idāni antonirodhe anupabandhabhāvato pañcannaṃ pasādānaṃ paccayapucchane paṭhamam tava te sarūpato āveṇikato āveṇikavisayato paṭissaraṇato ca pucchana vasena pāli pavattāti dassento “viññāṇanissaye pañca pasāde pucchanto”ti āha. Gocaravisayanti ettha kāmam tabbahulacāritāpekkham gocaraggahaṇam, anaññatthabhāvāpekkham visayaggahaṇanti attheva gocaravisayabhāvānaṃ viseso, vivariyamānaṃ pana ubhayampi ārammaṇasabhāvamevāti āha “gocarabhūtaṃ visaya”nti. Ekekassāti eko ekassa, añño aññassāti attho. Aññattho hi ayaṃ eka-saddo “ittheke abhivadanti”tiādīsu viya. Sace hītiādi abhūtaparikappanavacanametam. Tattha samodhānetvāti ekajjham katvā. Vināpi mukhenātiādinā atthasallāpikanidassanaṃ nāma dasseti. Yathā viññāṇādhiṭṭhitameva cakkhu rūpaṃ passati, na kevalam, evaṃ cakkhunissayameva viññāṇam taṃ passati, na itaranti āha “cakkhupasāde upanehi”ti. Tena tesam tattha saṃhaccakāritaṃ dasseti. Yadi vā nīlam yadi vā pītakanti idam nīlapītādisabhāvajānanamattaṃ sandhāyāha. Nīlam pītakanti pajānaṃ cakkhuvīññāṇassa nattheva avikappakabhāvato. Etesam cakkhuvīññāṇādīnaṃ. Nissayasīsenā nissitapucchā hesā, evañhi visayānubhavanacodanā samatthitā hoti. Tenāha “cakkhuvīññāṇam hī”tiādi. Yathāsakaṃ visayaṃ rajjanādivasena anubhavitum asamatthāni cakkhuvīññāṇādīni, tattha samatthataṃyeva ca natthi, na kiñci atthato paṭisarantāni viya hontīti vuttam “kiṃ etāni paṭisaranti”ti. Javanamano paṭissaraṇanti pañcadvārikaṃ itarañca sādharmaṇato vatvā puna yāya’ssa rajjanādipavattiyā paṭissaraṇatā, sā savisesā yattha labbhati, taṃ dassento “manodvārikajavanamano vā”ti āha. Etasmiṃ pana dvāreti cakkhudvāre javanaṃ rajjati vā dussati vā muyhati vā, yato tattha aññāṇādiasaṃvaro pavattati.

Tatrāti tasmiṃ javanamanasseva paṭissaraṇabhāve. Dubbalabhojakāti hīnasāmatthiyā rājabhoggā. Sevakānaṃ gaṇanāya yojitadivase labbhamānakahāpaṇo yuttikahāpaṇo. Andubandhanena baddhassa vissajjanena labbhamānakahāpaṇo bandhakahāpaṇo. Kiñci paharante mā paharantūti paṭikkhipato dātabbadaṇḍo māpahārahāpaṇo. So sabbopi parittakesu gāmikamanussesu tathā labbhamāno ettako hotīti āha “atṭhakahāpaṇo vā”tiādi. Satavatthukanti satakarīsavatthukaṃ. Esa nayo sesapadadvayepi. Tatthātiādi upamāsaṃsandhanaṃ, taṃ suviññeyyameva.

456. Antonirodhasmiṃ pañca pasādeti nirodhasamāpannassa pavattamāne pañca pasāde. Kiriyaṃ mayapavattasminti javanādikiriyaṃ nibbattakadhammapavattiyam. Balavapaccayā hontīti pacchājātavippayuttaatthiavigatapaccayehi paccayā honti, upatthambhakabhāvena balavapaccayā honti. Jīvitindriyaṃ paṭiccati indriyaatthiavigatapaccayavasena paccayabhūtaṃ jīvitindriyaṃ paṭicca pañcavidhopi pasādo tiṭṭhati. Jīvitindriyena vinā na tiṭṭhati jīvitindriyarahitassa kammasaṃmuṭṭhānarūpakalāpassa abhāvato. Tasmāti yasmā anupālanalakkhaṇena jīvitena anupālitaṃ eva usmā pavattati, na tena ananupālitaṃ, tasmā usmā āyumaṃ paṭicca tiṭṭhati. Jālasikhaṃ paṭicca ābhā paññāyatīti jālasikhāsaṅkhātabhūtasāṅghātaṃ saheva pavattamānaṃ nissāya “ābhā”ti laddhanāmā vaṇṇadhātu “ujjalati, andhakāraṃ vidhamati, rūpagatāni ca vidamseti”tiādīhi pakārehi ñāyati. Taṃ ālokaṃ paṭiccati taṃ vuttappakāraṃ ālokaṃ paccayaṃ labhitvā. Jālasikhā paññāyatīti “appikā, mahatī, uju, kuṭilā”tiādinā pakāṭā hoti.

Jālasikhā viya kammajatejo nissayabhāvato. Āloko viya jīvitindriyaṃ tannissitabhāvato. Idāni upamopamitabbānaṃ sambandhaṃ dassetuṃ “jālasikhā hī”tiādi vuttaṃ. Ālokaṃ gahetvāva uppajjati iminā yathā jālasikhāya saheva āloko uppajjati, evaṃ kammajusmanā saheva jīvitindriyaṃ uppajjati dasseti. Jālasikhāsannissayo tassā satiyeva honto āloko tāya uppādito viya hoti āha “attanā janitālokenevā”ti. Usmā nāmettha kammāsamutthānā tejodhātu tannissitañca jīvitindriyaṃ tadanupālakañcāti āha “kammajamahābhūtasambhavana jīvitindriyena usmāya anupālana”nti. Na kevalaṃ khaṇaṭṭhitiyā eva, atha kho pabandhānupacchedassapi jīvitindriyaṃ kāraṇanti āha “vassasatampi kammajatejapavattaṃ pāletī”ti. Usmā āyuno paccayo honto sesabhūtasahito eva hoti āha “mahābhūtāni”ti. Tathā āyupi sahaajātarūpaṃ pālentameva usmāya paccayo hoti vuttaṃ “mahābhūtāni pāletī”ti.

457. Āyu eva indriyapaccayādivasena sahaajātadhammānaṃ anupālanavasena saṅkharaṇato āyusaṅkhāro. Bahuvacananiddeso pana anekasatasahassabhedesu rūpakalāpesu pavattiyā anekabhedanti katvā. Ārammaṇarasam anubhavantīti vedaniyā yathā “niyyānikā”ti. Tenāha “vedanā dhammāvā”ti. Sukhādibhedabhinattā bahuvacananiddeso. Imesaṃ āyusaṅkhāavedanānaṃ ekantanirodhaṃ samāpannassa maraṇena bhavitabbaṃ vedanāya niruddhattā. Āyusaṅkhārānaṃ tathā aniruddhattā nirodhassa samāpajjanameva na siyā, kuto vuṭṭhānaṃ. Tena vuttaṃ pāliyaṃ “te ca hāvuso”tiādi. Vuṭṭhānaṃ paññāyati saññāvedanādīnaṃ uppattiyā. Idāni tamatthaṃ vitthārato upamāya vibhāvetuṃ “yo hī”tiādi vuttaṃ. Ukkaṇṭhitvāti nānārammaṇāpātato nibbinditvā. Yathāparicchinnaḥkalavasenāti yathāparicchinne kāle sampatte. Rūpajīvitindriyapaccayāti indriyapaccayabhūtā. Jālāpavattaṃ viya arūpadhammā tejjusadabhāvato visayabhāsanato ca. Udaḥkappahāro viya nirodhasamāpattiyā pubbābhisaṅkhāro. Pihitaāṅgārā viya rūpajīvitindriyaṃ usmāmattatāya anobhāsanato. Yathāparicchinnaḥkalāgamananti yathāparicchinnaḥkalassa upagamanaṃ. Anurūpapattivaseneva rūpāpavattiggahaṇaṃ. Imaṃ rūpakāyaṃ jahantīti imasmā rūpakāya kaḷevārā vigacchanti nappavattanti.

Kāyena saṅkharīyantīti kāyasaṅkhārā tappaṭibaddhavuttitāya. Vācaṃ saṅkharontīti vacīsaṅkhārā. Vitakketvā vicāretvā hi vācaṃ bhindati katheti. Cittena saṅkharīyantīti cittasaṅkhārā tappaṭibaddhavuttito. Cittasaṅkhāranirodhacodanāya rūpanirodho viya cittanirodho acodito tesam tato aññattāti na cittasampayuttanirodho ekantiko vitakkādinirodhe tadabhāvato. Yaṃ pana vuttaṃ “vācā aniruddhā hotī”ti, tampi na. Vācaṃ saṅkharontīti hi vacīsaṅkhārā, tesu niruddhesu kathaṃ vācāya anirodho. Cittaṃ pana niruddhesupi cittasaṅkhāresu tehi anabhisaṅkhatattā vitakkādinirodho viya pavattatiyevāti ayamettha parassa adhippāyo. Ānantariyakammaṃ kataṃ bhaveyya, cittassa aniruddhattā taṃ nissāya ca rūpadhammānaṃ anapagatattā te jīvanti eva nāmāti. Byañjane abhinivesaṃ akatvāti “cittasaṅkhārā niruddhā”ti vacanato teva niruddhā, na cittanti evaṃ neyyatthaṃ suttaṃ “nītattha”nti abhinivesaṃ akatvā. Ācariyānaṃ naye ṭhatvāti paramparāgatānaṃ ācariyānaṃ adhippāye ṭhatvāti attho. Upaparikkhitabboti suttantarāgamato suttantarapadassa aviparīto attho vīmaṃsitabbo. Yathā hi “asaññābhavo”ti vacanato “saññāva tattha natthi, itare pana cittacetāsikā santī”ti ayamettha attho na gayhati. Yathā ca “nevasaññānāsaññāyatana”nti vacanato “saññāva tattha tādisī, na phassādayo”ti ayamettha attho na gayhati saññāsīsena desanāti katvā, evamidhāpi “cittasaṅkhārā niruddhā”ti, “saññāvedayitanirodho”ti ca desanāsīsimeva. Sabbepi pana

cittacetāsikā tattha nirujjhantevāti ayamettha aviparīto attho veditabbo, tathāpubbābhisaṅkhārena sabbesaṃyeva cittacetāsikānaṃ tattha nirujjhanato. Etena yaṃ pubbe “aññattā, tadabhāvato”ti ca yuttivacanaṃ, tadayuttaṃ adhippāyānavabodhatoti dassitaṃ hoti. Tenāha “attho hi paṭisaraṇaṃ, na byañjana”nti.

Upahatānīti bādhitāni. Makkhitānīti dhamṣitāni. Ārammaṇaghaṭṭanāya indriyānaṃ kilamatho cakkhunā bhāsurarūpasukhumarajadassanena vibhāvetabbo. Tathā hi uṇhakāle purato aggimhi jalante kharassare ca paṇave ākoṭite akkhīni bhedāni viya na sahani sotāni “sikharena viya abhihaññantī”ti vattāro honti.

458. Rūpāvacaracatutthajjhānameva rūpavirāgabhāvanāvasena pavattaṃ arūpajjhānanti nevasaññānāsaññāyatanāṃ vissajjento dhammasenāpati “sukhassa ca pahānā”tiādinā vissajjesi. Apagamanena vigamena paccayā apagamanapaccayā sukhādippahānāni. Adhigamapaccayā pana kaṣiṇesu rūpāvacaracatutthajjhānaṃ heṭṭhimā tayo ca āruppā. Na hi sakkā tāni anadhigantvā nevasaññānāsaññāyatanamadhigantuṃ. Nirodhato vuṭṭhānakaphalasamāpattinti nirodhato vuṭṭhānabhūtaṃ aniccānupassanāsamudāgataphalasamāpattiṃ. Sā hi “animittā cetovimuttī”ti vuccati. Yathā samathanissando abhiññā, mettākaruṇāmoditābrahmavihāranissando upekkhābrahmavihāro, kaṣiṇanissando āruppā, samathavipassanānissando nirodhasamāpatti, evaṃ vipassanāya nissandaphalabhūtaṃ sāmāññaphalanti āha “vipassanānissandāya phalasamāpattiyā”ti. Ārammaṇā nāma sārammaṇadhammānaṃ visesato uppattinimittanti āha “sabbanimittānanti rūpādīnaṃ sabbārammaṇāna”nti. Natthi ettha kiñci saṅkhāranimittanti animittā, asaṅkhatā dhātūti āha “sabbanimittāpagatāya nibbānadhātuyā”ti. Phalasamāpattisahajātaṃ manasikāraṃ sandhāyāha, na āvajjanamanasikāraṃ. Na hettha tassa sambhavo anulomānantaraṃ uppajjanato.

Imasmiṃ ṭhāneti idha vuttanirodhassa ādimajjhapariyosānānaṃ gahitānaṃ imasmiṃ pariyosānassa gahitaṭṭhāne. Dvīhi balehīti samathavipassanābalehi. Tayo ca saṅkhārānanti kāyasaṅkhārādīnaṃ tiṇṇaṃ saṅkhārānaṃ. Soḷasahi ñāṇacariyāhīti aniccānupassanā, dukkhā, anattā, nibbidā, virāgā, nirodhā, paṭinissaggā, vivaṭṭānupassanā, sotāpattimaggo...pe... arahattaphalasamāpattīti imāhi soḷasahi ñāṇacariyāhi. Navahi samādhicariyāhīti paṭhamajjhānasamādhīdīhi navahi samādhicariyāhi. Yo yathāvuttāsu cariyāsu puggalassa vasībhāvo, sā vasībhāvatāpaññā. Assā sā kathitāti yojanā. Vinicchayakathāti vinicchayavasena pavattā aṭṭhakathā kathitā. Tasmā visuddhimagge taṃsaṃvaṇṇanāyañca vuttanayena veditabbā.

Valañjanasamāpatti ariyavihāravasena viharāṇasamāpatti. Ṭhitiyāti ettha pabandhaṭṭhiti adhippetā, na khaṇaṭṭhiti. Kasmā? Samāpajjanattā. Tenāha “ṭhitiyāti ciraṭṭhitattha”nti. Addhānaparicchedoti ettakaṃ kālāṃ samāpattiyā vītināmessāmīti pageva kālāparicchedo. Rūpādīnimittavasenāti kammakammanimittagatinimittesu yathārahaṃ labbhamānarūpādīnimittavasena. Tattha yasmā kammanimitte chabbidhampi ārammaṇaṃ labbhati, tasmā “sabbanimittāna”nti vuttaṃ, na sabbesaṃ ārammaṇānaṃ ekajjhaṃ, ekantato vā manasikātabbato. Lakkhaṇavacanañhetāṃ yathā “dātabbametaṃ bhesajjaṃ, yadi me byādhitā siyu”nti.

459. Nīlampi sañjānātītiādīnā nīlādiggahaṇamukhena taṃvaṇṇānaṃ sattānaṃ sañjānanaṃ averādibhāvamanasikaraṇaṃ jotitanti āha “etasmiñhi tñhāne appamāṇā cetovimutti kathitā”ti. Ettha ākiñcaññaṃ kathitanti sambandho. “Ettha suññatā”ti, “ettha animittā”ti etthāpi eseṇa nayo. Nti “idha aññaṃ abhinavaṃ nāma natthī”tiādīnā vuttaṃ atthavacanaṃ. Etāti appamāṇacetovimuttiādayo. Ekanāmakāti ekekanāmakā, ye nānābyañjanāti adhippetā. Eko dhammoti arahattaphalasamāpatti. Catunāmakoti appamāṇacetovimuttiādīnāmako. Etanti etamatthaṃ. Appamāṇāti anodhiso, odhisopi vā “ettakā”ti aparimitā. Asesetvāti asubhasamāpatti viya ekasseva aggahaṇato.

Kiñcāpi asubhanimittārammaṇampi kiñcanaṃ hoti, ārammaṇasaṅghaṭṭanassa kiñcanassa asubhasamāpattīnampi paṭibhāganimittasaṅkhātāṃ ārammaṇaṃ sabimbaṃ viya viggahaṃ kiñcanaṃ hutvā upaṭṭhāti, na tathā imassāti. Nanu brahmavihārapaṭhamārūppānampi paṭibhāganimittabhūtaṃ kiñci ārammaṇaṃ natthīti? Saccaṃ natthi, ayaṃ pana paṭhamārūppaviññāṇaṃ viya na paṭibhāganimittabhūtaārammaṇatāya evaṃ vuttā. Attenāti attanā. Bhavati etena attāti abhidhānaṃ buddhi cāti bhāvo, attā. Bhāva-saddopi attapariyāyoti āha “bhāvaposapuggalādisaṅkhātenā”ti. Nesam appamāṇasamādhīdīnaṃ catunnaṃ. “Nānatā pakaṭāvā”ti vuttaṃ nānattaṃ bhūmito ārammaṇato ca dassetum “attho panā”tiādi vuttaṃ. Parittādibhāvena atītādibhāvena ajjhattādibhāvena ca na vattabbaṃ ārammaṇaṃ etissāti navattabbārammaṇā nibbānārammaṇaphalasamāpattibhāvato.

Ettakoti rāgādīhi saṃkiliṭṭhatāya ettakappamaṇo, uttāno parittacetasoti attho. Nibbānampi appamāṇameva pamāṇakaraṇānaṃ abhāvenāti ānetvā sambandho. Akuppāti arahattaphalacetovimutti paṭipakkhehi akopaniyatāya. Kiñcatīti kattari paṭhito dhātu maddanatthoti āha “kiñcati maddatī”ti. Tassa payogaṃ dassetum “manussā kirā”tiādi vuttaṃ.

Samūhādighanavasena sakiccaparicchedatāya ca saviggahā viya upaṭṭhitā saṅkhārā niccādiggāhassa vatthutāya “niccanimittaṃ sukhādinimitta”nti ca vuccati. Vipassanā pana tattha ghanavinibbhogaṃ karontī niccādiggāhaṃ vidhamentī “nimittaṃ samugghātetī”ti vuttā ghananimittassa ārammaṇabhūtaṃ abhāvā. Na gahitāti ekatthapadaniddese pāliyaṃ kasmā na gahitā? Sāti suññatā cetovimutti. Sabbatthāti appamāṇacetovimuttiādīniddesesu. Ārammaṇavasena ārammaṇavasena ekatthā, na kevalaṃ sabhāvasarasatova. Iminā pariyāyenāti appamāṇatotiādīnā ārammaṇato laddhapariyāyena. Aññaṃmiṃ pana tñhāneti ākiñcaññādisaddapavattihetuto aññaṇa hetunā appamāṇātisaddapavattiyaṃ etassa cetovimuttiyā honti. Esa nayo sesesupi. Iminā pariyāyenāti iminā tāya tāya samaññāya voharitabbatāpariyāyena. Saccānaṃ dassanamukhena vaṭṭavasena utṭhitadesanaṃ arahattena kūṭaṃ gaṇhanto yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesi. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Mahāvedallasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Cūḷavedallasuttavaṇṇanā

460. Ayaṃ desanā yasmā pucchāvissajjanavasena pavattā, tasmā pucchakavissajjake pucchānimittañca samudāyato vibhāvetum “ko panāya”ntiādi vuttaṃ. Upāsakattanti amaggāgataṃ upāsakattaṃ. Tesanti ekādasanahutānaṃ.

Maggāgatenā upasamena santindriyo santamānaso.

“Kiṃ nu kho ajja bhavissati ayyaputto”ti vīthiṃ olokayamānā. Olambanattanti tassa hatthāvalambanattam pubbāciṇṇavasena attano hattham pasāresi. Bahiddhāti attanā aññaṃ visabhāgavatthum sandhāya vadati. Paribhedakenāti pesuññavādinā.

Adhigamappicchatāya “na pakāsetabbo”ti cintesi. Puna taṃ anukampanto “sace kho panāha”ntiādiṃ cintesi. Eso dhammoti eso lokuttaradhammo. Vivaṭṭam uddissa upacitam nibbedhabhāgiyam kusalam upanissayo. “Yadi me upanissayo atthi, sakkā etaṃ paṭiladdhum. Sacepi natthi, āyatiṃ upanissayo bhavissatī”ti cirakālaparibhāvitāya ghaṭe padīpajālā viya abbhantare dippamānāya hetusampattiya codiyamānā āha “evaṃ sante mayham pabbajjam anujānāthā”ti.

Lābhasakkāro uppajji sucirakālam katūpacitapuññatāya. Abhinīhārasampannattāti sujātattherassa padumuttarassa bhagavato aggasāvakassa nipaccakāram katvā - “tumhehi diṭṭhadhammassa bhāgī assa”nti nibbedhabhāgiyam dānam datvā katapatthanāsaṅkhātasampannābhinīhārattā. Nāticiram kilamitthāti kammaṭṭhānam bhāventi vipassanāya paripākavasena ciraṃ na kilamittha. Vuttamevattham vivaritum “ito paṭṭhāyā”tiādi vuttam. Dutiyagamanenāti pabbājanattam gamanato dutiyagamanena.

Upanetvāti pañhassa atthabhāvena upanetvā. Sakkāyanti sakāyam. Upanikkhattam kiñci vatthum sampaṭicchamānā, viya sampaṭicchantī viya. Eko eva pāso etissāti ekapāsakā, gaṇṭhi. Sā hi sumociyā, anekapāsā pana dummociyā, ekapāsaggahaṇam vissajjanassa sukarabhāvadassanattam. Paṭisambhidāvisaye ṭhatvāti etena theriyā pabhinnapaṭisambhidatam dasseti. Paccayabhūtāti ārammaṇādivasena paccayabhūtā.

Theriyā visesādhigamassa attano avisayatāya visākho “na sakkā”tiādinā cintesīti daṭṭhabbam. Saccavinibbhogapañhabyākaraṇenāti saccapariyāpannassa dhammassa dassanato aññaṇaṇṇatthaniddhāraṇabhedanāsaṅkhātassa vinibbhogapañhassa vissajjanena. Dve saccānīti dukkhasamudayasaccāni. Paṭinivattetvāti parivattetvā. Gaṇṭhipañhanti dubbinibbedhatāya gaṇṭhibhūtam pañham.

Na taṃyeva upādānam te pañcupādānakkhandhā ekadesassa samudāyatābhāvato, samudāyassa ca ekadesatābhāvato. Nāpi aññaṭṭra pañcahi upādānakkhandhehi upādānam tassa tadekadesabhāvato. Na hi ekadeso samudāyavinimutto hoti. Yadi hi taññevātiādinā ubhayapakkhepi dosam dasseti. Rūpādisabhāvampī rūpavedanāsaññaṇṇāṇasabhāvampi, phassacetanādisabhāvampi upādānam siyā. Aññaṭṭra siyāti pañcahi upādānakkhandhehi viṣumyeva upādānam yadi siyā. Parasamayeti nikāyavāde. Cittavippayutto anusayoti nidassanamattametaṃ nikāyavāde cittasabhāvābhāvaviññāṇādīnampi cittavippayuttabhāvapaṭijānanato. Evaṃ byākāsīti “na kho, āvuso”tiādinā khandhagatachandarāgabhāvena byākāsī. Atthadhammanicchayasambhavato asambandhena. Tesu katthacipi asammuyhanato avitthāyanta. Pucchāvisaye mohandhakāravigamanena padīpasahassam jālentena viya. Saupādānupādānatthānam anuttānatāya pacurajanassa gūḷho. Aggahitasāṅketānam kesañci paṭicchāditasadisattā paṭicchanno. Tilakkhaṇabbhāhatadhammavisayatāya tilakkhaṇāhato. Gambhīraññaṇagocarātāya gambhīro. Laddhapatiṭṭhā ariyasaccasampañivedhanato. Evaṃ diṭṭhadhammādibhāvato vesārajappattā. Sabbaso nivutthabrahmacariyatāya tiṇṇam bhavānampi aparabhāge nibbāne nivutthavatīti bhavamattake ṭhitā.

461. “Rūpaṃ attato samanupassatī”ti paduddhāraṃ katvā “idhekacco”tiādinā paṭisambhidāpāṭhena tadatthaṃ vivarati. Tattha attato samanupassatīti attāti samanupassati, attabhāvena samanupassati. Ahanti attānaṃ niddisati. Ahaṃbuddhinibandhanañhi attānaṃ attavādī paññapeti, tasmā yaṃ rūpaṃ so ahanti yadetaṃ mama rūpaṃ nāma, so ahanti vuccamāno mama attā taṃ mama rūpanti rūpañca attañca advayaṃ anaññaṃ samanupassati. Tathā passato ca attā viya rūpaṃ, rūpaṃ viya vā attā aniccoti āpannameva. Accīti jālasikhā. Sā ce vaṇṇo, cakkhuviññeyyāva siyā, na kāyaviññeyyā, vaṇṇopi vā kāyādiviññeyyo acciyā anaññattāti upameyyaṃ viya upamāpi diṭṭhigatikassa ayuttāva. Diṭṭhipassanāyāti micchādiṭṭhisāṅkhātāya passanāya passati, na taṇhāmānapaññānupassanāya. Arūpaṃ vedanādiṃ attāti gahetvā chāyāya rukkhādhīnatāya chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya, rūpassa santakabhāvena attādhīnatāya rūpavantaṃ attānaṃ samanupassati. Pupphādhīnatāya pupphasmiṃ gandhaṃ viya ādheyyabhāvena attādhīnatāya rūpassa attani rūpaṃ samanupassati. Yathā karaṇḍo maṇino ādhāro, evaṃ rūpampi attano ādhāroti katvā attānaṃ rūpasmiṃ samanupassati. Eseva nayoti iminā attano vedanādīhi anaññattaṃ tesañcādhāraṇataṃ nissitatañca yathāvuttaṃ atidisati.

Arūpaṃ attāti kathitaṃ “vedanāvanta”ntiādīsu viya rūpena vomissakatāya abhāvato. Rūpārūpamissako attā kathito rūpena saddhiṃ sesārūpadhammānaṃ attāti gahitattā. Uccchedadiṭṭhi kathitā rūpādīnaṃ vināsadassanato. Tenevāha “rūpaṃ attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, attā me uppajjati ca veti cāti iccassa evamāgataṃ hotī”tiādi. Avasesesūti pannarasasu ṭhānesu. Sassatadiṭṭhi kathitā rūpavantādhībhāvena gahitassa aniddhāritarūpattā.

Diṭṭhigatiko yaṃ vatthum attāti samanupassati, yebhuyyena taṃ niccaṃ sukhanti ca samanupassateva. Sāvako pana tappaṭikkhepena sabbe dhammā anattāti sudiṭṭhattā rūpaṃ attāti na samanupassati, tathābhūto ca aniccaṃ dukkhaṃ anattāti samanupassati, tathā vedanādayoti dassento “na rūpaṃ attato”tiādimāha. Evaṃ bhavadidiṭṭhipi avijjābhavataṇhā viya vaṭṭassa samudayoyevāti diṭṭhikathāyaṃ “ettakena gamanaṃ hotī”tiādi. Diṭṭhippahānakathāyañca “ettakena gamanaṃ na hotī”tiādi vuttaṃ.

462. Heṭṭhā vuttamatthameva pucchitattā “theriyā paṭipucchitvā vissajjetabbo”ti vatvā paṭipucchanavidhiṃ dassetuṃ “upāsakā”tiādi vuttaṃ. Paṭipattivāsenāti sakkāyanirodhagāminipaṭipadābhāvena. Saṅkhatāsaṅkhatavasena lokiyalokuttaravasena saṅgahitāsaṅgahitavasenāti “vasenā”ti padaṃ paccekkaṃ yojetabbaṃ. Tattha kāmaṃ asaṅkhato nāma maggo natthi, kiṃ saṅkhato, udāhu asaṅkhatoti pana pucchāvasena tathā vuttaṃ? “Ariyo”ti vacaneneva maggassa lokuttarato siddhā, saṅgāhakakhandhāpariyāpannānaṃ pana maggadhammānampi siyā lokiyatāti idha lokiyaggahaṇaṃ. Kiñcāpi saṅgahitapadameva pāḷiyaṃ āgataṃ, na asaṅgahitapadaṃ, ye pana saṅgāhakabhāvena vuttā, te saṅgahitā na hontīti aṭṭhakathāyaṃ asaṅgahitaggahaṇaṃ katanti daṭṭhabbaṃ. Saṅkhatotiādīsu samecca sambhuyya paccayehi katoti saṅkhato. Tathābhūto ca taṃsamaṅgino puggalassa pubbhāgacetanāti mayhaṃ maggo aṭṭhaṅgiko hotu sattaṅgiko vāti cetitabhāvena cetito. Sahajātacetanāyapi cetitova tassā sahakārīkāraṇabhāvato, tato eva pakappito āyūhito. Paccayehi nipphāditattā kato nibbattito ca. Samāpajjantena attano santāne sammadeva āpajjantena uppādentena. Iti sattahipi padehi paccayanibbattitaṃyeva ariyamaggassa dasseti.

Asaṅgahito khandhānaṃ padeso etassa atthīti maggo sappadeso. Natthi etesaṃ

padesāti khandhā nippadesā. Padissati etena samudāyoti hi padeso, avayavo. Ayanti maggo. Sappadesattā ekadesattā. Nippadesehi samudāyabhāvato niravasesapadesehi. Yathā nagaraṃ rajjekadesabhūtaṃ tadantogadhattā rajjena saṅgahitaṃ, evaṃ ariyamaggo khandhattayekadesabhūto tadantogadhattā tīhi khandhehi saṅgahitoti dasseti “nagaraṃ viya rajjena”ti iminā. Sajātītoti samānajātītāya, samānasabhāvattā evāti attho. Ettha ca sīlakkhandho “nava koṭisahasānī”tiādīnā vuttapabhedavasena ceva sampattasamādānaviratiādivasena ca gayhamāno nippadeso, maggasīlaṃ pana ājīvaṭṭhamakameva samucchavedaviratimattamevāti sappadesaṃ. Samādhikkhandho parittamahaggaṭṭādivasena ceva upacārappanāsamādhivasena ca anekabhedatāya nippadeso, maggasamādhī pana lokuttarova, appanāsamādhī evāti sappadeso. Tathā paññākkhandho parittamahaggaṭṭādivasena ceva sutamayaññādivasena ca anekabhedatāya nippadeso, maggapaññā pana lokuttarāva, bhāvanāmayā evāti sappadesā. Attano dhammatāyāti saḥkārīkāraṇaṃ anapekkhitvā attano sabhāvena attano balena appetuṃ na sakkoti vīriyena anupatthambhitaṃ, satiyā ca anupaṭṭhitaṃ. Paggahakiccanti yathā kosajjapakkhe na patitā cittaṭṭhiti, tathā paggaṇhanakiccaṃ. Apilāpanakiccanti yathā ārammaṇe na pilavati, evaṃ apilāpanakiccaṃ.

Ekato jātāti saḥajātā. Piṭṭhiṃ datvā onatasahāyo viya vāyāmo samādhissa ārammaṇe appanāya visesapaccayabhāvato. Aṃsakūṭaṃ datvā ṭhitasahāyo viya sati samādhissa ārammaṇe daḥhapavattiyā paccayabhāvato. Kiriyaṭoti upakārakiriyaṭo.

Ākoṭetvāti ārammaṇaṃ āhanitvā. Tathā hi vitakko “āhananaraso”ti, yogāvacaro ca “kammaṭṭhānaṃ takkāhataṃ vitakkapariyāhataṃ karotī”ti vuccati. Idhāpīti sammādiṭṭhisāṅkappesu. Kiriyaṭoti vuttappakāraupakārakiriyaṭo.

Subhasukhādinimittagāhavidhamanaṃ catukiccasādhanaṃ. Paccayattenāti saḥajātādipaccayabhāvena. Catukiccasādhana vasenevāti idaṃ maggavīriyasappa gahitabhāvadassanaṃ. Tañhi ekaṃyeva hutvā catukiccaṃ yathāvuttaupakārasabhāvena ca parivāraṭṭhena parikkhāro hoti. Maggasampayuttadhammānanti iminā maggadhammānampi gahaṇaṃ, na taṃsampaṭṭhaphassādīnaṃyeva. Ekacittakkhaṇikāti maggacittuppādivasena ekacittakkhaṇikā.

Sattahi ñāṇehīti paramukkaṃsagatehi sattahi javanehi sampayuttañāṇehi, sattahi vā anupassanāñāṇehi. Ādito sevanā āsevanā, tato paraṃ vaḍḍhanā bhāvanā, punappunaṃ karaṇaṃ bahulīkammanti adhippāyenāha “aññena cittenā”tiādi. Adhippāyavasena niddhāretvā gahetabbatthaṃ suttaṃ neyyatthaṃ. Yathārutavasena gahetabbatthaṃ nītatthaṃ. Evaṃ santeti yadi idaṃ suttaṃ nītatthaṃ, āsevanādi ca visuṃ visuṃ cittehi hoti, evaṃ sante. Āsevanādi nāma cittassa anekavāraṃ uppattiyā hoti, na ekavāramevāti āha “ekaṃ citta”ntiādi. Tatrāyaṃ saṅkhepattho - āsevanāvasena pavattamānaṃ cittaṃ sucirampi kālaṃ āsevanāvaseneva pavatteyya, tathā bhāvanābahulīkammavasena pavattamānāni, na cettha ettakāneva cittāni āsevanāvasena pavattanti, ettakāni bhāvanāvasena, bahulīkammavasenevāti niyamo labbhati. Iti anekacittakkhaṇikaariyamaggaṃ vadantassa dunnivāriyovāyaṃ doso. Yathā pana pubbabhāgepi nānācittesu pavattapariññādikiccānaṃ sammādiṭṭhiādīnaṃ paṭivedhakāle yathārahaṃ catukiccasādhanaṃ, ekacittakkhaṇikā ca pavatti, evaṃ vipassanāya pavattābhisāṅkhāravasena āsevanābhāvanābahulīkammāni paṭivedhakāle

ekacittakkhaṇikāneva hontīti vadantānaṃ ācariyānaṃ na koci doso āsevanādīhi kātābbakiccassa tadā ekacittakkhaṇeyeva sījhanato. Tenāha “ekacittakkhaṇikāvā”tiādi. Sace saññānātīti sace saññattīṃ gacchati. Yāguṃ pivāhīti uyyojetabbo dhammasākacchāya abhabbabbhāvatoti adhippāyo.

463. Puññābhisaṅkhārādīsūti ādi-saddena kāyasañcetanādi lakkhaṇe kāyasaṅkhārādikepi saṅgaṇhāti, na apuññāneñjābhisaṅkhāre eva. Kāyapaṭibaddhattā kāyena saṅkharīyati, na kāyasamuṭṭhānattā. Cittasamuṭṭhānā hi te dhammāti. Nibbattīyatīti ca idaṃ kāye sati sabbhāvaṃ, asati ca abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Vācanti vacīghosaṃ. Saṅkharotīti janeti. Tenāha “nibbattetī”ti. Na hi taṃ vitakkavicārarahitacittaṃ vacīghosaṃ nibbattetuṃ sakkoti. Cittapaṭibaddhattāti etena cittassa nissayādipaccayabhāvo cittasaṅkhārasaṅkharaṇanti dasseti. Aññaṃaṇñaṃissatī atthato bhinnāpi kāyasaṅkhārādivacanavacanīyabhāvena aññaṃaṇñaṃissatī abhinnā viya, tato eva āluḷitā saṃkiṇṇā avibhūtā apākaṭā duddīpanā duviññāpayā. Ādānaggahaṇamuñcanacopanānīti yassa kassaci kāyena ādātābbassa ādānasaṅkhātāṃ gahaṇaṃ, vissajjanasaṅkhātāṃ muñcanaṃ, yathātathācalanasaṅkhātāṃ copananti imāni pāpetvā sādhetvā uppannā. Kāyato pavattā saṅkhārā, kāyena saṅkharīyantīti ca kāyasaṅkhārātveva vuccanti. Hanusaṃcopananti hanusañcalanaṃ. Vacībhedanti vācānicchāraṇaṃ. Vācaṃ saṅkharontīti katvā idha vacīsaṅkhārātveva vuccanti.

464. Samāpajjissanti padaṃ nirodhassa āsannānāgatabhāvavisayaṃ āsannaṃ vajjetvā dūrassa gahaṇe payoanābhāvato. Nirodhapādakassa nevasaññānāsaññāyatanacittassa ca gahaṇato paṭṭhāya nirodhaṃ samāpajjati nāmāti adhippāyena “padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito”ti vuttaṃ. Tathā cittaṃ bhāvitāṃ hotīti ettha addhānaparicchedacittaggahaṇaṃ itaresaṃ nānantariyabhāvato. Na hi baladvayañāṇasamādhicariyānaṃ vasībhāvāpādanacittehi vinā addhānaparicchedacittaṃ acittakabhāvāya hoti.

Sesasaṅkhārehīti kāyasaṅkhārācittasaṅkhārehi. Dutiyajjhāneyeva nirujjhati anuppattinirodhena. Itaresupī eseva nayo. Vuṭṭhahissanti padaṃ vuṭṭahanassa āsannānāgatabhāvavisayaṃ āsannaṃ vajjetvā dūrassa gahaṇe payoanābhāvato. Nirodhato vuṭṭhānassa ca cittuppādena paricchinnattā tato oramevāti āha “padadvayena antonirodhakālo kathito”ti. Tathā cittaṃ bhāvitāṃ hotīti yathā yathāparicchinnakārameva acittakabhāvo, tato paraṃ sacittakabhāvo hoti, tathā nirodhassa parikammacittaṃ uppāditaṃ hoti.

Paṭisaṅkhāti paṭisaṅkhāya idameva kātābbaṃ jānitvā appavattimattaṃ. Samāpajjantīti acittakabhāvaṃ sampadeva āpajjanti. Atha kasmā sattāhameva samāpajjantīti? Yathākālaparicchedakaraṇato, tañca yebhuyyena āhārūpajīvīnaṃ sattānaṃ upādinnakapavattassa ekadivasāṃ bhuttāhārassa sattāhameva yāpanato.

Sabbā phalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti idaṃ natthīti āha “samuṭṭhāpetī”ti. Yā pana na samuṭṭhāpeti, taṃ dassento “imassa pana...pe... na samuṭṭhāpeti”ti āha. Tattha imassatī idha pālīyaṃ vuttanirodhasamāpajjanabhikkhuno. Tassa pana phalasamāpatti catutthajjhānikāvāti niyamo natthīti āha “kiṃ vā etenā”tiādi. Abbohārikāti sukhumattabhāvappattiya “atthī”ti voharituṃ asakkuṇeyyāti keci. Nirodhassa pana pādakabhūtāya catutthajjhānādisamādhicariyāya vasena acatutthajjhānikāpi

nirodhānantaraphalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti abhāvato eva te abbohārikā vuttā. Evañca katvā sañjīvattheravatthumhi ānītasamāpattiphalanidassanampi suṭṭhu upapajjati. Tenāha “bhavaṅgasamayenevetam kathita”nti. Kiriyaamayapavattavaḷaṅjanakāleti ettha kiriyaamayapavattam kāyavacīviññattivipphāro, tassa vaḷaṅjanakāle pavattanasamaye. Vācam abhisaṅkhātum na sakkonti aviññattijanakattā tesam vitakkavicārānam.

Saguṇenāti sarasena, sabhāvenāti attho. Suññatā nāma phalasamāpatti rāgādīhi suññattā. Tathā rāganimitādinam abhāvā animittā, rāgapaṇidhiādinam abhāvā appaṇihitāti āha “animittaappaṇihitesupi ese va nayo”ti. Animittam appaṇihitaṅca nibbānam ārammaṇam katvā uppannaphalasamāpattiyam phasso animitto phasso appaṇihito phasso nāmāti imamattam “ese va nayo”ti iminā atidisati.

Attasuññatā dassanato anattānupassanā suññatā, niccanimittugghāṇato aniccānupassanā animittā, sukhappaṇidhipaṭikkhepato dukkhānupassanā appaṇihitāti āha - “suññatā...pe... vipassanāpi vuccatī”ti. Aniccato vuṭṭhātīti saṅkhārānam aniccākāraggāhīniyā vuṭṭhānagāminiyā parato ekatovuṭṭhānaubhatovuṭṭhānehi nimittapavattato vuṭṭhātīti. Aniccato pariggahetvāti ca idaṃ “na ekantikaṃ evampi hotī”ti katvā vuttam. Esa nayo sesesupi. Appaṇihitavipassanāya maggotiādinā, suññatavipassanāya maggotiādinā ca yojanam sandhāyāha “ese va nayo”ti. Vikappo āpajjeyya āgamanassa vavatthānassa abhāvena avavatthānakarattā. Evañhi tayo phassā phusantīti evam saguṇato ārammaṇato ca nāmalābhe suññatādināmakā tayo phassā phusantīti aniyamavacanam. Sameti yujjati ekasse va phassassa nāmatayayogato.

Sabbasaṅkhatavivittatāya nibbānam viveko nāma upadhivivekoti katvā. Ninnatā tappaṭipakkhavamukhassa tadabhimukhatā. Poṇatā onamanam, pabbhāratā tato vissatṭhabhāvo.

465. Cakkhādito rūpādīsu pavattarūpakāyato uppajjanato pañcadvārikaṃ sukham kāyikaṃ nāma, manodvārikaṃ cetophassajātāya cetasikaṃ nāma. Sabhāvaniddeso sukhayatīti katvā. Madhurabhāvadīpakanti iṭṭhabhāvajotanam. Vedayitabhāvadīpakanti vedakabhāvavibhāvakaṃ. Vedanā eva hi paramatthato ārammaṇam vedeti, ārammaṇam pana veditabbanti. Dukkanti sabhāvaniddesotievamādiatthavacanam sandhāyāha “ese va nayo”ti. Ṭṭhisukhāti ṭṭhītiyā dharmānatāya sukhā, na ṭṭhītikkaṇamattena. Tenāha “atthibhāvo sukha”nti. Vipariṇāmadukkhāti vipariṇāmanena vigamanena dukkhā, na nirodhakkaṇena. Tenāha “natthibhāvo dukkha”nti. Apariññatavatthukānañhi sukhavedanuparamo dukkhato upaṭṭhātīti. Svāyamattā piyavippayogena dīpetabbo. Ṭṭhidukkhā vipariṇāmasukhāti etthāpi ese va nayo. Tenāha “atthibhāvo dukkham, natthibhāvo sukha”nti. Dukkavedanuparamo hi sattānam sukhato upaṭṭhātīti. Evañhi vadanti - “tassa rogassa vūpasamena aho sukham jāta”nti. Jānanabhāvoti yāthāvasabhāvato avabujjhanam. Adukkhamasukhañhi vedanam jānantassa sukham hoti tassa sukhumbhāvato, yathā tadanā dhamme salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca sammadeva avabodho paramam sukham. Tenevāha -

“Yato yato sammāsati, khandhānam udayabbayam;
Labhatī pītipāmojjam, amataṃ tam vijānata”nti.

Ajānanabhāvoti ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo. Dukkhañhi sammohavīhāroti. Aparo nayo jānanabhāvoti jānanassa ñāṇassa sabbhāvo. Ñāṇasampayuttā hi ñāṇopanissayā ca adukkhamasukhā vedanā sukhā iṭṭhākārā. Yathāha “iṭṭhā ceva iṭṭhaphalā cā”ti. Ajānanabhāvo dukkhanti ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Katamo anusayo anusetīti kāmārāgānusayādīsū sattasu anusayesu katamo anusayo anusayavasena pavattati? Appahīnabhāvena hi santāne anusayantīti anusayā, anurūpaṃ kāraṇaṃ labhitvā uppajjantīti attho. Etena kāraṇalābhe sati uppajjanārahatā nesaṃ dassitā. Appahīnā hi kilesā kāraṇalābhe sati uppajjanti. Tenāha “appahīnaṭṭhena sayito viya hotī”ti. Te ca nipariyāyato anāgatā kilesā daṭṭhabbā, atītā paccuppannā ca taṃsabhāvattā tathā vuccanti. Na hi dhammānaṃ kālābhedenā sabhāvabhedo atthi. Yadi appahīnaṭṭho anusayaṭṭho, nanu sabbepi kilesā appahīnā anusayā bhavēyyunti? Na mayaṃ appahīnatāmattena anusayaṭṭhaṃ vadāma, atha kho pana appahīnaṭṭhena thāmagatā kilesā anusayā. Idaṃ thāmagamaṇaṃcā rāgādīnameva āveṇiko sabhāvo daṭṭhabbo, yato abhidhamme - “thāmagataṃ anusayaṃ pajahatī”ti vuttaṃ. Soti rāgānusayo. Appahīnoti appahīnabhāvamukhena anusayanaṭṭhamāha. So ca apariññātakkhandaṃvattuto, pariññātesu patitṭhaṃ na labhati. Tenāha “na sabbāya sukhāya vedanāya so appahīno”ti. Ārammaṇavasena cāyaṃ anusayaṭṭho adhippeto. Tenāha “na sabbhaṃ sukhaṃ vedanaṃ ārabba uppajjantīti attho”ti.

Vatthuvasenapi pana anusayaṭṭho veditabbo, yo “bhūmiladdha”nti vuccati. Tena hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ -

“Bhūmīti vipassanāya ārammaṇabhūtā tebhūmakā pañcakkhandhā. Bhūmiladdhaṃ nāma tesu khandhesu uppattirahaṃ kilesajātaṃ. Tena hi sā bhūmiladdhā nāma hoti, tasmā bhūmiladdhanti vuccati, sā ca kho na ārammaṇavasena. Ārammaṇavasena hi sabbepi atītānāgate pariññātepi ca khīṇāsavānaṃ khandhe ārabba kilesā uppajjanti mahākaccānauppalavaṇṇādīnaṃ khandhe ārabba soreyyasetṭhinandamāṇavakādīnaṃ viya. Yadi ca taṃ bhūmiladdhaṃ nāma siyā, tassa appaheyyato na koci bhavamūlaṃ pajaheyya, vatthuvaseṇa pana bhūmiladdhaṃ veditabbaṃ. Yattha yattha hi vipassanāya apariññātā khandhā uppajjanti, tattha tattha uppādato pabhūti tesu vaṭṭamūlaṃ kilesajātaṃ anuseti. Taṃ appahīnaṭṭhena bhūmiladdhanti veditabba”ntiādi.

Esa nayo sabbatthāti iminā “na sabbāya dukkhāya vedanāya so appahīno, na sabbhaṃ dukkhaṃ vedanaṃ ārabba uppajjantī”tiādiṃ atidisati. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. “Yo anusayo yattha anuseti, so pahīyamāno tattha pahīno nāma hotī”ti tattha tattha pahānapucchā, taṃ sandhāyāha “kiṃ pahātabbanti ayaṃ pahānapucchā nāmā”ti.

Ekeneva byākaraṇenāti “idhāvuso, visākha, bhikkhu vivicceva kāmehī”tiādinā ekeneva vissajjanaṇa. Dve pucchāti anusayapucchā pahānapucchāti dvepi pucchā vissajjesi. “Rāgaṃ tena pajahatī”ti idamekaṃ vissajjanaṃ, “na tattha rāgānusayo anuseti”ti idamekaṃ vissajjanaṃ, pucchānukkamañcetta anādiyitvā pahānakkameṇa vissajjanā pavattā. “Dve pucchā vissajjesi”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vivaritaṃ “idhā”tiādi vuttaṃ. Tattha tathāvikkhambhitameva katvāti iminā yo rāgaṃ vikkhambhetvā puna uppajjitaṃ appadānato tathāvikkhambhitameva katvā maggena samugghātetī, tassa vaseṇa “rāgaṃ tena pajahatī, na tattha

rāgānusayo anuseti”ti vattabbanti dasseti. Kāmoghādīhi catūhi oghehi saṃsārabhavghehena vā vegasā vuyhamānesu sattesu taṃ uttaritvā pattaḃbaṃ, tassa pana gādhabhāvato paṭiṭṭhānabhūtaṃ. Tenāha bhagavā - “tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti.

Suññatādibhedena anekabhedattā pāliyaṃ “anuttareṣū”ti bahuvacananiddesoti “anuttarā vimokkhā”ti vatvā puna tesāṃ sabbesampi arahattabhāvasāmaññaṇa “arahatte”ti vuttaṃ. Visaye cetaṃ bhummaṃ. Patthanaṃ paṭṭhapentassāti “aho vatāhaṃ arahattaṃ labheyya”nti patthanaṃ upaṭṭhapentassa, patthentassāti attho. Paṭṭhapentassāti cettha hetumhi antasaddo. Kathaṃ pana arahattavisayā patthanā uppajjati? Na kāci arahattaṃ ārammaṇaṃ katvā patthanā uppajjati anadhiḡatattā avisayabhāvato. Parikappitarūpaṃ pana taṃ uddissa patthanā uppajjati. “Uppajjati piḡpaccayā”ti vuttaṃ paramparapaccayataṃ sandhāya, ujukaṃ pana paccayabhāvo natthīti vuttaṃ “na patthanāya paṭṭhapanamūlakaṃ uppajjati”ti. Iḡaṃ pana sevitabbaṃ domanassaṃ akusalappahānassa kusālābhivuḡḡhiyā ca nimittabhāvato. Tenāha bhagavā - “domanassampāhaṃ, devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampi”ti. Tīhi māsehi sampajjanakā temāsikā. Sesapadadvayepi eseḡa nayo. Imasmiṃ vāreti imasmiṃ pavāraṇavāre. Visuddhipavāraṇanti “parisuddho aha”nti evaṃ pavattaṃ visuddhipavāraṇaṃ. Arahantānameḡa hesa pavāraṇā.

Na kadāci pahātabbassa pahāyakatā atthīti dassento “na domanassena vā”tiādiṃ vatvā pariyāyentaṃ vuttaṃ, taṃ vibhāvento “ayaṃ panā”tiādimāha. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ parato vitthārena āgamissati. Paṭipadaṃ gaḡetvā patthanaṃ katvā patthanaṃ ṭhapetvā. Paṭisaṇcikkhatīti ovāḡavasena attānaṃ samuttejento katheti. Sīlena hīnaṭṭhānanti aññehi arahattāya paṭipajjanteḡi sīlena hīnaṭṭhānaṃ kiṃ tuyhaṃ atthīti adhippāyo. Suparisuddhanti akhaṇḡādibhāvato sudhotajātimaṇi viya suṭṭhu parisuddhaṃ. Supaggahitanti kadāci paṇkocābhāvato vīriyaṃ suṭṭhu paggaḡhitam. Paññāti vipassanāpaññā paṭipakkheḡi anadhibhūtatāya akuṇṭhā tikkhavisadā saṇkhārānaṃ sammasane sūrā hutvā vahaṡi pavattati. Pariyāyenaṡi tassa domanassassa arahattupanissayaṡāpariyāyena. Ārammaṇavasena anusayanaṃ idhāḡhippetanti āha “na taṃ ārabbaḡa uppajjati”ti. Anuppajjanamettha pahānaṃ nāmāṡi vuttaṃ “pahīnova tattha paṭiḡhānusayoti attho”ti. Tatiyajjhānena vikkhambhetabbā avijjā, sā eva ariyamaggena samucchindīyatīti “avijjānusayaṃ vikkhambhetvā”tiādi vuttaṃ, anusayasadisatāya vā. “Rāḡānusayaṃ vikkhambhetvā”ti etthāpi eseḡa nayo. Catutthajjhāne nānuseti nāma tattha kātabbakiccākaraṇato.

466. Tasmāṡi paccanīkattā sabhāvato kiccato paccayato cāṡi adhippāyo. Visabhāḡapaṭibhāḡo kathito “kaṇhasukkasappaṭibhāḡā dhammā”tiādisu viya. Andhakārāṡi andhakārasadisā appakā sabhāvato. Avibhūtā apākaṡā anolārikabhāvato. Tato eva duddīpanā duviññāpanā. Tādisāvāṡi upekkhāsadisāva. Yathā upekkhā sukhadukkhāni viya na olārikā, evaṃ avijjā rāḡadosā viya na olārikā. Atha kho andhakārā avibhūtā duddīpanā duviññāpanāṡi attho. Sabhāḡapaṭibhāḡo kathito “paṇidhi paṭiḡhoso”tiādisu viya. Yattakesu ṭhānesūṡi dukkhādisu yattakesu ṭhānesu, yattha vā ñeyyaṡṭṭhānesu. Visabhāḡapaṭibhāḡoti andhakārassa viya āloko vighātakapaṭibhāḡo. Vijjāṡi maggaññaṃ adhippetam, vimuttīti phalanti āha “ubhopenete dhammā anāsavā”ti. Anāsavaṡṭṭhenāṡiādisu paṇitaṡṭṭhenāṡi viattabbaṃ. Sopi hi vimuttinibbānānaṃ sādharmaṇo, vimuttiyā asaṇkhataṡṭṭhena nibbānassa

visabhāgatāpi labbhateva. Pañhaṃ atikkamitvā gatosi, apucchitabbaṃ pucchantoti adhippāyo. Pañhānaṃ paricchedapamaṇaṃ gahetuṃ yuttaṭṭhāne aṭṭhatvā tato paraṃ pucchanto nāsakki pañhānaṃ pariyantaṃ gahetuṃ. Appaṭibhāgadhammassāti nippariyāyato sabhāgapaṭibhāgena appaṭibhāgadhammassa. Anāgatādipariyāyena nibbānassa sabhāgapaṭibhāgo vutto, visabhāge ca attheva saṅkhatadhammā, tasmā nippariyāyato kiñci sabhāgapaṭibhāgaṃ sandhāya pucchati katvā “accayāsi”tiādi vuttaṃ. Asaṅkhatassa hi appaṭiṭṭhassa ekantaniccassa sato nibbānassa kuto nippariyāyena sabhāgassa sambhavo. Tenāha “nibbānaṃ nāmeta”ntiādi.

Viraddhoti ettha sabhāgapaṭibhāgaṃ pucchissāmīti nicchayābhāvato pucchitamatthaṃ virajjhivāva pucchi, na ajānitvāti attho. Etena heṭṭhā sabbapucchā diṭṭhasaṃsandananayena jānitvāva pavattāti dīpitaṃ hoti. Therī pana taṃ taṃ pucchitamatthaṃ sabhāvato vibhāventi satthu desanāññaṃ anugantvāva vissajjesi. Nibbānogadhanti nibbānaṃ ogāhitvā ṭhitaṃ nibbānantogadhaṃ. Tenāha “nibbānabbhantaṃ nibbānaṃ anupaviṭṭha”nti. Assāti brahmacariyassa.

467. Paṇḍiccena samannāgatāti ettha vuttapaṇḍiccaṃ dassetuṃ “dhātukusalā”tiādi vuttaṃ. Tenevāha - “kittāvatā nu kho, bhante, paṇḍito hoti? Yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti, āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānāṭṭhānakusalo ca. Ettāvatā nu kho, ānanda, bhikkhu paṇḍito hoti”ti. Paññāmahattaṃ nāma theriyā asekkhappaṭisambhidappattāya paṭisambhidāyo pūretvā ṭhitatāti taṃ dassetuṃ “mahante atthe”tiādi vuttaṃ. Rājayuttehīti rañño kamme niyuttapurisehi. Āhaccavacanena satthārā karaṇādīni āhanitvā pavattitavacanena. Yadettha atthato na vibhattaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Cūḷavedallasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Cūḷadhammasamādānasuttavaṇṇanā

468. Dhammoti gahitagahaṇānīti dhammo vā hotu itaro vā, dhammoti paggahitaggāhappavattā cariyāva. Āyūhanakkhaṇeti tassa dhammoti gahitassa pavattanakkhaṇe. Sukhanti akicchaṃ. Tenāha “sukara”nti. Dukkhavipākanti aniṭṭhaphalavipaccanaṃ.

469. Yathā cakkhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ yathāsakaṃ visayaggahaṇaṃ sabhāvasiddhaṃ, evaṃ manasopi. Te ca visayā iṭṭhākārato gahaṇe na koci doso, purisattabhāve na ca te dosaṃ pavattenti ayaṃ tesam samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīti āha “vatthukāmesupi kilesakāmesupi doso natthī”ti, assādetvā visayaparibhoge natthi ādīnava, tappaccayā na koci antarāyoti adhippāyo. Pātabyataṃ āpajjantīti paribhuñjanakataṃ upagacchanti. Paribhogattho hi ayaṃ pāsaddo kattusādhano ca tabya-saddo, yathāruci paribhuñjantīti attho. Kilesakāmopi assādiyamāno vatthukāmantogadhoyeva, kilesakāmavasena pana nesaṃ assādetabbatāti āha “vatthukāmesu kilesakāmena pātabyata”nti. Kilesakāmenāti karaṇatthe karaṇavacananaṃ. Pātabyataṃ paribhuñjitabbatanti etthāpi kattuvaseneva attho veditabbo. Moḷiṃ katvāti veṇibandhavasena moḷiṃ katvā. Tāpasaparibbājikāhīti tāpasapabbajjūpagatāhi. Pariññaṃ paññapentīti idaṃ “pahānamāhamsū”ti padasseva vevacananti “pahānaṃ samatikkamaṃ paññapentī”ti vuttaṃ. Tena kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammāti yāthāvato parijānanaṃ idha

“pahāna”nti adhippetam, na vinābhāvamattanti dasseti. Māluvāsipāṭikāti māluvāvidalam māluvāphale poṭṭalikā. Santāsam āpajjeyyāti sāle adhivatthadevatāya pavattiṃ gahetvā vuttam. Tadā hi tassā evaṃ hoti. Koviḷārapattasadiṣeḥīti mahākoviḷārapattasaṇṭhānehi. Saṇṭhānavasena hetam vuttam, māluvāpattā pana koviḷārapattehi mahantatarāni ceva ghanatarāni ca honti. Vipulabahughanagarupattatāya mahantam bhāram janetvā. Sāti māluvālatā. Oghananti heṭṭhato olambanahetubhūtam ghanabhāvam.

Andhavanasubhagavanaggahaṇam tesam abhilakkhitabhāvato. Nāḷikerādīsu tiṇajātīsu. Khādanupalakkhaṇam upacikānam uṭṭhahanaggahaṇanti āha “uṭṭhaheyyu”nti. Keḷiṃ karontī viyāti vilambananadī viya keḷiṃ karontī. Idāni aham tam ajjhottharinti pamodamānā viya ito cito ca vipphandamānā vilambantī. Samphassopi sukho mudutaluṇakomalabhāvato. Dassanampi sukham ghanabahalapattasamhatatāya. Somanassajātāti pubbe anussavavasena bhavanavināsabhayā santāsam āpajji, idāni tassā sampattidassanena palobhitā somanassajātā ahosi.

Viṭabhiṃ kareyyāti ātānavitānavasena jaṭentī jālam kareyya. Tathābhūtā ca ghanapattasañchannatāya chattasadiṣi hotīti āha “chattākārena tiṭṭheyyā”ti. Sakalam rukkhanti upari sabbasākhāpasākhā sabbarukkhā. Bhassamānāti paliveṭhanavaseneva otaramānā. Yāva mūlā otiṇṇasākhāhīti māluvā bhārena onamitvā rukkhassa yāva mūlā otiṇṇasākhāhi puna abhiruhamānā. Sabbasākhāti heṭṭhā majjhe upari cāti sabbāpi sākāyo paliveṭhentī. Saṃsibbitvā jālasantānakaniyāmena jaṭetvā. Evaṃ aparāparam saṃsibbanena ajjhottharantī. Sabbasākhā heṭṭhā katvā sayam upari ṭhatvā mahābhārabhāvena vāte vā vāyante deve vā vassante padāleyya. Sākhaṭṭhakavimānanti sākāpaṭibaddham vimānam. Yasmā idha satthārā “seyyathāpi, bhikkhave”tiādinā bhūtapubbameva vatthu upamābhāvena āhaṭam, tasmā “idaṃ pana vimāna”ntiādi vuttam.

471. Bahalarāgasabhāvoti paccavekkhaṇāhi nīharitum asakkuṇeyyatāya balavā hutvā abhibhavanarāgadhātuko. Rāgajanti rāganimittajātā. Diṭṭhe diṭṭhe ārammaṇeti diṭṭhe diṭṭhe visabhāgārammaṇe. Nimittam gaṇhātīti kilesupattiya kāraṇabhūtam anubyañjanaso nimittam gaṇhāti, sikkhāgāravana pana kilesehi nissitam maggam na paṭipajjati, tato eva ācariyupajjhāyehi āṇattam daṇḍakammaṃ karoteva. Tenāha “na tveva vītikkamaṃ karotī”ti. Hatthaparāmāsādīnīti - “ehi tāva tayā vuttam mayā vuttaṇca amutra gantvā vīmaṃsissāmā”tiādinā hatthaggaṇāḍīni karonto, na karuṇāmettānidānavasena. Mohajātikoti bahalamohasabhāvo.

472. Kammaniyāmenāti purimajātisiddhena lobhussadatādiniyamitena kammaniyāmena. Idāni tam lobhussadatādiṃ vibhāgena dassetum “yassa hī”tiādi āraddham. Tattha kammāyūhanakkhaṇeti kammakaraṇavelāya. Lobho balavāti tajjāya sāmaggīyā sāmattiya lobho adhiko hoti. Alobho mandoti tappaṭipakkho alobho dubbalo hoti. Kathaṃ panete lobhālobhā aññamaññaṃ ujuvipaccanīkabhūtā ekakkhaṇe pavattanti? Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbam “ekakkhaṇe pavattantī”ti, nikantikkhaṇam pana āyūhanakkhaṇameva katvā evaṃ vuttam. Esa nayo sesesu. Pariyādātunti abhibhavitum na sakkoti. Yo hi “evaṃsundaram evaṃvipulam evaṃmahaggaṇca na sakkā parassa dātu”ntiādinā amuttacāgatādivasena pavattāya cetanāya sampayutto alobho sammadeva lobham pariyādātum na sakkoti. Dosamohānam anuppattiyaṃ tādīsapaccayalābheneva adosāmohā balavanto. Tasmāti lobhadosāmohānam balavabhāvato lobhadosamohānaṇca

dubbalabhāvatoti vuttameva kāraṇaṃ paccāmasati. Soti taṃsamaṅgī. Tena kammenāti tena lobhādiupanissayavatā kusalakammunā. Sukhasīloti sakhilo. Tamevatthaṃ akkodhanoti pariyāyena vadati.

Mandā alobhādosā lobhadose pariyādātuṃ na sakkonti, amoho pana balavā mohaṃ pariyādātuṃ sakkotīti evaṃ yathārahaṃ paṭhamavāre vuttanayeneva atidesattho veditabbo. Purimanayenevāti pubbe vuttanayānusārena. Duṭṭhoti kodhano. Dandhoti mandamañño. Sukhasīlakoti sukhasīlo.

Ettha ca lobhavasena, dosamoha-lobhadosa-lobhamoha-dosamoha-lobhadosamohavasenāti tayo ekakā, tayo dukā, eko tikoti lobhādiussadavasena akusalapakkhe eva satta vārā, tathā kusalapakkhe alobhādiussadavasenāti cuddasa vārā labbhanti. Tattha alobhadosamohā, alobhādosamohā, alobhadosāmohā balavantoti āgatehi kusalapakkhe tatiyadutiyapaṭhamavārehi dosussadamohussadadosamohussadavārā gahitā eva honti. Tathā akusalapakkhe lobhādosāmohā, lobhadosāmohā, lobhādosamohā balavantoti āgatehi tatiyadutiyapaṭhamavārehi adosussadaamohussadaadosāmohussadavārā gahitā evāti akusalakusalapakkhesu tayo tayo vāre antogadhe katvā aṭṭheva vārā dassitā. Ye pana ubhayasammissatāvasena lobhālobhussadavārādayo apare ekūnapañña vārā kāmaṃ dassetabbā, tesam asambhavato eva na dassitā. Na hi “ekasmiṃ santāne antarena avatthantaraṃ lobho ca balavā alobho cā”tiādi yujjati. Paṭipakkhavasena vāpi etesaṃ balavadubbalabhāvo saha jātadhammasena vā. Tattha lobhassa tāva paṭipakkhavasena anabhibhūtatāya balavabhāvo, tathā dosamohānaṃ adosāmohehi. Alobhādīnaṃ pana lobhādianabhibhavanato. Sabbesañca samānājātiyasamadhībhuyya pavattivasena saha jātadhammato balavabhāvo. Tena vuttaṃ aṭṭhakathāyaṃ - “lobho balavā, alobho mando. Adosāmohā balavanto, dosamohā mandā”tiādi, so ca nesaṃ mandabalavabhāvo purimūpanissayato tathā āsayassa paribhāvitatāya veditabbo. Tenevāha “kammaniyaṃ menā”ti. Sesam vuttanayattā suviññeyyamevāti.

Cūḷadhammasamādānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā

473. Evaṃ idāni vuccamānākāro kāmo kāmaṃ icchā etesanti evaṃkāma. Evaṃ chando chandaṃ rocaṇaṃ ajjhāsaya etesanti evaṃchanda. Abhimukhaṃ, abhinivissa vā pakārehi eti upagacchatīti adhippāyo, laddhi. Sā hi laddhabbavatthum abhimukhaṃ “evameta”nti abhinivisanti tena tena pakārena upagacchati, hatthagataṃ katvā tiṭṭhati na vissajjeti. Evaṃ vuccamānākāro adhippāyo etesanti evaṃadhippāyā. Bhagavā mūlaṃ kāraṇaṃ etesaṃ yāthāvato adhigamāyāti bhagavaṃmūlakā. Tenāha “bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmā”ti. Amhākaṃ dhammāti tehi attanā adhigantabbatāya vuttaṃ. Sevitabbānañhi yāthāvato adhigamaññañhi adhigacchanakasambandhīni, tāni ca sammāsambuddhamūlakāni anaññaṃvisayattā. Tenāha “pubbe kassapasambuddhenā”tiādi. Bhagavā netā tesanti bhagavaṃnettikā. Netāti sevitabbadhamme vineyyasantānaṃ pāpetā. Vinetāti asevitabbadhamme vineyyasantānato apanetā. Tadaṅgavinayādivasena vā vinetā. Anunetāti ime dhammā sevitabbā, ime na sevitabbāti ubhayasampāpanāpanayanatthaṃ paññāpetā. Tenāha “yathāsabhāvato”tiādi.

Paṭisaranti etthāti paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Paṭisarati sabhāvasampaṭivedhavasena paccekamupagacchatīti vā paṭisaraṇaṃ, bhagavā paṭisaraṇaṃ etesanti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Paṭivedhavasenāti paṭivijjhitaḥṭāvasena. Asatipi mukhe atthato evaṃ vadanto viya hotīti āha “phasso āgacchati, ahaṃ bhagavā kiṃ nāmo”ti. Paṭibhātūti ettha paṭi-saddāpekkhāya “bhagavanta”nti upayogavacanaṃ, attho pana sāmivacanavaseneva veditabboti dassento āha “bhagavato”ti paṭibhātūti ca bhagavato bhāgo hotu. Bhagavato hi esa bhāgo, yadidaṃ dhammassa desanā, amhākaṃ pana bhāgo savananti adhippāyo. Keci pana paṭibhātūti padissatūti atthaṃ vadanti, ñāṇena dissatu, desīyatūti vā attho. Upaṭṭhātūti ca ñāṇassa paccupaṭṭhātu.

474. Nissayitabbeti attano santāne uppādanavasena apassayitabbe.

Tatīyacatutthadhammasamādānāni hi apassāya sattānaṃ etarahi āyatiñca sampattiyo abhivaḍḍhanti. Bhajitabbeti tasseeva vevacanaṃ. Sevitabbeti vā sappurisupassayasaddhammassavanayonisomanasikāre sandhāyāha. Bhajitabbeti tappaccaye dānādipuññadhamme.

475. Uppaṭipāṭiākārenāti paṭhamaṃ saṃkilesadhamme dassetvā pacchā vodānadhammadassanaṃ satthu desanāpaṭipāṭi, yathā - “vāmaṃ muñca, dakkhiṇaṃ gaṇhā”ti, tathā uppaṭipāṭipakārena, sā ca kho purimesu dvīsu dhammasamādānesu, pacchimesu pana paṭipāṭiyāva mātikā paṭṭhapitā. Yathādhammarasenevāti pahātabbapahāyakadhammānaṃ yathāsabhāveneveva. Sabhāvo hi yāthāvato rasitabbato jānitabbato “raso”ti vuccati. Paṭhamaṃ pahātabbadhamme dassetvā tadanantaraṃ “ime dhammā etehi pahīyanti”ti pahāyakadhammadassanaṃ desanānupubbī. Gahaṇaṃ ādiyaṇaṃ attano santāne uppādanaṃ.

478. Vadhadaṇḍādīhi bhīṭassa upasaṅkamane, micchā caritvā tathā apagamane ca pubbāparacetanānaṃ vasena micchācāro dukkhavedano hoti, tathā issānindādīhi upaddutassa aparacetanāvasena, evaṃ abhijjhāmicchādiṭṭhīsupi yathārahaṃ veditabbaṃ. Tissannampi cetanānanti pubbāparasanniṭṭhāpakacetanānaṃ. Adinnādānaṃ musāvādo pisaṇavācā samphappalāpoti imesaṃ catunnaṃ sanniṭṭhāpakacetanānaṃ sukhasampayuttā vā upekkhāsampayuttā vāti ayaṃ nayo idha adhikatattā na uddhaṭo. Domanassameva cettha dukkhanti idaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanāpi cettha āsannā domanassasahagatā eva hontīti katvā vuttaṃ. Anāsannā pana sandhāya “pariyetṭhiṃ vā āpajjantassā”tiādi vuttaṃ. Teneva micchācārābhijjhāmicchādiṭṭhīnaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanā āsannā sanniṭṭhāpakacetanāgatikāvāti dassitaṃ hotīti daṭṭhabbaṃ. Pariyetṭhinti micchācārādīsu vīṭikkamitabbavatthumālāgandhādipariyesanaṃ. Pāṇātipātādīsu māretabbavatthuāvudhādipariyesanaṃ āpajjantassa. Akicchenapi tesāṃ pariyesanaṃ sambhavatīti “vaṭṭatiyevā”ti sāsāṅkaṃ vadati.

479. Sukhavedanā hontīti sukhavedanāpi hontīti adhippāyo. Tāsaṃ cetanānaṃ asukhavedanatāpi labbhatīti “sukhavedanāpi hontiyevā”ti sāsāṅkavacanaṃ. Somanassameva cettha sukhanti idaṃ pubbabhāgāparabhāgacetanāpi somanassasahagatā eva hontīti katvā vuttaṃ. Tañca kho micchācāravajjānaṃ channaṃ vasena. Micchācārassa pana pubbāparabhāgassa vasena “kāyikaṃ sukhampi vaṭṭatiyevāti sāsāṅkavacanaṃ.

480. Dosajapariḷāhavasenasā siyā kāyikampi dukkhanti adhippāyena “so gaṇhantopi dukkhito”ti vuttaṃ. Cetodukkhameva vā sandhāya tassa aparāparupattidassanattamaṃ “dukkhito domanassito”ti vuttaṃ.

481. Dasasupi padesūti dasasupi koṭṭhāsesu, vākyesu vā. Upekkhāsampayuttatāpi sambhavatīti “sukhasampayuttā hontiyevā”ti idha sāsāṅkavacanaṃ. Pāṇātipātā paṭiviratassa kāyopi siyā vigatadarathapariḷāhoti pāṇātipātāveramaṇiādipaccayā kāyikapaṭisaṃvedanāpi sambhavatīti sahāpi sukhenāti ettha kāyiyasukhampi vaṭṭatiyeva.

482. Tittakālābūti upabhuttassa ummādādipāpanena kucchitatittakaraso alābu. Na ruccissati anīṭṭharasatāya anīṭṭhaphalatāya ca.

483. Rasaṃ detīti rasaṃ dasseti vibhāveti.

484. Pūtimuttanti pūtisabhāvamuttaṃ. Taruṇanti dhārāvasena nipatantaṃ hutvā uṇhaṃ. Tenassa uparimuttatamāha. Muttañhi passāvamaggato muccamānaṃ kāyusmāvasena uṇhaṃ hoti.

485. Yaṃ bhagandarasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ pakkhandatīti bhagandarabyādhisahitāya lohitaṃ pakkhandatāya vasena yaṃ lohitaṃ vissavati. Pittasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ pakkhandatīti ānetvā sambandho.

486. Ubbiddheti dūre. Abbhamahikādiupakkilesavigamena hi ākāsaṃ uttuṅgaṃ viya dūraṃ viya ca khāyati. Tenāha “dūrībhūte”ti. Tamaṃyeva tamagataṃ “gūthagataṃ muttagata”nti yathā. Bhāsate ca tapate ca virocate ca idaṃ catutthaṃ dhammasamādānaṃ vibhajantena kusalakammappaṭhassa vibhajitvā dassitattā.

Saṅgararukkho kandaṃmādasapova. Sarabhaññavasenaṃ atthaṃ avibhajitvā padaso sarabhaññavasena. Osārentassāti uccārentassa. Saddeti osāraṇasadde. Adhigatavisesaṃ anārocetukāmā devatā tattheva antaradhāyī. Taṃ divasanti satthārā desitadivase. Iti attano visesādhigamanimittatāya ayaṃ devatā imaṃ suttaṃ piyāyati. Sesam uttānameva.

Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Vīmaṃsakasuttavaṇṇanā

487. Atthavīmaṃsakoti attatthaparattādiatthavijānanako. Saṅkhāravīmaṃsakoti saṅkhatadhamme salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato vā āyatanādivibhāgato ca vīmaṃsako. Satthuvīmaṃsakoti “satthā nāma guṇato ediso ediso cā”ti satthu upaparikkhako. Vīmaṃsakoti vicārako. Yaṃ cetaso sarāgādivibhāgato paricchindanaṃ, taṃ cetopariyāyo. Tenāha “cittapariccheda”nti. Yasmā cetopariyāyaññalābhī - “idaṃ cittaṃ ito paraṃ pavattaṃ idamito para”nti parassa cittupattiṃ pajānāti, tasmā vuttaṃ “cetopariyāyanti cittavāra”nti. Vāratthepi hi pariyāya-saddo hoti - “kassa nu kho, ānanda, pariyāyo ajja bhikkhuniyo ovaditu”ntiādisu. Cittacārantipi pāṭho, cittaṃ pavattinti attho. Evaṃ vijānanatthāyāti idāni vuccamānākārena vīmaṃsanatthāya.

488. Kalyāṇamittūpanissayanti kalyāṇamittasaṅkhātāṃ brahmacariyavāsassa balavasannissayaṃ. Upaḍḍhaṃ attano ānubhāvenāti iminā puggalena sampādiyamānassa brahmacariyassa upaḍḍhabhāgamattaṃ attano vimuttipariṇāmanānubhāvena sijjhati. Upaḍḍhaṃ kalyāṇamittānubhāvenāti

itaro pana upaḍḍhabhāgo yaṃ nissāya brahmacariyaṃ vussati, tassa kalyāṇamittassa upadesānubhāvena hoti, sijjhatīti attho. Lokasiddho eva ayamattho. Lokiyā hi -

“Pādo siddho ācariyā, pādo hissānubhāvato;
Taṃvijjāsevakā pādo, pādo kālena paccatī”ti. -

Vadanti. Attano dhammatāyāti attano sabhāvena, ñāṇenāti attho. Kalyāṇamittatāti kalyāṇo bhadro sundaro mitto etassāti kalyāṇamitto, tassa bhāvo kalyāṇamittatā, kalyāṇamittavantatā. Sīlādiguṇasampannehi kalyāṇapuggaleheva ayaṇaṃ pavatti kalyāṇasahāyatā. Tesu eva cittena ceva kāyena ca ninnapoṇapabbhārabhāvena pavatti kalyāṇasampavaṇkatā. Māhevanti evaṃ mā āha, “upaḍḍhaṃ brahmacariyassā”ti mā kathehīti attho. Tadamināti ettha nti nipātamattaṃ da-kāro padasandhikaro i-kārassa a-kāraṃ katvā niddeso. Imināpīti idāni vuccamānenapīti attho. Pariyāyenāti kāraṇena. Idāni taṃ kāraṇaṃ dassetuṃ “mamaṃ hī”tiādi vuttaṃ.

Yathā cettha, aññesupi suttesu kalyāṇamittupanissayameva visesoti dassento “bhikkhūnaṃ bāhiraṅgasampattiṃ kathentopī”tiādimāha. Tattha vimutti-paripācāniyadhammeti vimuttiyā arahattassa paripācākadhamme. Paccayeti gilānapaccayabhesajje. Mahājaccoti mahākulīno.

Kāyiko samācāroti abhikkamapaṭikkamādiko satisampajañña-parikkhato pākatiko ca. Vīmaṃsakassa upaparikkhakassa. Cakkhuviññeyyo nāma cakkhudvārānusārena viññātabbattā. Sotaviññeyyoti etthāpi eseṇa nayo. Saṃkiliṭṭhāti rāgādisaṃkilesadhammehi vibādhitā, upatāpitā vidūsitā malīnā cāti attho. Te pana tehi samannāgatā hontīti āha “kilesasampayuttā”ti. Yadi na cakkhusotaviññeyyā, pāliyaṃ kathaṃ tathā vuttāti āha “yathā panā”tiādi. Kāyavacīsamācārāpi saṃkiliṭṭhāyeṇa nāma saṃkiliṭṭhacittasamuṭṭhānato. Bhavati hi taṃhetukepi tadupacāro yathā “semho guḷo”ti. “Mā me idaṃ asāruppaṃ paro aññāsī”ti pana paṭicchannatāya na na upalabbhanti. “Na kho mayaṃ, bhante, bhagavato kiñci garahāmā”ti vatvā garahitabbābhāvaṃ dassento “bhagavā hī”tiādimāha. Abhāvitamaggassa hi garahitabbatā nāma siyā, na bhāvitamaggassa. Esa uttaro māṇavo “buddhampi garahitvā pakkamissāmī”ti katvā anubandhi. Evaṃ cintesi mahābhiniikkhamanadivase attano vacane aṭṭhitattā. Kiñci vajjaṃ apassanto māro evamāha -

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;
Otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satīmato”ti.

Kāle kaṇhā, kāle sukkāti yathāsamādinnaṃ sammāpaṭipattiṃ parisuddhaṃ katvā pavattetuṃ asakkontassa kadāci kaṇhā aparisuddhā kāyasamācārādayo, kadāci sukkā parisuddhāti evaṃ antaranāra byāmissavasena vomissakā. Nikkilesāti nirupakkilesā anupakkiliṭṭhā.

Anavajjaṃ vajjarahitattā. Dīgharattanti accantasamyoge upayogavacanaṃ. Samāpannoti sammā āpanno samaṅgībhūto. Tenāha “samannāgato”ti. Attanā katassa asāruppassa paṭicchādanatthaṃ āraññaṃ viya hutvā. Tassa parihāranti ulārehi pūjāsakkārehi manussehi tassa parihariyamānataṃ. Atidappitoti evaṃ manussānaṃ sambhāvanāya ativiya datto gabbito.

Na ittarasamāpannoti jānāti. Kasmā? Sīlaṃ nāma dīghena addhunā jānitabbaṃ, na ittarena. Idāni anakajātisamudācāravasena tathāgato imaṃ kusalaṃ dhammaṃ dīgharattaṃ samāpanno, tañcassa ativiya acchariyanti dassetuṃ “anacchariyaṃ ceta”ntiādi vuttaṃ.

Araññagāmaketi araññapadese ekasmiṃ khuddakagāme. Tattha nesaṃ divase divase piṇḍāya caraṇassa avicchinnaṃ dassetuṃ “piṇḍāya caranti”ti vuttaṃ. Pivanti etthāpi eseva nayo. Dullabhaloṇo hoti samuddassa dūratāya.

Tadā kira videharaṭṭhe soḷasa gāmasahassāni mahantāneva. Tenāha - “hitvā gāmasahassāni, paripuṇṇāni soḷasā”ti. Idāni kasmā “sannidhiṃ dāni kubbasī”ti maṃ ghaṭṭethāti vatthukāmo taṃ anāvikatvā “loṇa...pe... na karoṭhā”ti āha. Gandhāro tassādhippāyaṃ vibhāvetukāmo “kiṃ mayā kataṃ vedehīsī”ti āha.

Itaro attano adhippāyaṃ vibhāvento “hitvā”ti gāthamāha. Itaro “dhammaṃ bhaṇāmī”ti gāthanti evaṃ sabbāpi nesaṃ vacanapaṭivacanagāthā. Tattha pasāsasīti ghaṭṭento viya anusāsasi. Na pāpamupalimpati cittappakopābhāvato. Mahatthiyanti mahāatthasamhitā. No ce assa sakā buddhītiādi vedehaisino - “ācariyo mama hitesitāya tathavā dhammaṃ eva bhaṇatī”ti yoniso ummujjanākāradassanaṃ. Tenāha “evañca pana vatvā”tiādi.

“Ñattā”ti loke ñāyati vissutoti ñāto, ñātassa bhāvo ñattaṃ. Ajjhāpannoti upagato. Ñatta-ggahaṇena patthaṭayasatā vibhāvitāti āha “yasañca parivārasampatti”nti. Kinti kiṃpayojanaṃ, ko ettha dosoti adhippāyo.

Tattha tattha vijjhantoti yasamadena parivāramadena ca matto hutvā gāme pi viharepi janavivittepi saṅghamajjhepi aññe bhikkhū ghaṭṭento “mayhaṃ nāma pādā itaresaṃ pādaphusanaṭṭhānaṃ phusanti”ti aphusitukāmatāya aggapādena bhūmiṃ phusanto viya carati. Onamatīti nivātavuttitāya avanamati anuddhato atthaddho hoti. Akiñcanabhāvanti “pabbajitena nāma akiñcanaññāneva samapariggahena bhavitabba”nti akiñcanajjhāsayaṃ paṭiavekkhitvā. Lābhepi tādī, alābhepi tādīti yathā alābhakāle lābhassa laddhakālepi tathevāti tādī ekasadisō. Yase satipi mahāparivārakālepi.

Abhayo hutvā uparatoti nibbhayo hutvā bhayassa abhāveneva oramitabbato uparato bhayahetūnaṃ pahīnattā. Tañca kho na katipayakālaṃ, atha kho accantameva uparatoti accantūparato. Atha kho bhāyitabbavattthuṃ avekkhitvā tato bhayena uparato. Kilesā eva bhāyitabbato kilesabhayaṃ. Esa nayo sesesupi. Satta sekkhāti satta sekkhāpi bhayūparatā, pageva puthujjanoti adhippāyo.

Thaṇḍilapīṭhakanti thaṇḍilamañcasadisāṃ pīṭhakanti attho. Nissāyāti apassāya taṃ apassāyaṃ katvā. Dvinnaṃ majjhe thaṇḍilapīṭhakā dvāre tathavā olokentassa nevāsikabhikkhussa na paññāyi. Asaññatanīhārenāti na saññatākārena. “Maṃ bhāyanto heṭṭhāmañcaṃ pavīṭṭho bhavissatī”ti heṭṭhāmañcaṃ oloketvā. Ukkāsī “bahi gacchanto akkositvā mā apuññaṃ pasavī”ti. Adhivāsetunti tādīsāṃ iddhānabhāvaṃ disvāpi paṭapaṭāyanto attano kodhaṃ adhivāsetuṃ asakkonto.

Khayenevāti rāgassa accantakkhayeneva vītarāgattā. Na paṭisaṅkhāya vāretvāti na paṭisaṅkhānabalena rāgapariyuṭṭhānaṃ nivāretvā vītarāgattā. Evaṃ vuttappakārena. Kāyasamācārādīnaṃ saṃkiliṭṭhānaṃ vītikkamiyānañca abhāvaṃ ācārassa vodānaṃ cirakālasamāciṇṇatāya ñātassa sahitabhāvepi anupakkiliṭṭhatāya

abhayūparatabhāvasamannesanāya ākarīyati ñāpetum icchito attho pakārato ñāpīyati etehīti ākārā, upapattisāadhanakāraṇāni. Tāni pana yasmā attano yathānumatassa atthassa ñāpakabhāvena vavatthīyanti, tasmā tāni tesam mūlakāraṇabhūtāni anumānañāṇāni ca dassento bhagavā - “ke panāyasmato ākārā ke anvayā”ti avocāti imamattam vibhāvento “ākārāti kāraṇāni, anvayāti anubuddhiyo”ti āha. Yathā hi loke diṭṭhena dhūmena adiṭṭham aggiṃ anveti anumānato jānāti, evaṃ vīmaṃsako bhikkhu - “bhagavā ekekavihāresu suppaṭipannesu duppaṭipannesu ca yathā ekasadisatādassanena abhayūparatattam anveti anumānato jānāti, suppaṭipannaduppaṭipannapuggalesu anussādanānapasādanappattāya satthu aviparītadhammadesanatāya sammāsambuddhattam saṅghasuppaṭipattiṃca anveti anumānato jānāti, evaṃ jānanto ca abhayūparato tathāgato sabbadhi vītarāgattā, yo yattha vītarāgo, na so tannimittam kiñci bhayaṃ passati seyyathāpi brahmā kāmabhavanimittam, tathā sammāsambuddho bhagavā aviparītadhammadesanattā, svākhāto dhammo ekantaniyyānikattā, suppaṭipanno saṅgho aveccappasannattā”ti vatthuttayaṃ guṇato yāthāvato jānāti.

Gaṇabandhanenāti “mama saddhivihārikā mama antevāsikā”ti evaṃ gaṇe apekkhāsaṅkhātena bandhanena baddhā payuttā. Tāya tāya paṭipattiyāti “sugatā duggatā”ti vuttāya suppaṭipattiyā duppaṭipattiyā ca. Ussādanāti guṇavasena ukkaṃsanā. Apasādanāti hīlanā. Ubhayattha gehassitavasenāti iminā sammāpaṭipattiyā paresam uyyojanattam - “paṇḍito, bhikkhave, mahākaccāno”tiādinā guṇato ukkaṃsanampi āyatim saṃvarāya yathāparādham garahaṇampi na nivāreti.

489. Vīmaṃsakassapi adhippāyo vīmaṃsanavasena pavatto. Mūlavīmaṃsako hetuvādītāya. Gaṇṭhivīmaṃsakassa anussutibhāvato vuttam “parasseva kathāya niṭṭhaṅgato”ti. Tenāha bhagavā - “parassa cetopariyāyam ajānantenā”ti. Tathāgatova paṭipucchitabboti iminā pubbe sādharmaṇato vuttam anumānam ukkaṃsam pāpetvā vadati. Ukkaṃsagatañhetam anumānam, yadidaṃ sabbaññuvacanam avisaṃvādam sāmāññato aputhujjanagocarassa atthassa anumānato. Tividho hi attho, koci paccakkhasiddho, yo rūpādidhammānam paccattavedaniyo aniddisatābākāro. Koci anumānasiddho, yo ghaṭḍādisu pasiddhena paccayāyattabhāvena sādhiyamāno saddādīnam aniccatādiākāro. Koci okappanasiddho, yo pacurajanassa accantamadiṭṭho saddhāvisayo paralokanibbānādi. Tattha yassa satthuno vacanam paccakkhasiddhe anumānasiddhe ca atthe na visaṃvādeti aviparītappavattiyā, tassa vacanena saddheyyatthasiddhi, saddheyyarūpā eva ca yebhuyyena satthuguṇā accantasambhavato.

Esa mayham pathoti yvāyam ājīvaṭṭhamakasīlasaṅkhāto mayham oramattako guṇo, esa aparacittaviduno vīmaṃsakassa bhikkhuno mama jānanapatho jānanamaggo. Esa gocaroti eso ettako eva tassa mayi gocarō, na ito param. Tathā hi brahmajālepi bhagavatā ājīvaṭṭhamakasīlameva niddiṭṭham. Etāpāthoti ettakāpātho. Yo sīle patiṭṭhito “etaṃ mamā”ti, “imināham sīlena devo vā bhavissāmi devaṇṇatara vā”ti taṇhāya parāmasanto, tassa visesabhāgiyatāya, nibbedhabhāgiyatāya vā akāraṇena taṇham anativattanato so tammayo nāma. Tenāha “na tammayo na sataṇho”tiādi.

Sutassa uparūpari visesāvahabhāvena uttaruttarañceva tassa ca visesassa anukkamena paṇītatarabhāvato paṇītatarāñca katvā deseti. Savipakkhanti pahātabbapahāyakabhāvena sappāṭipakkham. Kaṇham paṭibāhitvā sukkanti idaṃ

dhammajātaṃ kaṇhaṃ nāma, imassa pahāyakaṃ idaṃ sukkaṃ nāmāti evaṃ kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ. Sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti etthāpi eseva nayo. Idha pana “iminā pahātabba”nti vattabbaṃ. Saussāhanti sabyāpāraṃ. Kiriyaamayacittānañhi anupacchinnāvijjātaṇhāmānādike santāne sabyāpāratā saussāhatā, savipākadhammatāti attho. Tasmim desite dhammeti tasmim satthārā desite lokiya lokuttaradhamme. Ekaccaṃ ekadesabhūtaṃ maggaphalanibbānasaṅkhātāṃ paṭivedhadhammaṃ abhiññāya abhivisittāya maggapaññāya jānitvā. Paṭivedhadhammena maggena. Desanādhhammeti desanāruḷhe pubbabhāgiye bodhipakkhiyadhamme niṭṭhaṃ gacchati - “addhā imāya paṭipadāya jarāmaraṇato muccissāmi”ti. Pubbe pothujjanikasaddhāyapi pasanno, tato bhiyyosomattāya aviparītadhammadesano sammāsambuddho so bhagavāti satthari pasīdati. Niyyānikattāti vaṭṭadukkhato eva tato niyyānāvahattā. Vaṅkāḍīti ādi-saddena aññaṃ asāmiṇipariyāyaṃ sabbaṃ dosaṃ saṅgaṇhāti.

490. Imehi satthuvīmaṃsanakāraṇehīti “parisuddhakāyasamācārātādīhi ceva uttaruttaripaṇītapāṇītaaviparītadhammadesanāhi cā”ti imehi yathāvuttehi satthuupaparikkhanakāraṇehi. Akkharasampiṇḍanapadehīti tesāmyeva kāraṇānaṃ sambodhanehi akkharasamudāyalakkhaṇehi padehī. Idha vuttehi akkharehīti imasmim sutte vuttehi yathāvuttassa atthassa abhibyañjanato byañjanasaññitehi akkharehi. Okappanāti saddheyyavattum okkantitvā pasīdanato okappanalakkhaṇā. Saddhāya mūlaṃ nāmāti aveccappasādabhūtāya saddhāya mūlaṃ nāma kāraṇanti saddahanassa kāraṇaṃ parisuddhakāyasamācārādikaṃ. Thirā paṭipakkhasamucchedena suppatiṭṭhitattā. Haritum na sakkāti apanetum asakkuṇeyyā. Itaresu samaṇabrāhmaṇadevesu vattabbameva natthīti āha “samitapāpasamaṇena vā”tiādi.

“Buddhānaṃ kesañci sāvakānañca vibādhanatthaṃ māro upagacchatī”ti sutapubbattā “ayaṃ māro āgato”ti cintesi. Ānubhāvasampanna ariyasāvakena pucchitattā musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi. Eteti yathāvutte samitapāpasamaṇādayo ṭhapetvā. Sabhāvasamannesanāti yāthāvasamannesanā aviparītavīmaṃsā. Sabhāvenevāti sabbhāveneva yathābhūtaguṇato eva. Suṭṭhu sammadeva. Samannesitoti upaparikkhito. Sesāṃ suviññeyyamevāti.

Vīmaṃsakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Kosambiyasuttavaṇṇanā

491. Tasmāti yasmā kosambarukkhavatī, tasmā nagaraṃ kosambītisaṅkhamagamāsī. Kusambassa vā isino nivāsabhūmi kosambī, tassāvidūre bhavattā nagaraṃ kosambī.

Ghositaseṭṭhinā kārite ārāmeti ettha ko ghositaseṭṭhi, kathañcānena ārāmo kāritoti antolīnāya codanāya vissajjane samudāgamato paṭṭhāya ghositaseṭṭhim dassetum “addilaraṭṭhaṃ nāma aho”tiādi āraddhaṃ. Kedāraparicchinnanti tattha tattha kedārabhūmiyā paricchinnaṃ. Gacchantoti kedārapāḷiyā gacchanto. Pahūtapāyasanti pahūtataṃ pāyaṃ, taṃ pana garu siniddhaṃ antarāmagge appāhāratāya mandagahaṇiko samāno jīrāpetum nāsakkhi. Tenāha “jīrāpetum asakkonto”tiādi. Yasavati rūpavati kulaghare nibbatti. Ghositaseṭṭhi nāma jātoti evamettha saṅkhepeneva ghositaseṭṭhivatthum katheti, vitthāro pana dhammapadavatthumhi vuttanayeneva veditabbo.

Upasaṃkappanavasenāti upasaṃkappananiyāmena. Āhāraparikkhīṇakāyassāti āhāranimittaparikkhīṇakāyassa, āhārakkhayena parikkhīṇakāyassāti attho. Suññāgāreti janavivitte phāsukaṭṭhāne.

Kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaṃ nāmāti kalahassa hetubhūtā paribhāsā taṃsadisī ca anīṭṭhakiriyā bhaṇḍanaṃ nāma. Hatthaparāmāsādivasenāti kujjhitvā aññaṃaññaṃ hatthe gahetvā parāmasanaaccantabandhanādivasena. “Ayaṃ dhammo”tiādinā viruddhavādabhūtaṃ āpannāti vivādāpannā. Tenāha “viruddhabhūta”ntiādi. Mukhasannissitatāya vācā idha “mukha”nti adhippetāti āha “mukhasattīhīti vācāsattīhī”ti. Saññattinti saññāpanaṃ “ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo”ti saññāpetabbataṃ. Nijjhattinti yāthāvato tassa nijjhānaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana “saññattivevacanameveta”nti vuttaṃ.

Sace hoti desessāmīti subbacatāya sikkhākāmatāya ca āpattiṃ passi. Natthi te āpattīti anāpattipakkhopi ettha sambhavaṭṭi adhippāyenāha. Sā panāpatti eva. Tenāha - “tassā āpattiya anāpattidiṭṭhi aho”ti.

492. Kalahabhaṇḍanavasenāti kalahabhaṇḍanassa nimittavasena.

Yathānusandhināva gatanti kalahabhaṇḍanānaṃ sārāṇiyadhammapaṭipakkhattā tadupasaṃvāhā heṭṭhādesanāya anurūpāva uparidesanāti yathānusandhināva uparisuttadesanā pavattā. Saritabbayuttāti anussaraṇārahā. Sabrahmacārīnanti sahadhammikānaṃ. Piyaṃ piyāyitabbaṃ karontīti piyakaraṇā. Garuṃ garuṭṭhāniyaṃ karontīti garukaraṇā. Saṅgahaṇatthāyāti saṅgahavatthuvisesabhāvato sabrahmacārīnaṃ saṅgaṇhanāya saṃvattantīti sambandho. Avivādanatthāyāti saṅgahavatthubhāvato eva na vivādanāya. Sati ca avivādanahetubhūtasāṅgahaṇatte tesāṃ vasena sabrahmacārīnaṃ samaggabhāvo bhedaḥbhāvo siddhoyevāti āha “sāmaggiyā”tiādi. Mijjati siniyhati etāyāti mettā, mittabhāvo, mettā etassa atthīti mettāṃ, kāyakammaṃ. Taṃ pana yasmā mettāsahagatacittasamuṭṭhānaṃ, tasmā vuttaṃ “mettacittena kattabbaṃ kāyakamma”nti. Imāni mettakāyakammādīni bhikkhūnaṃ vasena āgatāni pāṭhe bhikkhūhi paccupaṭṭhapetabbatāvacanato. Bhikkhuggahaṇeneva cettha sesasahadhammikānampi gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Bhikkhuno sabbampi anavajjakāyakammaṃ ābhisamācārikakammantogadhamevāti āha - “mettacittena...pe... kāyakammaṃ nāmā”ti. Vattavasena pavattiyamānā cetiyabodhīnaṃ vandanā mettāsadisīti katvā tadatthāya gamanaṃ mettāṃ kāyakammanti vuttaṃ. Ādi-saddena cetiyabodhibhikkhūsu vuttāvasesaapacāyanādiṃ mettāvasena pavattaṃ kāyikaṃ kiriyaṃ saṅgaṇhāti.

Tepītakampi buddhavacanaṃ kathiyamānanti adhippāyo. Tīṇi sucaritāni kāyavacīmanosucaritāni. Cintananti iminā evaṃ cintanamattampi mettāṃ manokammaṃ, pageva vidhipaṭipannā bhāvanāti dasseti.

Sahāyabhāvūpagamanaṃ tesāṃ purato. Tesu karontesuyeva hi sahāyabhāvūpagamanaṃ sammukhā kāyakammaṃ nāma hoti. Kevalaṃ “devo”ti avatvā guṇehi thirabhāvajotanaṃ devattheroti vacanaṃ paggayha vacanaṃ. Mamattabodhanaṃ vacanaṃ mamāyanavacanaṃ. Ekantatirokkhākassa manokammassa sammukhatā nāma viññattisamuṭṭhāpanavaseneva hoti, tañca kho loka kāyakammanti pākaṭaṃ paññātaṃ hatthavikārādiṃ anāmasitvā eva dassento “nayanāni ummīletvā”ti āha. Tathā hi vacībhedavasena pavatti na gahitā.

Laddhapaccayā labbhantīti lābhā, parisuddhāgamanā paccayā. Na sammā gayhamānāpi na dhammaladdhā nāma na hontīti tappaṭisedhanatthaṃ pāḷiyaṃ

“dhammaladdhā”ti vuttaṃ. Deyyaṃ dakkhiṇeyyañca appaṭivibhattaṃ katvā bhuñjatīti appaṭivibhattabhogī. Tenāha “dve paṭivibhattāni nāma”tiādi. Cittena vibhajananti etena - “cittuppādamattenapi vibhajanaṃ paṭivibhattaṃ nāma, pageva payogato”ti dasseti.

Paṭiggaṇhantova...pe... passatīti iminā āgamanato paṭṭhāya sādharmaṇabuddhiṃ upaṭṭhāpeti. Evaṃ hissa sādharmaṇabhogitā sukarā, sāraṇīyadhammo cassa supūro hoti. Vattanti sāraṇīyadhammapūraṇavattaṃ.

Dātabbanti avassaṃ dātabbaṃ. Attano palibodhavasena sapaḷibodhasseva pūreṭuṃ asakkuṇeyyattā odissakadānampissa na sabbattha vāritanti dassetuṃ “tena panā”tiādi vuttaṃ. Adātumpīti pi-saddena dussīlassapi atthikassa sati sambhave dātabbanti dasseti. Dānañhi nāma kassaci na nivāritaṃ.

Mahāgiriḡāmo nāma nāgadīpapasse eko ḡāmo. Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito...pe... pattaḡataṃ na khīyatīti āha tesam kukkuccavinodanattaṃ. Taṃ sutvā tepi therā “sāraṇīyadhammapūraḡo aya”nti abbhaññaṃsu. Daharakāle eva kiresa sāraṇīyadhammapūraḡo ahosi, tassā ca paṭipattiyā avañjhabhāvavibhāvanattaṃ “ete mayhaṃ pāpuṇissanti”ti āha.

Ahaṃ sāraṇīyadhammapūrikā, mama pattapariyāpannenapi sabbāpimā bhikkhuniyo yāpessanti āha “mā tumhe tesam gatabhāvaṃ cintayitthā”ti.

Sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā, vemajjheti ca idaṃ uddesāḡatapālīvasena vuttaṃ. Na hi aññaḡo koci āpattikkhandhānaṃ anukkamo atthi. Pariyante chinnaśāḡako viyāti vatthante, dasante vā chinnavattaṃ viya. Khaṇḡanti khaṇḡavantam, khaṇḡitam vā. Chiddanti etthāpi eseḡa nayo. Visabhāḡavaṇṇena upaḡḡhaṃ, tatiyabhāḡaṃ vā sambhinnavāṇṇaṃ sabalaṃ, visabhāḡavaṇṇeḡeva pana bindūhi antarantarā vimissaṃ kammāsaṃ, ayaṃ imesaṃ viseso. Taṇhādāsabyato mocanavacaneneḡa tesam sīlānaṃ vivaṭṭupanissayatamāha. Bhujissabhāḡakaraṇatoti iminā bhujissakarāni bhujissānīti uttarapadalopenāyaṃ niddesoti dasseti. Aviññaṇaṃ appamāṇatāya “viññaṇuppasatthāni”ti vuttaṃ. Taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattāti - “imināhaṃ sīlena devo vā bhavissāmi devaññaṇaro vā”ti taṇhāparāmāseḡa - “imināhaṃ sīlena devo hutvā tattha nicco dhuvo sassato bhavissāmi”ti diṭṭhiparāmāseḡa ca aparāmaṭṭhattā. Parāmaṭṭhanti codetuṃ. Sīlaṃ nāma avippaṭisārādīpāraṃpariyena yāvadeḡa samādhisampādanatthanti āha “samādhisaṃvattakāni”ti. Samānabhāḡo sāmāññaṃ, paripuṇṇacatupārisuddhibhāḡena majjhe bhinnasuvaṇṇassa viya bhedaḡbhāvato sīlena sāmāññaṃ sīlasāmāññaṃ, taṃ gato upaḡatoti sīlasāmāññaḡato. Tenāha “samānabhāḡupaḡatasīlo”ti.

Yāyaṃ diṭṭhīti yā ayaṃ diṭṭhi mayhañceḡa tumhākañca paccakkhabhūtā. Catusaccadassanaṭṭhena diṭṭhi, “sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā”ti, “sammāsambuddho bhagavā, svākhāto bhagavatā dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti ca diṭṭhiyā sāmāññaṃ samānadiṭṭhibhāvaṃ. Aggaṃ itaresaṃ sāraṇīyadhammānaṃ padhānabhāvato. Etasmiṃ sati sukhasiddhito tesam saṅḡhikaṃ, tato eva tesam saṅghāṇikaṃ gopānasiyo aparipatante katvā saṅḡaṇhāti dhāretīti saṅḡhikaṃ. Saṅghāṇanti aggaḡbhāḡena saṅghāṇabhāvaṃ.

Saṅghāṭanam etesaṃ atthīti saṅghāṭanikaṃ, saṅghāṭaniyanti vā pāṭho, saṅghāṭane niyuttanti vā saṅghāṭanikaṃ, ka-kārassa ya-kāraṃ katvā saṅghāṭaniyaṃ. Sāmaññaṭo eva gahitattā napuṃsakaniddeso.

493. Paṭhamamaggasammādiṭṭhipi evaṃsabhāvā, aññaṃmaggasammādiṭṭhīsu vattabbameva natthīti āha “yāyaṃ sotāpattimaggadiṭṭhī”ti. Ettāvātāpīti ettakenapi rāgādīsu ekekena pariyuṭṭhitacittatāyapi pariyuṭṭhitacittoyeva nāma hoti, pageva dvīhi, bahūhi vā pariyuṭṭhitacittatāya. Sabbatthāti sabbesu aṭṭhasupi vāresu. Suṭṭhu ṭhapitanti yathā maggabhāvanā upari saccābhisambodho hoti, evaṃ sammā ṭhapitaṃ. Tenāha “saccānaṃ bodhāyā”ti. Taṃ ñāṇanti “natthi kho me taṃ pariyuṭṭhāna”ntiādinā pavattaṃ paccavekkhaṇaṇaṃ. Ariyānaṃ hotīti ariyānameva hoti. Tesañhi ekadesatopi pahīnaṃ vattabbataṃ arahati. Tenāha “na puthujjanāna”nti. Ariyanti vuttaṃ “ariyesu jāta”nti katvā. Lokuttarahetukatāya lokuttaranti vuttaṃ. Tenevāha “yesaṃ panā”tiādi. Tathā hissa puthujjanehi asādhāraṇatā. Tenāha “puthujjanānaṃ pana abhāvato”ti. Sabbavāresūti sabbesu itaresu chasu vāresu.

494. Paccattanti pāṭiyekkaṃ attani mama citteyeva. Tenāha “attano citte”ti. “Paccattaṃ attano citte nibbutiṃ kilesavūpasamaṃ labhāmi”ti imamattaṃ “eseva nayo”ti iminā atidisati.

495. Tathārūpāya diṭṭhiyāti idaṃ “yathārūpāya diṭṭhiyā samannāgato”ti imassa atthassa paccāmasananti āha “tathārūpāya diṭṭhiyāti evarūpāya sotāpattimaggadiṭṭhiyā”ti.

496. Sabhāvenāti niyatapañcasikkhāpadatādisabhāvena. Saṅghakammavasenāti mānattacariyādisaṅghakammavasena. Daharoti bālo. Kumāroti dārako. Yasmā daharo “kumāro”ti ca “yuvā”ti ca vuccati, tasmā mandoti vuttaṃ. Mandindriyatāya hi mando. Tenāha “cakkhusotādīnaṃ mandatāyā”ti. Evampi yuvāvattāpi keci mandindriyā hontīti tannivattanattaṃ “uttānaseyyako”ti vuttaṃ. Yadi uttānaseyyako, kathamassa aṅgārakkamananti? Yathā tathā aṅgārassa phusaṇaṃ idha “akkamana”nti adhippetanti āha “ito cito cā”tiādi. Manussānanti mahallakamanussānaṃ. Na sīghaṃ hattho jhāyati kathinahatthatāya. Khippaṃ paṭisaṃharati mudutaluṇasaṃratāya. Adhivāseti kiñci payojanaṃ apekkhitvā.

497. Uccāvacānīti mahantāni ceva khuddakāni ca. Tatthevāti sudhākammādimhiyeva. Kasāvapacanaṃ sudhādisaṅkharaṇattaṃ, udakānayaṇaṃ dhovanādiattaṃ, haliddivaṇṇadhātulepanattaṃ kucchakaraṇaṃ. Bahalapatthanoti daḷhachando. Vacchakanti nibbattadhenupagavacchaṃ. Apacinātīti apavindati, āloketīti attho. Tenāha “apaloketī”ti. Tanninno hotīti adhisīlasikkhādininnova hoti uccāvacānampi kiṃkaraṇīyānaṃ cārittasīlassa pūraṇavaseneva karaṇato, yonisomanasikāravaseneva ca tesaṃ paṭipajjanato. Therassa santike aṭṭhāsi yonisomanasikārābhāvato “taṃ taṃ samullapissāmi”ti.

498. Balaṃ eva balatāti āha “balena samannāgato”ti. Atthikabhāvaṃ katvāti tena dhammena savisesaṃ atthikabhāvaṃ uppādetvā. Sakalacittenāti desanāyaādimhi majjhe pariyosāneti sabbattheva pavattatāya sakalena anavasesena cittaṇa.

500. Sabhāvoti ariyasāvakassa puthujjanehi asādhāraṇatāya āveṇiko sabhāvo. Suṭṭhu samannesitoti sammadeva upaparikkhito. Sotāpattiphalasacchikiriyāyāti sotāpattiphalassa sacchikaraṇena, sacchikatabhāvenāti attho. Tenāha

“sotāpattiphalasacchikataññānā”ti. Paṭhamamaggaphalassa paccavekkhaṇaññānavisesā hete pavattiākārabhinnā. Tenevāha “sattahi mahāpaccavekkhaṇaññānehī”ti. Ayaṃ tava ācariyānaṃ samānakathāti “idamassa paṭhamam ṇāṇa”ntiādinā vuttāni paccavekkhaṇaññāni, na maggaññānāni evaṃ pavattā paramparāgatā pubbācariyānaṃ samānā sādhāraṇā imissā pāḷiyā aṭṭhakathā atthavaṇṇanā. Tattha kāraṇamāha “lokuttaramaggo hi bahucittakkhaṇiko nāma natthī”ti. Yadi so bahucittakkhaṇiko siyā nānābhisamayo, tathā sati saṃyojanattayādīnaṃ ekadesappahānaṃ pāpuṇātīti ariyamaggassa anantaraphalattā ekadesasotāpannatādibhāvo āpajjati, phalānaṃ vā anekabhāvo, sabbametam ayuttanti tasmā ekacittakkhaṇikova ariyamaggo.

Yaṃ pana suttapadaṃ nissāya vitaṇḍavādī ariyamaggassa ekacittakkhaṇikatam paṭikkhipati, tam dassento “satta vassānīti hi vacanato”ti āha. Kilesā pana lahu...pe... chijjantīti vadantena hi khippam tava kilesappahānaṃ, dandhapavattikā maggabhāvanāti paṭiññātam hoti. Tattha sace maggassa bhāvanāya āradhamattāya kilesā pahīyanti, sesā maggabhāvanā niratthakā siyā, atha pacchā kilesappahānaṃ, kilesā pana lahu chijjantīti idam micchā, “sotāpattiphalasacchikiriyāyā”ti vakkhatīti. Tato suttaṭṭijānanato. Maggaṃ abhāvetvāti ariyamaggaṃ paripuṇṇam katvā abhāvetvā. Attharasam viditvāti suttassa aviparīto attho eva attharaso, tam yāthāvato ñatvā. Evaṃ vitaṇḍavādivādaṃ bhinditvā vuttamevattham nigametum “imāni satta ñāṇāni”tiādi vuttam. Sesam suviññeyyameva.

Kosambiyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā

501. “Sassato attā ca loko cā”ti evaṃ pavattā diṭṭhi sassatadiṭṭhi. Saha kāyenāti saha tena brahmattabhāvena. Brahmaṭṭhānanti attano brahmavattthum. “Aniccaṃ nicca”nti vadati aniccatāya attano apaññāyamānattā. Thiranti daḷham, vināsābhāvato sārabhūtaṃ attho. Uppādavipariṇāmābhāvato sadā vijjamānaṃ. Kevalanti paripuṇṇam. Tenāha “akhaṇḍa”nti. Kevalanti vā jātīādīhi amissaṃ, virahitanti adhippāyo. Uppādādīnaṃ abhāvato eva acavanadhammaṃ. Koci jāyanako vā...pe... upapajjanako vā natthi niccabhāvato. Thānena saddhim tannivāsīnaṃ niccabhāvañhi so paṭijānāti. Tisso jhānabhūmiyoti dutiyatatiyacatutthajjhānabhūmiyo. Catutthajjhānabhūmivisesā hi asaññasuddhāvāsārūppabhavā. Paṭibāhatīti santaṃyeva samānaṃ ajānantova natthīti paṭikkhipati. Avijjāya gatoti avijjāya saha gato pavatto. Sahayoge hi idam karaṇavacanaṃ. Tenāha “samannāgato”ti. Aññānīti avidvā. Paññācakkhuvirahato andho bhūto, andhabhāvaṃ vā pattoti andhībhūto.

502. Tadā bhagavato subhagavane vihaṇassa avicchinnaṃ sandhāya vuttam “subhagavane viharatīti ñatvā”ti. Tattha pana tadāssa bhagavato adassanaṃ sandhāyāha “kattha nu kho gatoti olokeno”ti. Brahmaloḥam gacchantaṃ disvāti iminā katipayacittavārasena tadā bhagavato brahmalokagamaṃ jātam, na ekacittakkhaṇenāti dasseti. Na cettha kāyagatiyā cittapariṇāmanaṃ adhippetam - “seyyathāpi nāma balavā puriso samīñjitaṃ vā bāham pasāreyyā”tiādivacanato. Yaṃ panettha vattabbaṃ, tam heṭṭhā vuttameva. Vichandanti chandavigamaṃ. Apasāditoti diṭṭhiyā gāhassa viparivattanena santajjito. “Metamāsado”ti vacanena upatthambho hutvā.

Anvāvisitvāti āvisanavasena tassa attabhāvaṃ adhibhavitvā. Tathā abhibhavato hi tassa sarīraṃ pavitṭho viya hotīti vuttaṃ “sarīraṃ pavisitvā”ti. Yañhi sattaṃ devayakkhanāgādayo āvisanti, tassa pākatikakiriyamayā cittaṃpavattiṃ nivāretvā attano iddhānubhāvena yaṃ icchitaṃ hasitalapitādi, taṃ tena kārāpentī, kārentā ca āviṭṭhapuggalassa cittaṃvasena kārentī. “Attanovā”ti na vattabbametāṃ acinteyyattā kammajassa iddhānubhāvassāti keci. Apare pana yathā tadā cakkhuviññāṇāḍipavatti āviṭṭhapuggalasseva, evaṃ kiriyamayacittapavattipi tasseeva, āvesakānubhāvena pana sāmāññatā parivattati. Tathā hi mahānubhāvaṃ puggalaṃ te āvisitūṃ na sakkonti, tikicchāvuṭṭhāpane pana chavasarīraṃ anupavisitvā satantaṃ karoti vijjānubhāvena. Korakhattiyādīnaṃ pana chavasarīrassa utṭhānaṃ vacīnicchāraṇaṃ kevalaṃ buddhānubhāvena. Acinteyyā hi buddhānaṃ buddhānubhāvāti. Abhibhavitvā tṭhitoti sakalalokaṃ attano ānubhāvena abhibhavitvā tṭhito. Jeṭṭhakoti padhāno, tādisaṃ vā ānubhāvasampannattā uttamo. Passatīti daso. Visesavacanicchāya abhāvato anavasesavisayo daso-saddoti āha “sabbāṃ passatī”ti. Sabbajananti laddhanāmaṃ sabbasattakāyaṃ. Vase vatteti, seṭṭhattā nimmāpakattā ca attano vase vatteti. Lokassa īsanasilatāya issaro. Sattānaṃ kammaṃsā kārakabhāvena kattā. Thāvarajaṅgamavibhāgaṃ sakalaṃ lokaṃ nimmānetīti nimmātā.

Guṇavisesena loke pāsaṃsattā seṭṭho. Tādiso ca ukkaṭṭhatamo hotīti āha “uttamo”ti. Sattānaṃ nimmānaṃ tathā tathā sajanaṃ visajanaṃ viya hotīti āha “tvāṃ khattiyo”tiādi. Jhānādisu attano citte ca ciṇṇavasittā vasī. Bhūtānanti nibbattānaṃ. Bhavaṃ abhijātaṃ arahantīti bhabyā, sambhavesino, tesāṃ bhabyānaṃ. Tenāha “aṇḍajalābujā sattā”tiādi.

Pathaviādayo niccā dhuvā sassatā. Ye tesāṃ “aniccā”tiādinā garahakā jigucchā sattā, te ayathābhūtavāditāya matakāle apāyaniṭṭhā ahesuṃ. Ye pana pathaviādināṃ “niccā dhuvā”tiādinā pasāṃsakā, te yathābhūtavāditāya brahmakāyūpagā ahesunti māro pāpimā anvayato byatirekato ca pathaviādimukhena saṅkhārānaṃ pariññāpaññāpane ādīnaṃ vibhāveti tato vivecetukāmo. Tenāha “pathavīgarahakā”tiādi. Ettha ca māro pathaviādidhātumahābhūtaggahaṇena manussalokaṃ, bhūtaggahaṇena cātumahārājike, devaggahaṇena avasesakāmadevalokaṃ, pajāpatiggahaṇena attano tṭhānaṃ, brahmaggahaṇena brahmakāyike gaṇhi. Ābhassarādayo pana avisayatāya eva anena aggahitāti daṭṭhabbaṃ. Taṇhādiṭṭhivasenāti taṇhābhinandanāya diṭṭhābhinandanāya ca vasena. “Etaṃ mama, eso me attā”ti abhinandino abhinandakā, abhinandanasīlā vā. Brahmuno ovāde tṭhitānaṃ iddhānubhāvaṃ dassetīti tesāṃ tattha sannipatitabrahmānaṃ iddhānubhāvaṃ tassa mahābrahmuno ovāde tṭhitattā nibbattaṃ katvā dasseti. Yasenāti ānubhāvena. Siriyāti sobhāya. Maṃ brahmaparisaṃ upanesīti yādisā brahmaparisā issariyādisampattiyā, tattha maṃ uyyojesi. Mahājanassa māraṇatoti mahājanassa vivaṭṭūpanissayaguṇavināsanena ānubhāvena māraṇato. Ayasanti yasapaṭipakkhaṃ akittikammānubhāvañcāti attho.

503. Kasiṇaṃ āyunti vassasataṃ sandhāya vadati. Upanissāya setīti upasayo, upasayova opasāyiko yathā “venayiko”ti āha “samīpasayo”ti. Sayaggahaṇaṇcetta nidassanamattanti dassetuṃ “maṃ gacchanta”ntiādi vuttaṃ. Anekatthattā dhātūnaṃ vattanattho daṭṭhabbo. Mama vatthusmiṃ sayanakoti mayhaṃ tṭhāne visaye vattanako. Bāhitvāti nīcaṃ katvā, abhibhavitvā vā. Jajjharikāgumbatoti ettha jajjharikā nāma pathaviṃ pattharitvā jātā ekā gacchajāti.

Imināti “sace kho tvāṃ bhikkhū”tiādivacanena. Esa brahmā. Upalāpetīti saṅgaṇhāti.

Apasādetīti niggaṇhāti. Sesapadehīti vatthusāyiko yathākāmakaraṇīyo bāhiteyyoti imehi padehi. Mayhaṃ ārakkhaṃ gaṇhissasīti mama ārakkhako bhavissasi. Lakuṇḍakataranti nīcataraṃ nihīnavuttisarīraṃ.

Phusitumpi samatthaṃ kiñci na passati, pageva ñāṇavibhavanti adhippāyo. Nipphattinti nipphajjanaṃ, phalanti attho. Tañhi kāraṇavasena gantabbato adhigantabbato gatīti vuccati. Ānubhāvanti pabhāvaṃ. So hi jotanaṭṭhena virocanaṭṭhena jutīti vuccati. Mahatā ānubhāvena paresaṃ abhibhavanato mahesoti akkhāyatīti mahesakkho. Tayidaṃ abhibhavanaṃ kittisampattiyā parivārasampattiyā cāti āha “mahāyaso mahāparivāro”ti.

Pariharantīti sineruṃ dakkhiṇato katvā parivattanti. Disāti bhummatthe etaṃ paccattavacananti āha “disāsu virocāmānā”ti. Attano jutiyā dibbamānāya vā. Tehīti candimasūriyehi. Tattakena pamāṇenāti yattake candimasūriyehi obhāsiyamāno lokadhātusaṅkhāto eko loko, tattakena pamāṇena. Idaṃ cakkavālaṃ buddhānaṃ uppattiṭṭhānabhūtaṃ seṭṭhaṃ uttamaṃ padhānaṃ, tasmā yebhuyyena etthupapannā devatā aññesu cakkavālesu devatā abhibhuyya vattanti. Tathā hi brahmā sahampati dasasahassabrahmaparivāro bhagavato santikaṃ upagañchi. Tenāha “ettha cakkavālasahasase tuyhaṃ vaso vattatī”ti. Idāni “ettha te vattate vaso”ti vuttaṃ vase vattanaṃ sarūpato dassetuṃ “paroparañca jānāsī”tiādi vuttaṃ. Tattha paṭhamagāthāyaṃ vuttaṃ ettha-saddaṃ ānetvā attho veditabboti dassento “ettha cakkavālasahasase”ti āha. Uccanīceti jātikularūpabhogaparivārādivasena ulāre ca anulāre ca. Ayaṃ iddho ayaṃ pakatimanussoti iminā “sarūpato evassa sattānaṃ paroparajānanaṃ, na samudāgamato”ti dasseti. Yaṃ pana vakkhati “sattānaṃ āgatiṃ gatinti, taṃ kāmaloke sattānaṃ ādānanikkhepajānanaṃ attamaṃ sandhāya vuttaṃ, na kammavipākajānanaṃ. Yadi hi samudāgamato jāneyya, attanopi jāneyya, na cassa taṃ atthīti, tathā āha “itthambhāvoti idaṃ cakkavāla”ntiādi. Rāgayogato rāgo etassa atthīti vā rāgo, virajjanasīlo virāgī, taṃ rāgavirāginaṃ. Sahassibrahmā nāma tvaṃ cūlaniyā eva lokadhātuyā jānato. Tayāti nissakke karaṇavacananaṃ. Catuhatthāyāti anekahatthena sāṇipākārena kātabbapaṭappamāṇaṃ dīghato catuhatthāya, vitthārato dvihatthāya pilotikāya kātuṃ vāyamanto viya gopphake uduke nimujjitukāmo viya ca pamāṇaṃ ajānanto vihaññatīti niggaṇhāti.

504. Taṃ kāyanti tadeva nikāyaṃ. Jānitabbaṭṭhānaṃ patvāpīti anaññasādhāraṇā mayhaṃ silādayo guṇavisesā tāva tiṭṭhantu, īdisaṃ lokiyaṃ parittakaṃ jānitabbaṭṭhānampi patvā. Ayaṃ imesaṃ atisayena nīcoti nīceyyo, tassa bhāvo nīceyyanti āha “tayā nīcatarabhāvo pana mayhaṃ kuto”ti.

Heṭṭhūpapattikoti uparūparito cavitvā heṭṭhā laddhūpapattiko. Evaṃ saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “anuppanne buddhuppāde”ti āha. Heṭṭhūpapattikaṃ katvāti heṭṭhūpapattikaṃ patthanaṃ katvā. Yathā kenaci bahūsu ānantariyesu katesu yaṃ tattha garutaraṃ balavaṃ, tadeva paṭisandhiṃ deti, itarāni pana tassa anubalappadāyakāni honti, na paṭisandhidāyakāni, evaṃ catūsu rūpajjhānesu bhāvitesu yaṃ tattha garutaraṃ chandapaṇidhiadhimokkhādivasena sābhisaṅkhārañca, tadeva ca paṭisandhiṃ deti, itarāni pana aladdhokāsatāya tassa anubalappadāyakāni honti, na paṭisandhidāyakāni, tannibbattitajjhāneneva āyatim punabbhavābhiniṃbatti hotīti āha “tatiyajjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā”ti. Tatthāti subhakiṇhabrahmaloke. Puna tatthāti ābhassarabrahmaloke. Paṭhamakāleti tasmim bhava paṭhamasmim kāle. Ubhayanti atītaṃ attano nibbattaṭṭhānaṃ, tattha nibbattiyā hetubhūtaṃ attano katakammanti ubhayaṃ. Pamussitvā kālassa

ciratarabhāvato. Vītināmeti paṭipajjantīti ca tadā tassā kiriyāya pavattikkhaṇaṃ upādāya pavattamānapayogo.

Apāyesīti pāyesi. Pipāsiteti tasite. Ghammanīti ghammakāle. Sampareteti ghammapariḷāhena pipāsāya abhibhūte. Nti pāṇiyadānaṃ. Vatasīlavattanti samādānavasena vatabhūtaṃ cārittasīlabhāvena samāciṇṇattā sīlavattaṃ. Suttappabuddhova anussarāmīti supitvā pabuddhamatto viya supinaṃ tava pubbanivutthaṃ mama pubbenivāsānussatiññaṇena anussarāmi, sabbaññaṇaṇa viya paccakkhato passāmīti attho.

Karamareti vilumpitvā ānīte. Kamasajjanti yuddhasajjaṃ, āvudhādāyininti attho.

Eṇīkūlasminti eṇimigabāhullena “eṇīkūla”nti saṅkhaṃ gate gaṅgāya tīrappadese. Gayhaka nīyamānanti gayhavasena karamarabhāvena corehi attano ṭhānaṃ nīyamānaṃ.

Āvāhavivāhavasena mittasanthavaṃ katvā. “Evaṃ amhesu kīḷantesu gaṅgeyyako nāgo kupito”ti mayi saññaṃpi na karontīti. Susukāranti susūti pavattaṃ bheravanāganissāsaṃ.

Gahītanāvanti viheṭhetukāmatāya gatinivāraṇavasena gahitaṃ niggahitaṃ nāvaṃ. Luddenāti kurūrena. Manussakappāti nāvāgatānaṃ manussānaṃ viheṭhetukāmatāya.

Baddhacaroti paṭibaddhacariyo. Tenāha “antevāsiko”ti. Taṃ nissāyevāti rañña upaṭṭhiyamānopi rājānaṃ pahāya taṃ kappam antevāsiṃ nissāyeva.

Sambuddhimantaṃ vatinaṃ amaññīti ayaṃ sammadeva buddhimā vatasampannoti amañña sambhāvesi ca.

Nānattabhāvesūti nānā visuṃ visuṃ attabhāvesu.

Addhāti ekaṃsena. Mametamāyunti mayhaṃ etaṃ yathāvuttaṃ tattha tattha bhava pavattaṃ āyuṃ. Na kevalaṃ mama āyumeva, atha kho aññaṃpi sabbaññeyyaṃ jānāsi, na tuyhaṃ aviditaṃ nāma atthi. Tathā hi buddho sammāsambuddho tuvaṃ. No ce kathamaya mattho ñāto? Tathā hi sammāsambuddhattā eva te ayaṃ jalito jotamāno ānubhāvo obhāsayaṃ sabbampi brahmalokaṃ obhāsento dibbamāno tiṭṭhatīti satthu asamasamataṃ pavedesi.

Pathavattenāti pathavīattena. Tenāha “pathavīsabhāvenā”ti. Ettha ca yasmā - “sabbasaṅkhārasamathoti”ādinā sādharmaṇato, “yattha neva pathavī”ti asādharmaṇato ca pathaviyā asabhāvena nibbānassa gahetabbatā atthi, taṃ nivattetvā pathaviyā anaññasādhāraṇaṃ sabhāvaṃ gahetuṃ “pathaviyā pathavattenā”ti vuttaṃ. Nāpahosinti na pāpuṇiṃ. Idha pathaviyā pāpuṇanaṃ nāma “etaṃ mamā”tiādinā gahaṇanti āha “taṇhādiṭṭhimānaggāhehi na gaṇhi”nti.

Vāditāyāti vādasīlatāya. Sabbanti akkharaṃ niddisitvāti “sabbaṃ kho ahaṃ brahme”tiādinā bhagavatā vuttaṃ sabba-saddaṃ - “sace kho te mārīsa sabbassa sabbattena ananubhūta”nti paccanubhāsanavasena niddisitvā. Akkhare dosaṃ gaṇhantoti bhagavatā sakkāyasabbaṃ sandhāya sabba-sadde gahite sabbasabbavasena tadatthaparivattanena sabba-saddavacanīyatāsāmaññaṇa ca dosaṃ gaṇhanto. Tenāha “satthā panā”tiādi. Tattha yadi sabbaṃ ananubhūtaṃ “natthi sabba”nti loke anavasesaṃ pucchatī. Sace sabbassa sabbattena anavasesasabhāvena ananubhūtaṃ appattaṃ, taṃ gaganakusumaṃ viya kiñci na

siyā. Athassa ananubhūtaṃ atthīti assa sabbattena ananubhūtaṃ yadi atthi,
“sabba”nti idaṃ vacanaṃ micchā, sabbaṃ nāma taṃ na hotīti adhippāyo. Tenāha
“mā heva te rittakamevā”tiādi.

Ahaṃ sabbañca vakkhāmi, ananubhūtañca vakkhāmīti ahaṃ “sabba”nti ca
vakkhāmi, “ananubhūta”nti ca vakkhāmi, ettha ko dosoti adhippāyo. Kāraṇaṃ
āharantoti sabbassa sabbattena ananubhūtaṃ atthibhāve kāraṇaṃ niddisanto.
Vijānitabbanti maggaphalapaccavekkhaṇaññehi visesato sabbasaṅkhatavisiṭṭhatāya
jānitabbaṃ. Anidassananti idaṃ nibbānassa sanidassanaduke
dutiya padasahitatā dassananti adhippāyena “cakkhuviññāṇassa āpāthaṃ
anupagamanato anidassanaṃ nāmā”ti vuttaṃ. Sabbasaṅkhatavidhuratāya vā natthi
etassa nidassananti anidassanaṃ. Natthi etassa antoti anantaṃ. Tena vuttaṃ
“tayida”ntiādi.

Bhūtānīti paccayasambhūtāni. Asambhūtaṃ paccayehi asambhūtaṃ, nibbānanti
attho. Apabhassarabhāva hetūnaṃ sabbaso abhāvā sabbato pabhāti sabbatopabhaṃ.
Tenāha “nibbānato hī”tiādi. Tathā hi vuttaṃ - “tamo tattha na vijjatī”ti.
pabhūta me vāti pakaṭṭhabhāvena ukkaṭṭhabhāvena vijjamānameva. Arūpībhāvena
adesikattā sabbato pabhavati vijjatīti sabbatopabhaṃ. Tenāha
“puratthimadisādīsū”tiādi. Pavisanti etthāti pavisaṃ, tadeva sa-kārassa bha-kāraṃ,
vi-kārassa ca lopaṃ katvā vuttaṃ “pabha”nti. Tenāha “titthassa nāma”nti. Vādaṃ
patiṭṭhapesīti evaṃ mayā sabbañca vuttaṃ, ananubhūtañca vuttaṃ, tattha yaṃ tayā
adhippāyaṃ ajānantaṃ sahasā appaṭisaṅkhāya dosaggahaṇaṃ, taṃ micchāti
brahmānaṃ niggaṇhanto bhagavā attano vādaṃ patiṭṭhapesi.

Gahitagahitanti “idaṃ nicca”ntiādinā gahitagahitaṃ gāhaṃ. Tattha tattha
dosadassanamukhena niggaṇhantaṃ satthārā vissajjāpito kiñci gahetabbaṃ attano
paṭisaraṇaṃ adisvā parājayaṃ paṭicchādetuṃ laṭitakaṃ kātukāmo vādaṃ pahāya
iddhiyā pāṭihāriyalīlaṃ dassetukāmo. Yadi sakkosi mayhaṃ antaradhāyituṃ, na pana
sakkhissasīti adhippāyo. Mūlapaṭisaṇḍhiṃ gantukāmoti attano pākatikena
attabhāvena ṭhātukāmo. So hi paṭisaṇḍhikāle nibbattasadisatāya mūlapaṭisaṇḍhīti
vutto. Aññesanti heṭṭhā aññakāyikānaṃ brahmūnaṃ. Na adāsi
abhisāṅkhata kāyenevāyaṃ tiṭṭhatu, na pākatikarūpenāti cittaṃ uppādesi. Tena so
abhisāṅkhata kāyaṃ apanetuṃ avisahanto attabhāvapaṭicchādaṃ andhakāraṃ
nimminituṃ ārabhi. Satthā taṃ tamaṃ viddhaṃseti. Tena vuttaṃ “mūlapaṭisaṇḍhiṃ
vā”tiādi.

Bhavevāhanti bhava eva ahaṃ. Ayañca eva-saddo aṭṭhānapayuttoti dassento āha
“ahaṃ bhava bhayaṃ disvāyevā”ti, sabbasmiṃ bhava jātiā dibhayaṃ ñāṇacakkhunā
yāthāvato disvā. Sattabhavanti sattasaṅkhātā bhavaṃ. Kammabhavapaccaye hi
upapattibhave sattasamaññā. Vibhavanti vimuttiṃ. Pariyesamānampi upāyassa
anadhigatattā bhaveyeva disvā. Bhavañca vibhavesinaṃ vibhavaṃ nibbutiṃ
esamānānaṃ sattānaṃ bhavaṃ, bhavesu uppattiñca disvāti evaṃ vā ettha attho
daṭṭhabbo. Na abhivadinti “aho vata sukha”nti evaṃ abhivadāpanākārābhāvato na
abhinivisiṃ, lakkhaṇavacanametāṃ. Gāhattho eva vā abhivāda-saddoti āha
“nābhivadi”nti, “na gavesi”nti. Bhavaggahaṇenettha dukkhasaccaṃ, nandīgahaṇena
samudayasaccaṃ, vibhavaggahaṇena nirodhasaccaṃ, nandiñca na upādiyinti iminā
maggasaccaṃ pakāsanti āha “iti cattāri saccāni pakāsento”ti. Tadidaṃ catunnaṃ
ariyasaccānaṃ gāthāya vibhāvanadassanaṃ. Satthā pana tesāṃ brahmūnaṃ
ajjhāsayaṇurūpaṃ saccāni vitthārato pakāsento vipassanaṃ pāpetvā arahattena

desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Te ca brahmāno keci sotāpattiphale, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahatte ca paṭiṭṭhahimsu. Tena vuttaṃ “saccāni pakāsento satthā dhammaṃ desesī”tiādi. Acchariyajātāti sañjātacchariyā. Samūlaṃ bhavanti taṇhāvijjāhi samūlaṃ bhavaṃ.

505. Mama vasaṃ ativattitānīti sabbaso kāmadhātusamatikkamanapaṭipadāya mayhaṃ visayaṃ atikkamitāni. Kathaṃ panāyaṃ tesaṃ ariyabhūmisamokkamanam jānātīti? Nayaggāhato - “samaṇo gotamo dhammaṃ desento saṃsāre ādīnavaṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ pakāsento veneyyajanaṃ nibbānaṃ diṭṭhameva karoti, tassa desanā avaṇṇhā amoghā indena vissatṭhavajirasadisā, tassa ca āṇāya ṭhitā saṃsāre na dissantevā”ti nayaggāhena anumānena jānāti. Sace tvaṃ evaṃ anubuddhoti yathā tvaṃ paresaṃ saccābhisambodhaṃ vadati, evaṃ tvaṃ attano anurūpato sayambhuññānena buddho dhammaṃ paṭivijjhitvā ṭhito. Taṃ dhammaṃ mā upanayasīti tayā paṭividdhadhammaṃ mā sāvakaṇṭhavedhaṃ pāpesi. Idanti idaṃ anantaraṃ vuttaṃ brahmaloke paṭiṭṭhānaṃyeva sandhāya māro vadati, te dassento “anuppanne hī”tiādimāha. Apāyapaṭiṭṭhānaṃ pana ājīvaṇṇaṇṭhādipabbajjaṃ upagata tittakare, ye keci vā pabbajitvā micchāpaṭipanne jane sandhāya vadati. Anuppanneti asaṇṇjāte, appatteti attho. Anullapanatāyāti yathā māro upari kiñci uttaraṃ lapituṃ na sakkoti, evaṃ tathā uttarabhāsanena. Nimantanavacanena viññāpanavacanena. Brahmaṃ seṭṭhaṃ nimantaṃ, brahmuno vā nimantaṃ ettha atthīti brahmanimantanikaṃ, suttaṃ. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Brahmanimantanikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Māratajjanīyasuttavaṇṇanā

506. Koṭṭhamanupaviṭṭhoti āsayo vaccaguttaṭṭhānatāya koṭṭhaṃ, tassa abbhantarañhettha koṭṭhaṃ. Anurūpo hutvā pavitṭho anupavitṭho. Sukhumañhi tadanucchavikaṃ attabhāvaṃ māpetvā ayaṃ tattha pavitṭho. Garugaro viyāti garukagaruko viya. U-kārassa hi o-kāraṃ katvā ayaṃ niddeso, ativiya garuko maññeti attho. Garugaru viya icceva vā pāṭho. Māsabhattaṃ māso uttarapadalopena, māsabhattena ācitaṃ pūritaṃ māsācitaṃ maññe. Tenāha “māsabhattaṃ bhuttassa kucchi viyā”ti. Uttarapadalopena vinā atthaṃ dassetuṃ “māsapūritapasibbako viyā”ti vuttaṃ. Tintamāso viyāti tintamāso pasibbako viya. Kiṃ nu kho etaṃ mama kucchiyaṃ pubbaṃ bhārikattaṃ, kiṃ nu kho kathaṃ nu kho jātanti adhippāyo? Upāyenāti pathena ñāyena. Byatirekato panassa anupāyaṃ dassetuṃ “sace panā”tiādi vuttaṃ. Attānameva vā sandhāya “mā tathāgataṃ vihesesī”ti āha. Yathā hi ariyasaṅgho “tathāgataṃ devamanussapūjitaṃ, saṅghaṃ namassāma suvatthi hotū”tiādīsu tathāgatoti vuccati, evaṃ tappariyāpannā ariyapuggalā, yathā ca purimakā dutiyaaggasāvakā kappānaṃ satasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ pāramiyo pūretvā āgatā, ayampi mahāthero tathā āgatoti tathāgatoti. Patiaggaḷeva aṭṭhāsīti aggaḷassa bahibhāge aṭṭhāsi.

507. Rukkhadevatā nāma cātumahārājikesu nihīno kāyo, tasmā nesaṃ manussagandho paricitattā nātijegucchoti āha “ākāsaṭṭhadevatāna”nti. Ābādhaṃ karotīti dukkhaṃ janeti. Nāgarikoti sukumāro. Paricokkhoti sabbaso sucirūpo. Nātikoṭinti nātibhāgaṃ. Anādimati hi saṃsāre nātibhāgarahito nāma satto kassacipi natthīti adhippāyo. Idanti “so me tvaṃ bhāgineyyo hosī”ti idaṃ vacanaṃ. Paveṇivasenāti tadā mayhaṃ bhāgineyyo hutvā idāni māraṭṭhāne ṭhitoti imissā

paveṇiyā vasena vuttaṃ. Aññaṃ vā vesamaṃ dhuro vidhuro. Tenāha “aññehi saddhiṃ asadiso”ti. Appadukkhenaṭi sukheneva. Panthānaṃ avanti gacchantīti pathāvino. Ettakenāti ettāvatā citakasannisayena. Udakaleṇanti udakanissandanaleṇaṃ. Samāpattitoti nirodhasamāpattito. Samāpattiphalanti nirodhasamāpattiphalam.

508. Dasahi akkosavatthūhīti dasahipi akkosavatthūhi, tato kiñci ahāpentā. Paribhāsathāti garahatha. Ghaṭṭethāti anūnāhi kathāhi imesu ovijjhatha. Dukkāpethāti citte dukkhaṃ janetha. Etesanti tesam bhikkhūnaṃ tumhākaṃ akkosanādīhi bhikkhūnaṃ kilesupattiyā. Tenettha dūsī māro otāraṃ labhati nāmāti adhippāyo. Upaṭṭhātabbaṃ ibhaṃ arahantīti ibbhā, hatthibhaṇḍakā, hīnajiṇikatāya hete ibbhā viyāti ibbhā, te pana sadutiyakavasena “gahapatikā”ti vuttā. Kaṇhāti kaṇhābhijātikā. Pādato jātattā pādānaṃ apaccā. Ālasiyajātāti kasivaṇijjādikammasa akaraṇena sañjātālasiyā. Gūthaniddhamanapanāḷīti vaccakūpato gūthassa nikkhamapadeso.

Manussānaṃ akusalam na bhaveyya tesam tādisāya abhisandhiyā abhāvato. Āvesakassa ānubhāvena āviṭṭhassa cittasantati viparivattatīti vuttovāyamattho. Visabhāgavatthuntīti bhikkhūnaṃ santike itthirūpaṃ, bhikkhunīnaṃ santike purisarūpanti īdisaṃ, aññaṃ vā pabbajitānaṃ asāruppaṃ visabhāgavatthum. Vipparisāraṃmaṇanti passantānaṃ vipparisāraṃ paccayaṃ. Lepayaṭṭhinti lepalittaṃ vākurayaṭṭhiṃ.

510. Somanassavasenaṭi gehassitasomanassavasena. Aññathattanti uppilāvitattam. Purimanayenevāti “sace māro manussānaṃ sarīre adhimuccitvā”tiādinā pubbe vuttanayena. Yadi mārova tathā kareyya, manussānaṃ kusalam na bhaveyya, mārasseva bhaveyya, sarīre pana anadhimuccitvā tādisaṃ pasādanīyaṃ pasādavattum dassesi. Tenāha “yathā hī”tiādi.

511. Asubhasaññāparicitenāti sakalam kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya saḥagatajjhānaṃ asubhasaññā, tena paricitenā paribhāvitena. Cetasā cittena. Bahulanti abhiṇhaṃ. Viharatoti viharantassa, asubhasamāpattibahulassāti attho. Patilīyatīti saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṅghitattā. Patikuṭatīti apasakkati. Pativattatīti nivattati. Tato eva na sampasāriyati. Rasataṇhāyāti madhurādirasavisayāya taṇhāya.

Sabbaloke anabhiratisaññāti tīsupi bhavesu aruccanavasena pavattā vipassanābhāvanā. Nibbidānupassanā hesā. Lokacitresūti hatthiassarathapāsādakūṭāgārādibhedeṣu ceva āramāmaṇeyyakādibhedeṣu ca loka cittavicittesu. Rāgasantāni vūpasantarāgāni. Dosamohasantānīti etthāpi eseṇa nayo. Imesaṃ evaṃ kammaṭṭhānaggahaṇaṃ sabbesaṃ sappāyabhāvato.

512. Sakkhamaṃ gahetvāti sakkharāsīseṇa tattakaṃ bhinnapāsāṇamuṭṭhinti āha “antomuṭṭhiyaṃ tiṭṭhanapamāṇaṃ pāsāṇa”nti. Muṭṭhipariyāpannanti attho. Ayañhi pāsāṇassa heṭṭhimakoṭi. Hatthināgoti mahāhatthī. Mahantapariyāyo nāga-saddoti keci. Ahināgādito vā visesanatthaṃ hatthināgoti vuttaṃ. Sakalasarīreneva nivattitvā apalokesīti vuttamatthaṃ vivaritum “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Na vāyanti ettha vā-saddo avadhāraṇatthoti āha “neva pamāṇaṃ aññāsī”ti. Sahāpalokanāyāti ca vacanatoti iminā vacanena imaṃ vacanamattaṃ gahetvāti adhippāyo. Uḷāreti uḷāraguṇe. Bhagavantañhi ṭhapetvā natthi tadā sadevake loka tādiso guṇavisesayuttoti.

Visum visum paccattavedaniyo ayasūlena saddhiṃ bhūtāni cha phassāyatanāni etassāti cha phassāyatanam, dukkham. Tam ettha atthīti cha phassāyataniko, nirayo. Tenāha “chasu phassā...pe... paccayo”ti. Samāhanatīti samāhato, anekasatabhedo saṅkusamāhato ettha atthīti saṅkusamāhato, nirayo. Visesapaccayatāya vedanāya t̥hitoti vedaniyo, kāraṇākārakena vinā paccattam sayameva vedaniyoti paccattavedaniyo. Ayasūlena saddhiṃ ayasūlanti pādapadesato paṭṭhāya niranteram abhihananavasena āgatenā paṇṇāsāya jānēhi gahitena ayasūlena saha sīsapadesato paṭṭhāya āgataṃ. Ayasūlabhāvasāmaññena cetam ekavacanam, satamattāni patitāni sūlāni. Iminā te t̥hānena cintetvāti nissitavohārena nissayam vadati. Evaṃ vuttanti “tadā jāneyyāsi vassasahassam me niraye paccamānassā”ti evam vuttam. Vuṭṭhānimanti vuṭṭhāne bhavam, antimanti attho. Tenāha “vipākavuṭṭhānavedana”nti, vipākassa pariyoṣānam vedananti attho. Dukkhatarā hoti padīpassa vijjhāyanakkhaṇe mahantabhāvo viya.

513. Ghaṭṭayitvā pothetvā. Pāṭiyekkavedanājanakāti paccekam mahādukkhasamuppādakā. Ayato apagato nirayo, so devadūtasuttena dīpetabbo. Atthavaṇṇanā panassa parato sayameva āgamissati. Imam pana atītavatthum āharitvā attano ñāṇānubhāvadīpanamukhena māram santajjento mahāthero “yo etamabhijānāti”ti gāthamāha. Tassattho - yo mahābhiñño etam kammam kammaphalañca hatthatale t̥hapitam āmalakam viya abhimukham katvā paccakkhato jānāti. Sabbaso bhinnakilesatāya bhikkhu sammāsambuddhassa aggasāvako, tādīsam ulāraguṇam āsajja ghaṭṭayitvā ekantakālakehi pāpadhammehi samannāgatattā kaṇha māra āyatim mahādukkham vindissasi.

Udakaṃ vatthum katvāti tattha nibbattanakasattānam sādāhāṇakammaphalena mahāsamuddaudakameva adhiṭṭhānam katvā. Tathā hi tāni kappat̥thitikanī honti. Tenāha “kappat̥thāyino”ti. Tesanti vimānānam. Etam yathāvuttavimānavatthum tāsam accharānam sampattim, tassa ca kāraṇam attapaccakkham katvā jānāti. Pādaṅguṭṭhena kampayīti pubbārāme visākhāya mahāupāsikāya kārītam sahasagabbhapaṭimaṇḍitamahāpāsādam attano pādaṅguṭṭhena kampesi. Tenāha “idaṃ pāsādampanasuttena dīpetabba”nti. Idanti “yo vejayanta”nti imissā gāthāya atthajātam cūḷataṇhāsāṅkhaṇayavimuttisutteneva dīpetabbam.

Tassa brahmagaṇassa tathācintanasamanantarameva tasmim brahmaloce sudhammam brahmasabham gantvā. Tepīti mahāmoggallānādayo. Paccekam disāsūti mahāmoggallānatthero puratthimadisāyam, mahākassapatthero dakkhiṇadisāyam, mahākappinatthero pacchimadisāyam, anuruddhatthero uttaradisāyanti evam cattāro therā brahmaparisamatthake majjhe nisinnassa bhagavato samantato catuddisā nisīdimsu. Gāthā vuttāti “yo brahman paripucchatī”ti gāthā vuttā. Aññatarabrahmasuttenāti - “tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṃ pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppannam hotī”tiādinā mahāvagge āgatenā aññatarabrahmasuttena.

Jhānavimokkheṇa phusīti jhānavimokkhasannissayena abhiññāññāṇeṇa phassayi. Vananti jambudīpaṃ aphassayīti sambandho. Jambudīpo hi vanabahulatāya idha “vana”nti vutto. Tenāha “jambusaṇḍassa issaro”ti. Pubbavidehānam dīpanti pubbavidehavāsīnam dīpaṃ, pubbavidehadīpanti attho. Bhūmisayā narā nāma aparagoyānakā uttarakurukā ca. Yasmā te gehapariggahābhāvato bhūmiyamyeva sayanti, na pāsādādīsu. Paṭilabhīti uppādesi. Etam āsam mā akāsīti esā yathā pubbe dūsīmārassa, evam tuyham āsā dīgharattam anattāhā, tasmā edīsam āsam mā

akāsīti mārassa ovādaṃ adāsi. Sesam sabbattha suviññeyyameva.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māratajjanīyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca cūḷayamakavaggavaṇṇanā.

Mūlapaṇṇāsaṭṭhikā samattā.

Dutiyo bhāgo niṭṭhito.



ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 1. Subcommentary on the First Fifty Discourses. 5. The Shorter Chapter on Pairs Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org